

IVAN GRAFENAUER

»DUHOVNA BRAMBA« IN »KOLOMONOV
ŽEGEN«

(NOVE NAJDBE IN IZSLEDKI)

IVAN GRAFENAUER

»Duhovna bramba« in »Kolomonov žegen«

(Nove najdbe in izsledki)

Bibliografija. Problemi.

Prvi, ki je poskusil naši praznoverski knjižici »D u h o v n o b r a m b o« in »K o l o m o n o v ž e g e n« vsebinsko označiti in časovno uvrstiti, je bil M a t i j a Č o p. V bibliografskem in kritičnem pregledu slovenskega slovstva, ki ga je poslal P. J. Š a f a ř i k u, a je izšel šele po čopovi in Šafaříkovi smrti, je uvrstil koroško »D u h o u n o b r a n u o« med Hipolitove »B u q u i z e o d S l e j d a i n u N a v u k a C h r i s t u s a n a - s h i g a I s v e l i z h e r j a« (1719) in Paglovčeve »T o - m a s h a K e m p e n s e r j a b u k v e« (1745). Bil je torej mne- nja, da je letnica v tiskarskem podatku »drukana u' Köln u' tam lete 1740« prava, o tiskarskem kraju pa pravi, da se mu zdi napačen (der Druckort Kölndürfte falsch sein).¹ Čopov opis knjige spričuje, da je imel pri roki mlajši Egrov tisk.² — »C o - l e m o n e - S h e g e n« pa je uvrstil Č o p med celovski tisk »T e d o b e r d u f h n i p a t t i r p e r f v o j e m u k m e t o v - i k e m u a l i p u r o v f k e m u b o u n i k u i n v e r j o z h e - m u k r i s t j a n u« (1795) in Š k r i n a r j e v o »M o l i t u G r é i h n i k a p e r u s a k i m u f e d m e r i h P f a l m o v o d P o k o r e k' B ó g u s d i h u j o z h i g a« (Lj. 1804) in je še posebej zatrdiril, da je knjižica natisnjena na Koroškem ok. l. 1800. ss. (gedruckt in Kärnten um 1800 ss.). Naslov priča, da je imel pri roki prvi tisk.³

Iz l. 1882. imamo iz peresa dr. J o Ž. P a j k a prvo sporočilo o š t a j e r s k i (panonskoslovenski) »D u h o v n i b r a m b i«; ker pa je bil v njegovem izvodu, ki ga je bil dobil od M i h.

¹ P. J. Š a f a ř i k s Geschichte der südslavischen Literatur, hrsg. von Jos. Jireček, I. Slovensches und glagolitisches Schriftthum, Prag (1864), str. 132.

² Š a f a ř i k , n. m.: »S. 96 ist eine Art von Schluß, und dann: drukane u' Kelln am Rhein utam lete 1740. S. 97. beginnt Duhouna vahita.« Ta podatek velja samo za Egrov tisk. V drugih dveh tiskih je vse to na str. 108. in 109. — Tudi število strani, ki jih čop navaja, soglaša z Egrovim tiskom (180 str., t. j. 175 + V); druga dva tiska imata 186 str. in še tri privezane zložene kvadratične liste (V str.).

³ Š a f a ř i k , n. d., 144.

Len dovška v dar, pred pravim naslovnim listom uvezan prvi naslovni list tretjega oddelka vse knjižice (str. 97—98), je navedel d. r. Pajek knjižici napačen naslov. Letnico 1647 na »sledеči strani« (t. j. na pravem naslovnem listu) ima za debelo laž (Laže pa knjiga na debelo in laži svojih nič kaj ne prikriva).⁴

Jos. Marn⁵ je v bistvu le čopovemu mnenje ponovil, J. Navratil⁶ je čopovemu dvom glede tiskovnega kraja dostavil še dvom glede letnice DB-e in ga podprt z navedkom iz Wuttke je vele knjige o nemškem praznoverju;^{6a} knjižic samih Navratil pri spisovanju ni imel v rokah, naslove podaja natančno, vendar je on prvi, ki je dejal, da je slov. KŽ izšel v več tiskih.^{6b} Storil je to na osnovi naslova, ki si ga je bil Aleksander Hudovernik I. 1879. prepisal po izvodu, ki ga je zasledil pri kmetu Ant. Vrbiču iz Pristavlje vasi pri Št. Vidu na Dolenjskem in se precej loči od prvega tiska (pa tudi od nam znanega njegovega ponatiska). Ni torej izključeno, da gre za natisk, ki zanj sicer ničesar ne vemo.^{6c}

Viktor Stesk⁷ je prvi pravilno opisal štajersko »Duhovno brambo« in jo stavljal ok. sto let po l. 1705., ki jo knjižica na drugem naslovnem listu tretjega oddelka navaja; to datiranje je prevzel tudi d. r. F. Simonič v »Slovensko bibliografijo«;⁸ v »Dodatkih in popravkih« k »Slovenski bibliografiji« pa je d. r. Janko Šlebinger prvi omenil tudi »starejšo« izdajo koroške »Duhoune branue«.^{8a}

⁴ Dr. Jož. Pajek, Kolomonov žegen, Kres II (1882), 344.

⁵ Jos. Marn, Jezičnik XXII (1884), 28, 77.

⁶ J. Navratil, Slovenske narodne враže in prazne vere 6, LMS 1894, 178—182. — ^{6a} Adolf Wuttke, Der deutsche Volksaberglaube der Gegenwart, 1. izd., Hamburg (1860), str. 66; LMS 1894, 179, op. 1. — ^{6b} LMS 1894, 178: Na svetlo je prišel prvič s tem napisom (v pokvarjeni koroški slovenščini): To je tapravi inu tacieli Colemone-Zegen ... — ^{6c} Hudovernikov napis se glasi (LMS 1894, 179) »Z izvirno pisavo«: To je ta pravi nu ta cieli colemonse ſtegen, kateri je biv v tam mestu Kele rejn i ta pervevo bart udrukan v tam lete 1321 noi v latinszei ſprachi unkei dan, potam na nemško in sedej pa ta pervo bart na sovenjo na novo kuhan ino frisno pezhan. (Brez letnice itd.) — O pravopisnih razločkih bi si sicer upal trditi, da izvirajo od nevečega prepisovalca ali tiskarskega korektorja (sf nam. sh!), za podčrtane besede pa tega ni mogoče trditi kar brez dokaza. Mogoče gre torej res za tretji tisk KŽ-a, ki ga sicer še ne poznamo. Tudi dr. Joža Glonar se spominja, da je videl še tretjo izdajo KŽ-a, a v univ. knjižnici je niso mogli najti. Tuk v Nar. muzeju je ni. Morda je kje v zasebnih lasti.

⁷ V. Stesk, Duhovna bramba v Štajerskem narečju, IMK XII (1902), 94—95.

⁸ Dr. Fr. Simonič, Slovenska bibliografija I, MS, Lj. 1903 do 1905, 45, pod značko Bramba, drugi naslov. — ^{8a} Simonič, n. d., 610, prip. k str. 45.

V razpravi o Duhovni brambi v ČZN sem nato jaz⁹ ugotovil, da so se posamezni odstavki »Duhovne brambe« širili s prepisovanjem, da sta slovenski prireditvi DB-e prevedeni po štirih drobnih nemških knjižicah, ki so jih vezali v skupne platnice: Geistlicher Schild, Hl. Segen zu Wasser und Land, Geistliche Schild-Wacht in Andächtige Weis dem Amt der Hl. Meß nützlich beyzuwohnen (kratko Hl. Meß). Štajerska DB obsegata vse te štiri dele, koroška DB samo prve tri, a ima dodatek, ki ga omenjena predloga nima. Tiskarski podatki štajerske DB-e so iz te nemške predloge. Pokazal sem dalje, da so tri podobe, odtisnjene v KŽ-u, odtiski lesorezov, ki so uporabljeni v nemški izdaji »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705., ki sem jo pa tedaj stavljal še v drugo polovico XVIII. stoletja;¹⁰ da je mlajša koroška DB natisnjena po tiskanem izvodu starejše izdaje in sicer s črkami Egrove tiskarne v Ljubljani, enakimi črkam v Vodnikovi Pismenosti ali Gramatiki za perte šole (1811);¹¹ da koroška DB in KŽ jezikovno kažeta v severozahodni del rožanskega narečja,

⁹ Ivan Grafenauer, O »Duhovni brambi« in nje postanku, ČZN IV (1907), 1—70; Popravki, n. d., str. 192.

¹⁰ ČZN IV, 2s., 54ss. — 1. Najstarejša izmed nemških izdaj teh knjižic, ki so mi pri rokah, ima na drugem naslovnem listu v »Geistliche Schild-Wacht« letnico 1705 (Gedruckt im Jahr Christi 1705); bila je last mojega rajnega deda, starega Otarta v Veliki vesi pri Brdu v Šmohorskem okraju na Koroškem, Janeza Flaschergerja, ki je bil v mlajših letih še vozaril na Laško. 2. Nekoliko mlajšo izdajo — brez letnice v G. Sch.-W., najbrž še iz XVIII. stoletja — sem dobil od Michaela Brandstätterja, p. d. Trogbaura (Draubaura) na Peravi pri Beljaku. 3. Od prof. Kidriča sem dobil v uporabo enotno paginirano izdajo, sestoječo iz G. Sch. (Prag, gedruckt bei Wenzesl. Novodny, str. 1—40), Hl. Meß (brez podatka, razširjena z Beichtgebethe, Communiongebethe, Litaney von allen Heiligen, Lauretanische Litaney, str. 41—115), Segen zu W. u. L. (Erstlich gedruckt in Prag, str. 117—150), G. Sch.-W. (dva naslovnna lista; na drugem: Gedruckt im Jahre Christi 1800, str. 151ss.). 4. Na drugem podstrešju na Koroškem — ne spominjam se več kje — sem našel še mlajšo, tudi enotno paginirano knjižico (G. Sch., gedruckt zu Mainz, 1—45, Segen, Erstlich gedruckt zu Prag, 47—92, G. Sch.-W., brez podatka, 93—159, Hl. Mesz, brez podatka, močno razširjena, 161—255), nekako iz sredine XIX. stoletja, a rajši po letu 1850, kakor prej. — 5. Ko je bila razprava že v stolpcih, sem dobil od d. r. F. Kotnika še Lečnikovo knjižico, ki obsegata v istih tiskih, kakor so v Otartovi knjižici, G. Sch., Segen zu W. u. L., G. Sch.-W. (O Lečniku in njegovih knjigah bomo izvedeli kaj več v nadaljevanju Kotnika v ose studije o ljudski medicini pri Slovencih, ki jo je pričel v času 1942, str. 75 ss.) Samo v G. Sch.-W. sta v Lečnikovo v em izvodu — pač med tiskom — na naslovnih listih popravljeni dve mlajši oblici, ki sta se vrinili v prve izvode istega tiska, med njimi v Otartov: A 1a, v. 7 erwählen / erwählen; A 2b, v. 5: Stunde. / Stund. V besedilu pa so ostale tudi take tiskovne napake kakor »des Nachts« (nam. des Tags): A 7b, A 8b.

¹¹ ČZN IV, 32—33.

v katerem je pisal tudi Andrej Schuster Drabosnjak — temu sem zato pripisoval vsaj KŽ.¹² KŽ naj bi bil nastal ok. l. 1790., starejša DB ok. l. 1800., Egrov mlajši tisk ok. l. 1811., štajerska DB med 1810—1820.¹³

L. 1920. je prof. Fr. Ramovš ob koroškoslovenskem rokopisu iz zbirke g. N. Sadnikerja v Kamniku¹⁴ dokazal, da so se že sredi XVIII. stoletja na Koroškem prepisovali in širili posamezni spiski, enaki in podobni molitvicam in žegnom v DB-i in KŽ-u. Nastanek tiskanih knjižic je razložil tako, da je nekdo zbral med ljudstvom že razširjene pisane molitvice in žegne ter jih dal tiskarju; domneva o Drabosnjaku kot prireditelju KŽ-a je bolj duhovita misel kakor možnost, ki bi se dala kako z dokazi podpreti; glede časa, kdaj so knjižice izšle, je dejal, da imamo zanje le terminus ante quem non, t. j. l. 1740.; o vprašanju pa, »ali smemo pri našem, t. j. Sadnikarjevem rokopisu računati z nemško starejšo redakcijo«, se je izrazil, da je nerešeno.

Isto leto je oskrbel J. A. Glonar novo izdajo KŽ-a, in to, kakor pravi na zadnji strani knjižice,¹⁵ v glavnem po prvem tisku, nekaj strani pa (tiste, ki jih v izvodu Univ. knjižnice sign. 10029 ni) po novejšem tisku. S to opomnjo nas je dr. Glonar seznanil z dotlej neznanim ponatiskom KŽ-a, ki ni enak izvodu, po katerem je A. Hudovernik naslov prepisal.^{15a}

L. 1929. je objavil dr. Janko Kotnik iz slovenskega rokopisa z Leš pri Prevaljah,¹⁶ datiranega iz sredine XVIII. stoletja,¹⁷ tri spiske, enega, ki ga beremo tudi v koroški DB-i, drugega, ki stoji tam v drugačni redakciji, tretjemu pa ustreza v DB-i zaznamek podobne vsebine.¹⁸

¹² ČZN IV, 39—45, 51—63. — V kratki zgod. slovensk. slovstva sem to domnevo ponovil in jo razširil še na kor. DB-o (1. izd. [1917], str. 111, 2. izd. [1920], str. 122).

¹³ ČZN IV, str. 35.

¹⁴ Fr. Ramovš, Zanimiv koroškoslovenski rokopis, ČKJZ II (1920), 282—292; našega vprašanja se dotika II. del razprave (str. 287 do 289) o straneh 189—218 Sadnikarjevega rokopisa.

¹⁵ Cole mon e - Sh e g e n , obj. J.A.G., Umetniška propaganda (1920), Super hunc librum, p. 288. — ^{15a} Nepopoln izvod v Univ. bibl. v Lj. (sign. 42555) — naslovnemu listu je skoraj vsa sredina izrezana — popoln v Nar. muzeju v Lj. (sign. 2335).

¹⁶ Dr. Janko Kotnik, Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja, ČZN XXIV (1929), 174—189.

¹⁷ ČZN XXIV, 176: pod 17. spiskom stoji letnica 1757, pod 24. spiskom pa letnici 1758 in 1761 (gl. tudi snimek za str. 184, obratnostran). — Ker so vsi spiski in zaznamki — 38 jih je — zapisani v »Neuer Salzburger Schreib-Calender auf das Jahr MDCCXXXII« (ČZN XXIV, 174), je treba datirati prvih 17 spiskov med l. 1733. in 1757.

¹⁸ Letiso ti sveti sedem: nebeshki Riglii ai shazi (LR, 13. spis, DB I, 175—186, oboje obj. ČZN XXIV, 184—187); Razodetje sv. Brigite (LR, 14. spis, ČZN XXIV, 187; prim. DB I, 89—94); O smrti sv. treh kraljev (LR, 4. spis, ČZN XXIV, 187; prim. DB I, 25; Jimene tah fuetah 3 Kralou).

Prof. Fr. Kidič je nato odkril še tretji tisk DB-e in ga uvrstil v razvoj koroških apokrifnih tekstov. »Prvi prevodi takih tekstov,« pravi v Zgodovini slovenskega slovstva,¹⁹ »so izpričani namreč po rokopisu ziljskega narečja približno iz dobe okoli leta 1750. (Ramovš, n. d.); neki Rožan, ki je bil pod jezikovnim vplivom ziljske tradicije, je dal, prvič pač v času tiskovne svobode pod Jožefom II. (1781—1790), s črkami neznane provenience natisniti »Kolemone žegen«; drugi Rožan je priredil nekako istočasno za drugo tiskarno prevod »Duhovne branve«, ki je izšla nato tudi v tiskarni »Kolomonovega ženga« (izvod v Institutu za slovansko filologijo v Lj.: doslej neznan natisk!), in sicer najbrž prej nego v Ljubljani, kjer jo je natisnil Eger okoli 1811 (Grafenauer, ČZN IV). Zdi se, da so bili taki teksti prva šola za Drabosnjaka ... domneva, da bi bil moral Šuster okoli 1790 prirediti po nemški predlogi »Kolemone žegen« in »Delavo« (Grafenauer), ni prepričevalna (Ramovš), ker je mogel neki drugi neznan Rožan prav tako prirediti med l. 1781—1790 za tisk »Kolemone-žegen« z zagovori, rotenji za vzdiganje zakladov itd., kakor je neki tretji, a zopet neznan Rožan priredil za tisk »Duhovno branvo« z defenzivnimi tekstki za obvarovanje pred nesrečami.«

L. 1939. je dr. Fr. Kotnik v novič sprožil vprašanje datiranja KŽ-a.²⁰ Ker je v izvodu njegovega rajnega tetiča Andreja Glavarja, p. d. Tičlarja v Guštanju kot krovni list usnjatih platnic uporabljen odrezek sodnega spisa »data Markt Trakenburg (Kozje) B... gricht Inquisit... burgher Befu... 10ten Xber 798«, je Kotnik sklepal — pogojno: »če niso natisnjene pole Kolomonovega ženga že ležale več let pri knjigovezu« — da je izsel Kolemone-žegen po l. 1798., in da bi bilo njegov tisk staviti vsaj (najzgodnejše) v prvo desetletje 19. stoletja.

Dne 6. aprila 1940. pa mi je prof. J. Koštial iz Novega mesta pismeno sporočil, da je »kupil l. 1914. od nekega kmeta v Njivicah pri Cerknem na Goriškem izvod koroške »Duhovne branve«, ki ima na notranji strani platnic tale zapisek s črnilom: Ex Libris (Jo)annis Siluestri Rubida, Cooprt. in Zerkach 1750. Iz (Lavrenčeve) »Zgodovine Cerkljanske fare« (na Gorenjskem) je pa razvidno, da je služboval Ivan Rubida v gorenjskih Cerkljah od l. 1739. do 1753. Ne vem, ali je moj izvod starejši ali mlajši natisk. Doslej sem videl same vezane izvode — zato se mi ne zdi verjetno, da je dobil kak broširan izvod iz začetka XIX. stol. platnice iz l. 1750. Če želite, Vam prinesem knjižico na dom, da se prepričate.«

¹⁹ Fr. Kidič, Zgodovina slovenskega slovstva, MS, Lj. (1929 do 1938), 677, 682; prim. 681.

²⁰ Fr. Kotnik, Kdaj je bil natisnen Kolomonov žegen? ČZN XXIV (1939), 106.

Ker so se zaradi novih najdb zamajale kar vse domneve glede tega, kako sta slovenski KŽ in DB nastala in kdaj so njune izdaje izšle, ni kazalo drugega, kot da sem se lotil poskusa, kako na osnovi nespornih dosedanjih ugotovitev in novega rokopisnega in knjižnega gradiva priti do nove orientacije. Dne 12. aprila 1940. mi je prinesel prof. Koštial svojo knjižico, precej okrnjen izvod že znane »starejše« izdaje. Univ. profesorja in akademika Fr. K. d. r. Č. Ramovš pa sta mi dala na razpolago svoje gradivo, prvi več tiskov, med njimi dva okrnjena, a izpopolnjujoča se izvoda meni še neznane izdaje DB-e, drugi svoj prepis ustreznega oddelka iz SR-a.

Namen sledenih izvajanj ni, da bi na široko ponavljala, kar je glede značaja in postanka molitev, žegnov, magičnih črk, cahnov ali karakterjev in drugih obrazcev v teh knjižicah že ugotovljeno v nemški in v slovenski znanstveni literaturi. Zadostuje naj skop pregled: magične črke in cahn ali karakterji izvirajo končno še iz antičnih virov, predvsem staroegiptovskih in babilonsko-aramejskih, ki so pa vplivali tudi že na stare Grke (Ephesia grammata) in Rimljane, krščanski Evropi pa jih je posredovala razen rimskih spisov najbolj srednjeveška judovska Kabbala;²¹ tudi nekateri zagovori so iz takih virov,²² medtem ko so drugi še iz starega ljudskega praznoverja, v osnovi še poganskega, v oblikah pokristjanjenega;²³ drugi obrazci pa so nastali pod vplivom slabo prebavljenega mysticizma in začinjeni s praznoverjem,²⁴ spet drugi kažejo očiten vpliv cerkvenih eksorcizmov,²⁵ praznoversko se zlorablajo tudi evangelijski teksti (Jan 1, 1—14, DB I, 3—6, 64—66, 163), verzi iz Psalmov (DB I, 14—18), tudi prave cerkvene molitve so zašle v te praznoverske knjižice, večinoma opremljene s praznoverskimi obeti^{25a} (n. pr. Shegen te katolshzhe Zirkve, DB I, 24; Veni S. Spiritus, KŽ, 242—244). Več o tem v pod črto omenjenih slovenskih razpravah in v knjigah, ki so v njih navedene, posebno pri prof. Sariu; razen tega gl. pod različnimi zaglavji (n. pr. Christoffel gebet, Coloman - Segen) v obširnem delu Handwörterbuch des deutschen Aberglaubens (1927 ss.), kjer je navedena tudi druga literatura.

²¹ Balduin Saria, Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele, Etnolog X—XI (1938), 251—252. — Ivan Grafenauer, ČZN IV (1907), 10—12.

²² Balduin Saria, n. d., 249—251. — Grafenauer, Najstarejši slovenski zagovori, ČZN XXXII (1937), str. 284s.

²³ Ivan Grafenauer, ČZN IV, 5—9; isti, Najstarejši slovenski zagovori, ČZN XXXII (1937), 275—293.

²⁴ ČZN IV, 12—15. — Fr. Kotnik, Čas XXXVI (1942), 153 s.

²⁵ Balduin Saria, n. d., 248., op. 12.

^{25a} Pr. Fr. Kotnik, n. d., 152s.

Le en primer naj tu dodam, kako je srednjeveški dvodelni »krščanski« zagovor zoper krvavitev pustil svojo sled v »Tobijevem žegnu«, sprejetem v DB-o (164—174): analogična zgodba o Kristusovem krstu v Jordanu se je namreč tu prenesla na zarotitev sovražnikovega orožja. Prim.

Bamberger Blutsegen
(St. LXIX):²⁶

(Pripoveduje se zgodba, kako je (dečka) Kristusa (deček) Judas pri igri s sulico ranil.)

So uerstand du bluod.
sóse Iordanis áha uerstunt.
do der heilige Iohannes

den heilanden Crist in
iro tovta. daz dir zo bvza.

DB I, 166—167:

Christhushou krish † .... † pramegi use moje fainte N. te kiri fo zhriesme, da . . . . .
nieh oroshje iuu (!) ber obftoji,
koker ta voda u jordane obftava
je, kader je S. Johanes ta pravi,
iuu resnizhni joger Jeshushou †
Chrishtushou † [kje] niega ker-
ftou u potoke jordane . . .

Podobnih latinskih zagovorov (iz XII. stoletja) gl. pri Steinmeyeru še str. 377—380 v opomnjah k št. LXIX.²⁷ Obliko enočlenskega zagovora z analogično primera ima ta zagovor v zagonvorni knjigi Antona Petriča iz l. 1840., ki jo je objavil d. r. N. i. K. Omersa:²⁸ Cri. Stoi, kri tiga života N.: kokar je obstau Jordan, kir je peršu s: Joannes k nemu s Christusam, kir ga je kerstiu Jezusa; glib taku moreš obstati ti, cri tiga života N . . .

Poglavita analoga razprave pa bo, da pojasni, 1. katera izdaja DB-e in KŽ-a je najstarejša in vzorec poznejšim izdajam, če mogoče, tudi kraj in čas, kdaj in kje so posamezne izdaje izšle; 2. kje in kdaj so se posamezni odstavki in oddelki DB-e in KŽ-a prevedli na slovensko, kod so se širili in kdaj in v kaki obliki prešli v ohranjene nam rokopise in knjižice.

Pri tem se nam bo ozirati seveda tudi na razvoj nemških predlog slovenskim obrazcem in knjižicam, kolikor so nam neposredno ali posredno dostopne.

En tak primer naj kar tukaj navedem. D. r. Jož. Pajek pravi v svojem že zgoraj omenjenem sestavku »Kolomonov žegen« o »Duhovni brambi«, pisani v panonskem narečju, ki mu jo je podaril č. g. M. Lendovšek, med drugim tolje:²⁹ Laže pa ta knjiga na debelo in laži svojih nič kaj ne prikriva. Na čelu knjige je povedano, da je bila tiskana 1647 (malo poprej navaja vse

²⁶ E. v. Steinmeyer, Die kleineren althochdeutschen Sprachdenkmäler, Berlin (1916), str. 377. — Prim. ČZN XXXII (1937), 279, op. 10.

²⁷ E. v. Steinmeyer, n. d., str. 377—380. — ČZN XXXII, 279, op. 9, 11., 281, op. 14., 16., 288.

²⁸ Dr. Nikolaj Omersa, Zagovorna knjiga Antona Petriča, ČZN XVII (1922), 99.; ČZN XXXII, 282, op. 16.

²⁹ Dr. Jož. Pajek, Kres II (1882), 344.

besedilo: Cum lic. Ord. Cens Trev. ibidem An. 1647 impressum. Natisnjeno v Mainci). Na str. 23. pa berem »Ex libello Gallico intitulato Revel. S. Brigittae: impresso et approb. Parisiis 1671.« Isto tako se nahaja na 27. str. letnica 1672 (Revel. S. Brigittae, impresso et approbato Parisiis 1672), na 46. pa 1674 (Ex libello de effectu Numismat. S. Bened. Fuldae impress. A. 1674.).«

Že dvojni tiskarski podatek na naslovni strani kaže, da se letnica 1647. nanaša na »prvi tisk« (Steska³⁰ misli, da je bil latinski, aprobacija pa da je seveda zlagana), opomba »natisnjeno v Mainzi« pa se nanaša seveda na nemško izdajo, ki je izšla pozneje. Da so ti podatki v štaj. DB-i res posneti po nemški izdaji »Geistlicher Schild«, sem pokazal v razpravi o DB-i in nje postanku.³¹ Letnice, ob katerih se je dr. J. Pajek spotikal, pa nam kažejo, da prvočna izdaja knjižice »Geitlicher Schild« — prvega zvezka vse slovenske DB-e — še ni obsegala vseh tistih obracev kakor z nanašenjem nemške izdaje, »natisnjena v Mayncu« (Gedruckt zu Maynz), vsaj obeh molitev še ne, ki naj bi se bili sprejeli iz francoske izdaje Brigitinov Razdetij (iz l. 1671. in 1672.), in tudi ne sestavka o »Moči Benediktovih belič«, sprejetega iz nekega fuldskega tiska (iz l. 1674.). Nemški tisk iz Mainza (bodi da je res iz Mainza ali ne) je bil torej nasproti prejšnjim pomnožen in je izšel šele nekaj časa po l. 1674. To bo treba upoštevati tudi pri razvoju slovenskega besedila.

I. Kdaj so izšli tiski DB-e in KŽ-a

1. Katera je prva izdaja DB-e

Koroška DB nam je znana v treh natiskih. 1. že doslej znani tisk, ki ga je dr. Janko Šlebinger po Vrhovnikovem izvodu v Simoničevi Slovenski bibliografiji I, 610, prvi razločil od »nove« (Egerove) izdaje. Vrhovnikov izvod — edini popolni, ki sem ga imel v rokah — je zdaj v Univ. bibl. v Lj. (sign. 53668); drug izvod ima mariborska Študijska knjižnica. 2. Tisk, ki ga je prvi omenil Fr. Kidrič v svoji Zgodovini slovenskega slovstva (1929—1938), znan doslej v dveh izvodih: izvod Instituta za slovansko filologijo v Lj. (sign. Text I, 26) obsega str. 1—180, Kidričev izvod pa str. 7—186; končnih treh kvadratnih listov s karakterji ni ne v tem ne v onem izvodu. 3. Egrov tisk, ki ga je opisal že Mat. Čop in je znan v precej izvodih; imata ga tudi Univ. bibl. v Lj. in Študijska v Mariboru.

³⁰ V. Steska, DB v štajerskem narečju, IMK XII (1902), 95.

³¹ I. Grafenauer, ČZN IV (1907), 13, 26, 28, 61

Izmed dosedanjih ugotovitev, ki bi nam mogle pomagati vsaj približno uganiti starost teh treh tiskov DB-e, drže le-te tudi še zdaj:

1. da so v prvem tisku KŽ-a odtisnjene podobe sv. Jozefa, sv. Ignacije Lojolskega in sv. Sebastijana po istih lesorezih kakor v »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. v knjižici mojega rajnega deda Janeza Flaschbergerja, Ortata v Veliki vesi pri Smohoru na Koroškem;
2. da je tisk DB-e, ki ga je odkril Kidrič (za zdaj ga hočemo po izvodu Instituta za slov. filologijo v Lj. zaznamenovati z In), natisjen z istimi črkami v isti tiskarni kakor prvi tisk KŽ-a (Kidrič);
3. da je po Šlebingenu odkriti tisk DB-e (zaznamenovati ga hočemo po Vrhovnikovem izvodu za zdaj s črkama Vr) tiskan v drugi tiskarni kakor prvi KŽ (in G. Sch.-W.);
4. da je Egrov natisk DB-e natisjen z istimi črkami kakor Vodnikova »Pismenost ali Gramatika za Perve Sole« iz l. 1811.;
5. da je Egrova DB natisnjena po tiskani predlogi, ne po rokopisu (toliko drži moja trditev iz leta 1907.); vendar njena predloga ni bila izdaja Vr, kakor sem to tedaj domneval, ampak In, ki jo je odkril šele Kidrič. V 177 primerih, kjer se Vr in In na kak način razločujeta (toliko sem jih naštel, gl. pogl. 1. A, b, B, a; pogl. 2. a in b), soglaša Eg v 162 primerih z In, samo v 15 z Vr. Da stavec Egrove izdaje predloge (Vr ali In) ni zavestno popravljal — ta dojem sem dobil po primerjanju z Vr, Ramovš pa je temu oporekal — dokazuje to, da je Egrov tisk izmed okroglo 100 tiskovnih napak, kolikor sem jih naštel v In (gl. pogl. 1. A, a in b), samo 22 popravil, 3 pokvaril, okr. 75 pa pustil pri miru.

Teže je dognati, kateri izmed drugih dveh tiskov (In ali Vr) je prvoten in drugemu vzorec. Na prvi pogled in zgolj po zunanjih tipografskih znakih je to toliko kot nemogoče. Ponatiskovalec je hotel namreč podati čim natančnejši posnetek knjižice, ki jo je imel pred seboj, da bi nihče ne spoznal, da je nova knjižica samo ponatisk in ne prava, prvočna »Duhouna branua«. Zato sta velikost in oblika črk v garmondnem stavku (4 mm z 1 mm presledka med vrstami) skoraj docela enaki, v kurzivi se sicer glede oblike in velikosti črk ne vidi noben razloček, sumljivo pa je, da so v starinski kurzivi v Vr skoraj vsi k zamenjani s pokončno črko, pokončne črke pa so komaj za znanje širše in krepkejše. V malem pokončnem stavku je ta razloček bolj viden, še bolj v mali kurzivi, kolikor je In sploh ima; ta mala kurziva je v In znatno drobnejša kakor v Vr; navadno pa je v In med stavek z drobnimi pokončnimi črkami vložena kurziva normalne velikosti, a s precej slokimi

črkami, Vr pa ima namesto tega lično, a ne tako sloko malo kurzivo.

Tako je bilo mogoče, da je ponatiskovalec posnel po predlogi velikost stavčnega okvira (9,5 krat 5 cm z 18 vrsticami normalnega stavka, če je spodaj značka za sledečo stran, z 19 vrsticami, če te značke ni), tudi ves stavek od strani do strani, od odstavka do odstavka, od vrstice do vrstice, od besede do besede: iste besede stoje v vsaki vrsti, iste vrste na vsaki strani; enako je prva vrsta v normalnem stavku umaknjena, v odstavkih z malim tiskom pa naprej pomaknjena, enako so rabljene večje inicialke, enaki so stavčni in drugi znaki, križi, monogrami Jezusovega imena itd. Tudi na naslovni strani so vrste črk in je razporeditev besed v vrste enaka, le razmaki med vrsticami so v Vr bolj lično razvrščeni, da prihajajo poglavitne besede v naslovu bolj do veljave. Razločkov glede začetka in konca strani sploh ni, še značke na koncu strani (prvi zlog prihodnje strani ali prva krajska beseda) so vedno iste, celo tedaj, če so napačne. Le v malem stavku nastajajo, posebno v kurzivi, tu in tam majhni razločki glede razvrstitev besed v vrste, a se vedno do konca strani izravnajo, bodi da to omogočajo konci odstavkov ali večji razmaki med besedami. Iz samih teh razmakov pa ni mogoče ugotoviti, kateri tisk je bil vzorec, kateri posnetek; kajti sumljivo veliki so ti razmaki časih v tem, časih v onem tisku.

Do boljšega uspeha nas more privesti samo natančna primerjava tiskovnih napak. Upoštevati nam je pri tem troje kriterijev:

1. Nad vse verjetno je, da je v ponatisku znatno več tiskovnih napak kakor v prvem tisku. Pri prvi izdaji je namreč tiskarskemu korektorju pri popravljanju stavčnih stolpcov in pol nedvomno pomagal prireditelj knjige, ki je bil jeziku več in z besedilom znan — brez njega bi se v tuji, recimo nemški tiskarni tisk sploh ne bil mogel izvršiti, v slovenski pa tisk tako močno dialektičnega teksta tudi ne; ponatiskovalec pa takega poznavalca jezika in besedila gotovo ni imel pri roki, razen tega si je na vso moč prizadeval, da bi svojo predlogo posnel čim zvesteje — s tiskovnimi napakami vred: zato je nujno, da se je v ponatisku starim tiskovnim napakam pridružila še vrsta novih.

2. Prav verjetno je, da je med napakami, ki jih je ponatiskovalec na novo zgrešil, tudi ta alio na taka, da bi nam mogle nedvomno pokazati, kateri tisk je po drugem posnet: pri takem obširnem tekstu je med novimi napakami skoraj gotovo kakšna taka, da bi iz nje noben ponatiskovalec ne mogel več razbrati prvolne, prave besede. Tisti tisk, ki takih napak ima, je ponatisk.

3. Ker je ponatiskovalec za vsako ceno hotel ohraniti isto razvrstitev besed po vrstah, kakor jih ima vzorec, čeprav črke po krepkosti vendarle niso čisto enake, je moral priti časih s prostorom v zadrgo. Prihaja v poštev dvojna možnost: če je ponatiskoval tiskar, ki je imel bolj sloke črke, je moral tam, kjer je v predlogi bolj redek stavek z večjimi presledki med posameznimi besedami, stavek še bolj razmagniti; če pa je ponatiskoval tiskar z bolj krepkimi črkami, mu je moralo v vrstah z bolj gostim stavkom razmakov sploh zmanjkati. Tudi to bi pokazalo, kateri izmed obeh tiskov je bil vzorec, kateri pa ponatisk.

A. *Tiskovne napake v In.*

Vzemimo za primerjavo v roko In; za prvih 6 strani mi je na razpolago samo izvod Instituta za slovansko filologijo v Ljubljani, za str. 181—186 samo Kidričev izvod, priloženih listov za stranjo 186. ne morem primerjati, ker jih ni ne v tem ne v onem izvodu. Vmesne strani pa se v obeh izvodih izpopolnjujejo, če je tu pa tam kako črko uničila črvojedina ali če se je kaka črka nejasno odtisnila. Zanimivo je, da papir v obeh izvodih ni enak; Kidričev izvod je natisnen na boljšem, bolj svetlem in gladkem papirju kakor izvod Instituta za slov. filologijo, čigar papir je sivkast in nekoliko raskav; knjižica je izšla torej v dvojni opremi, boljši in slabši. Podoben razloček glede papirja opazujemo tudi v različnih izvodih prve izdaje KŽ-a; vsi izvodi že prej znanega tiska DB-e (Vr.), ki sem jih videl, pa so tiskani na močno sivkastem, raskavem papirju.

Število tiskovnih napak v In ni posebno majhno, pretirano veliko pa tudi ne. Našel sem jih okoli 100. Velika večina стојi v In in Vr, pa tudi v Egrovem tisku. V sledečih seznamkih prva številka za značko tiska pomeni stran, druga vrsto, brez dostavka šteto od zgoraj, z dostavkom s p. šteto od spodaj; stran in vrsta Egrovega tiska je v oklepaju pristavljeni tistem tisku, s katerim soglaša, morebitne spremembe so pristavljene.

a) *Napake v In, ki stoje tudi v Vr.*

Napake navajam samo po In.; besedna oblika, stran in vrsta veljata tudi za Vr.; zraven je mesto v Egrovem tisku; če je brez pristavka, je v njem napaka ista kakor v In. in Vr.

In. 8, 3—4 sp. *Ado-nez (-ay)*, Eg. 8, 2 — In. 8, 1 sp. *Ishrios* (Ischyros), Eg. 8, 4—5 — In. 9, 2 sp. *Bug Ozha†te Stuarnik*, Eg. 8, 1 sp. *Ozha† te Stuarnik* — In. 10, 8 *Obraſt (-v-)*, Eg. 9, 8 — In. 13, 7 *tovarhou (-sh-)*, Eg. 12, 2 — In. 13, 8—9 *ſla-pustja (flabuſtjo)*, Eg. 12, 3—4 *lapustje (!)* — In. 14, 1 *ad vekoma*, Eg. 12, 2 sp. *od vekoma* — In. 15, 3 sp. *katiti (-ri)*, Eg. 14, 11 *katiri*

— In. 17 značka pod črto: *ufen* (*uesiu*), Eg. 16, 9 je besedo sprejel v besedilo — In. 18, 1 *ves iu* (*vesiu*), Eg. 16, 9 *vesiu* — In. 19, 10 *Priedprashnja*, Eg. 17, 12—13 — In. 21, 3 *bajo*, Eg. 19, 1 *bojo* — In. 23, 6 *odussei* (-eu), Eg. 20, 3 sp. — In. 23, 7 *pustitua* (-iua), Eg. 20, 2 sp. — In. 23, 3 sp. *da*, *te obarije*, Eg. 21, 6 — In. 23, 2 sp. *ta de suefeli* (da te ...), Eg. 21, 7—8 — In. 26, 5—4 sp. *Franzhishkus folarius al* (an) *shkof* (nem.: Francis Solarius, Bischof), Eg. 23, 3—2 sp. — *ista hiba* (*al* nam. *an*) še In. 118, 4 (Eg. 106, 4 sp.), In. 140, 2 sp. (Eg. 129, 5 sp.), In. 142, 7 sp. (Eg. 131, 9—10) — In. 27, 5 sp. *shishuo* (-no), Eg. 24, 6 sp. — In. 30, 5 *sourashzhi* (nizhi), Eg. 27, 2 — In. 31, 8 s. *na di-ati bel na gnadi* (nagnati: nem. nicht verletzen noch unterdrücken), Eg. 28, 1 — In. 39, 2 sp. *jen Jerusalemi* (je u'...), Eg. 35, 3 — In. 40, 3—4 *od ... Marelona* (vom Papst Marcello II), Eg. 35, 7 — In. 42, 8 *ta sveita* (-ie-), Eg. 37, 8 — In. 42, 9 *ina* (-u), Eg. 37, 9 — In. 45, 6 *truje* (-n-), Eg. 39, 2 sp. — In. 52, 5 sp. *naden*, Eg. 46, 1 *na den* — In. 55, 4—5 *ftasti* (zlasti!), Eg. 48, 10 — In. 55, 7—8 *u-drukano u jordani* (Fuldae impressum), Eg. 48, 7 sp. — In. 56, 3—5 *si od usah nasrežh frei*. *Inu obaruan udrukan per Raini* (ši od ulah nafrežh frei inu obaruan. Udrukan u Kelnu per Raini), Eg. 49, 5—7 — In. 61, 2 sp. *sarasti* (sarasati: zarezati), Eg. 54, 3 — In. 62, 5 *shegan* (shgan), Eg. 54, 8—9 — In. 62, 7 s. *na ano ... vodo* (u'ano ...), Eg. 54, 10 — In. 67, 3 sp. *svota* (shvota), Eg. 59, 8 — In. 70, 4 *od Ozhete* (-a), Eg. 61, 9 — In. 71, 5 sp. *da bo* (ta bo), Eg. 62, 5 sp. — In. 72, 4 *umartrani inu svesani* (umartvani ...: nem. getötet und gebunden), Eg. 63, 3 — In. 72, 5 *usi* (use), Eg. 63, 4 — In. 74, 2—1 sp. 2. *Befieda je biva ta, Chrish-tushoua na S. krishi, kje ...* (2. B. Chrishtushaua na krishi je biva ta, k je), Eg. 65, 10—11 — In. 75, 2 *resnizho* (-no), Eg. 65, 7 sp. — In. 76, 5 *uja* (nja), Eg. 66, 5 sp. *njo* (!) — In. 76—77 *bogu S. Du-ha* (-hu), Eg. 67, 8 — In. 77, 8 sp. *telesi* (-ta), Eg. 67, 3 sp. — In. 77, 3 sp. *H. † M. † N. B.* (Ch. † M. † B.), Eg. 68, 3 — In. 78, 11—12 *te shegen keriga Tobias dau* (k je ga Tob. dau), Eg. 68, 5—4 sp. — In. 81, 5 sp. *zhiftnost* (-ueft), Eg. 71, 9 sp. — In. 82, 1 + I. N. K. J. + (I. N. R. J.), Eg. 71, 5 sp. — In. 82, 1 sp. *SHI* (IHS), Eg. 72, 6 sp.; enako In. 108, Eg. 96 — In. 86, 2 *dobrulivi* (-tl-), Eg. 75, 9 — In. 93, 2 *ozham li tam gorei useti* (ozham te ...), Eg. 82, 4 — In. 94, 5—8 *Nadpis* ima nerazumljiv vstavek brez stavčne zveze »kir shushauam glidam«: *Spet anu lepu zheshzhenje, kir shushauam glidam tu zheshzhenje, ma 800 liet odputika* (nem. samo: Diese Grüssung hat acht hundert Jahr Ablaß), Eg. 83, 5—8 — In. 95, 8—9 *nai lubesneishi* (-ni-veishi), Eg. 84, 8 — In. 99, 5—6 *na usmie-laneishi Jeshush* (nai..., nem.: harmherzigster JEsu), Eg. 87, 6 sp. — In. 99, 8—7 sp. *usah mojah u skushnjavah* (u usah mojah skushnja-

vah), Eg. 88, 2—3 — In. 104, 10 *knoshter*, Eg. 92, 5 sp. *kuoshter* — In. 106, 2—3 *od pilatusha, inu do herodesha* (inu od pilatusha do herodesha), Eg. 94, 5—6 — In. 116, 7 sp., 4 sp. *inu Apostel* (en A), Eg. 105, 5, 7 — In. 120, 3 sp. *mogzhnimu*, Eg. 109, 8—9 — In. 121, 2 *fmetuo* (-no), Eg. 109, 8 sp. — In. 135, 4—3 sp. *perastanah* (kontaminacija knjiž. oblike per- in narečne pra-), Eg. 124, 8—7 sp. — In. 136, 8 *sesgau* (-shgau), Eg. 125, 4 — In. 137, 3 sp. *s'zheleni* (prav s'shelesnemi zheteni; nem.: mit eisernen Ketten; glede »z heteni« prim. Kž 88, 3 sp. is *zhieteni*, nam. zhetenami; analogija: kakor knjiž. s souras h-niki i nasproti kor. f a i n t a m i, tako tudi s z heteni na-sproti kor. obliki z hetenam i), Eg. 126, 8—7 sp. — In. 139, 10 *zveklizhaua* (-z-), Eg. 128, 5 — In. 141, 10—11 *u ... pastirshzhei desheli* (in welchem Hirten-Amt), Eg. 130, 7 — In. 141, 11—12 *ovzhi-zhe* (-ze), Eg. 130, 8 — In. 143, 3 *zesati* (kontaminacija knjiž. besede s e s a t i in kor. c i z a t i), Eg. 132, 1 — In. 144, 7 sp. *h'kriftushu hzhefti* (kriftushu h' zh.), Eg. 133, 8 sp. — In. 146, 8 sp. *ba* (bo), Eg. 135, 9 sp. — In. 148, 3 sp. *k' smene* (k's mene: ko si mene), Eg. 137, 6 sp. — In. 151, 10 sp. *S. Joshof*, Eg. 140, 10 sp. — In. 153, 7—6 sp. *nazhifteishe* (nai-) *inu spo-zhete* (inu bres madesha spozhete), Eg. 142, 6—5 sp. — In. 156, 11 *shissjni*, Eg. 145, 4 sp. — In. 166, 6 *ina* (-u), Eg. 155, 8 — In. 167, 2 *jede u nieh fol* (?), Eg. 156, 4—5 — In. 168, 4 sp. *hir*, Eg. 157, 3 sp. *kir* — In. 173, 3 sp. *hiu* (inu), Eg. 162, 11 : *biu* (!) — In. 182, 5—6 *lubesni ve*, Eg. 171, 5—6 *lu-besniuve*. — D o s t a v i : In. 8, 1 sp. Otheos (O Theos), Eg. 8, 4. — In. 82, 7 sp. Jehopha (-va), Eg. 72, 6.

To je ok. 80 primerov, ko imata In. in Vr. iste napake. Dvomljivih primerov nisem našteval, n. pr. In. 162, 6 nashi shiulenje (Eg. 151, 8) in podobne primere, ker je tu končnica -i bržkone le odsev reduciranega -u (-o) sr. spola (prim. po-gostni taki: taku); tudi szh za redni shzh nisem štel, ker tako pišejo tudi protestanti (in Evangelia im Lystuvi). Eg. je izmed teh 80 primerov poskusil nekako instinktivno popraviti samo deset, pa je 3 napačno popravil.

b) Napake v In., ki jih Vr. nima ali jih ima v drugačni obliki.

In.:	Vr.:
38, 5 <i>iuu</i>	<i>inu</i> (Eg. 33, 6 sp.)
44, 4—5 <i>S ku-shano</i>	<i>Sku-shano</i> (Eg. 39, 6 sp.)
44, 2 sp. <i>hrish</i>	<i>krish</i> (Eg. 39, 8 sp.)
49, 5 sp. <i>skns</i>	<i>skus</i> (Eg. 43, 5 sp.)
55, 3—4 <i>vo-do.</i> da shivina dovi pie	<i>vodo</i> , da shivina dovi pie (Eg. 48, 9)
55, 5 sp. <i>iuu</i>	<i>inu</i> (Eg. 48, 3 sp.)
79, 11 <i>usoloi</i> (Eg. 69, 9 sp.)	<i>usolei</i>
84, 4—3 sp. <i>Crrish-tush</i>	<i>Crish-tush</i> (Eg. 74, 3—4: <i>Chrish-tush</i>)

In.:

- 89, 7 iuu
 102, 2 sp. S. kriska
 116, 4 sp. Audreas
 120, 4 to mi (Eg. 108, 5 sp.)
 122, 2 sp. iuu
 141, 5 s'ukam (Eg. 130, 1 : sukam)
 149, 1 tahe
 150, 8 soursshnika
 167, 4 iuu
 170, 3 s u njn SS... rane (Eg. 159, 2)
 180, 7 fvetomi

Vr.:

- inu (Eg. 78, 11)
 S. krisha (Eg. 91, 5)
 Andreas (Eg. 105, 7)
 tomi (t. j. temu)
 inu (Eg. 111, 11)
 sukam
 tabe (Eg. 137, 2 sp.)
 sourashnika (Eg. 139, 6—7)
 inu (Eg. 156, 6)
 u nju (nam. nja) S... rane
 fvetomi (Eg. 169, 7)

Primerov je torej 19. V 18 primerih ima tu Vr. pravilno obliko, v enem na drugačen način napačno; Eger je popravil 15 primerov, kakor stope v Vr., a zato ni treba, da bi bil ta tisk uporabljjal, ker so vse te napake zelo prozorne; eno napako je popravil le na pol (In. 141, 1), tri pa je pustil pri miru.

Če seštejemo vse primere iz obeh skupin, je napak ok. 100.³² Vr. ima v 18 primerih pravilno obliko (ok. 18 %); če je ponatiskoval tiskar In-a, je v 18 % primerov besedilo predloge Vr. pokvaril, če je ponatiskoval tiskar Vr-a, je besedilo v toliko primerih popravil. O namernem popravljanju torej tudi v tem primeru ni govoriti.

Eg. je izmed okroglo 100 napak 22 pravilno popravil, eno na pol, 3 pa je pokvaril; okroglo v 25 % primerov je torej poskusil napake popraviti — in kako prozorne so vse te napake! — v 22 % primerov se mu je to posrečilo; 75 % napak pa je pustil. Namerno popravljanje to pač ni.

B. Tiskovne napake v Vr.

Oglejmo si zdaj še tiskovne napake v Vr. in kaj stoji namesto njih v In. (in Eg.). Že pogled na njihovo dolgo vrsto nam bo povedal, da po vsej verjetnosti ni ponatiskoval tiskar In-a, ampak tiskar Vr-a (gl. zg. kriterij 1.). Našli pa bomo med temi številnimi primeri tudi nekaj takih, da bi jih tiskar In-a, če bi bil on ponatiskovalec, ne bil mogel popraviti prav za nobeno ceno (gl. zg. kriterij 2.); nemalo pa je tudi takih, da izvirajo iz tiskarjeve zadrege, kako bi spravil v eno vrsto vse besede, ki jih ima In. v isti vrsti precej na gosto (gl. zg. kriterij 3.).

Po teh kriterijih hočemo primere tudi v sledečih odstavkih razvrstiti. Stališče, ki ga zavzema nasproti tem napakam Eg., nam bo do konca jasno pokazalo, kateri tisk je rabil njegov tiskar za predlogo.

³² Pomniti je treba, da sem od interpunkcijskih napak navedel samo nekaj najbolj izrazitih, obrnjениh črk pa sploh ne, tudi ne obrnjeni j za l. Sicer pa je pri neredni interpunkciji v DB-i težko reči, kaj je tiskovna napaka, kaj avtorjeva.

a) Koliko jih je.

In.:

- 1, 13—14 poterdnjeni (Eg. n. m.)
 1, 2 sp. sprabernjana (Eg. n. m.)
 1, 2—1 sp. (u')³³ Köln (Eg. n. m.)
 2, 3 ozhash (Eg. n. m.)
 2, 15 bojo (Eg. 2, 14)
 2, 15 ti S. Shegni (Eg. 2, 14)
 2, 16 k' doromu pershle, pa s' eno... (Eg. 2, 15)
 5, 7 Koliker (Eg. 5, 1)
 10, 5 sp. ikus to Muezh (Eg. 9, 7 sp.: skus to Muezh)
 11, 5 Devize Marie (Eg. 10, 2)
 11, 5 sp. verdamfko (Eg. 10, 6 sp.)
 11, 4—3 sp. odterhou (Eg. 10, 5—4 sp.)
 12, 1—2 Sourashnikou (Eg. 10, 1 sp.)
 12, 6—7 sku-shanu (Eg. 11, 4—5)
 15, 2 sp. vazhnah (Eg. 14, 13)
 18, 2 sp. Sasushenje (Eg. 17, 3)
 19, 4 vefsuo Jime (Eg. 17, 7)
 19, 8 sp. Suolanah (Eg. 17, 8 sp.)
 26, 7 obuaruani (Eg. 23, 12)
 27, 7 usam (Eg. 24, 9)
 29, 4 franzheshish (Eg. 26, 2)
 31, 10 poglei (Eg. 28, 3)
 33, 1 sp. ti troshtar (Eg. 30, 4—5: ti roshtar)
 37, 2 foduo (Eg. 32, 5 sp.)
 37, 6 bava (bala), (Eg. 32, 2—1 sp.)
 40, 5 grataua (Eg. 35 [53!], 8)
 42, 7 sp. ikus (Eg. 37, 9 sp.)
 49, 1 sp. utezhi (Eg. 43, 3—2 sp.)
 50, 1 sourashnikou (Eg. 43, 1 sp.)
 51, 3 sp. shegnana (Eg. 45, 9)
 52/53 te hu-dizh (Eg. 46, 10—11)
 53, 7 zhist (Eg. 46, 1 sp.: hist)
 54, 9 inu (Eg. 48, 3 sp.)
 54, 1 sp. Kader pa (Eg. 48, 6)
 56, 2 sp. ozhetu (Eg. 50, 1)
 58, 1 bode od (Eg. 50, 1 sp.)
 58, 7 obaruou (Eg. 51, 5)
 59, 8 jeme (ime) Eg. 52, 3—4
 60, 6—7 pro-sou (Eg. 52, 3 sp.)
 60, 10 mogou (Eg. 53, 1)
 60, 1 sp. obnjam (ob njem) (Eg. 53, 9)

Vr.:

- poterdujeni
 spraberujana
 n' Köln
 ozbash
 boje
 to S. Shegni
 k' doromu: pershle
 pa s' eno...
 Kaliker
 skus, to Muezh
 Devizo Marie
 verdamfko
 odterbou
 Sourashnikou
 shu-shanu
 vazknah
 Sacushenje
 vefsino
 Su olanah
 obuarnani
 ufam
 frauzheshish
 daglei
 ri troshtar
 fodno
 bova
 gratana
 ikus
 uteshi
 sourashnikou
 skegnana
 te bu-dizh
 zbist
 inn
 Kader a
 ozhatu
 bode od od
 obarnou
 jemn
 pro-tou
 mogon
 odnjam

³³ V izvodu Instituta za slov. fil. v Lj. je list na tem mestu poškodovan. Dopolnil sem mesto v oklepaju po Eg.

In.:

- 62, 6 sp. sanefti (Eg. 54, 6 sp.)
 64, 10 je biva (Eg. 56, 6)
 64, 11 Beffieda (Eg. 56, 7)
 65, 2 sp. pride (Eg. 57, 10)
 66, 7sp. pouftala (Eg. 58, 5)
 66, 6 sp. prebivala (Eg. 58, 6)
 67, 3 sp. krish (Eg. 59, 9)
 68, 3 sp. k'svelizhanju (Eg. 60, 5—6)
 69, 9—10 me vidijo (Eg. 60, 5—4 sp.)
 70, 1 Ozheta (Eg. 61, 6)
 72, 3 sourashniki (Eg. 63, 3)
 72, 6—7 mene (Eg. 63 6)
 72, 7 perpomai (Eg. 63, 6)
 74, 2 sp. biva (Eg. 65, 10)
 78, 6 mojo (Eg. 68, 10)
 78, 8 inu (Eg. 68, 11)
 80, 1 sp. kervizami (Eg. 70, 3 sp.)
 81, 1 sp. odreshenika (Eg. 71, 6 sp.)
 85, 6 sp. shiulenju (Eg. 74, 1 sp.)
 88, 6—8 (Eg. 77, 11—13):
 te anjouz boshji pokonzhei
 use moje sourashnizhne
 Amen.
 89, 11 bo te potroshtou (Eg. 78, 3 sp.)
 89, 1 sp. Mehtildisi (Eg. 79, 4)
 90, 5 Jeft Sim (Eg. 79, 10)
 90, 7 udarjan (Eg. 79, 12)
 90, 5 sp. prauseu (Eg. 79, 1 sp.)
 91, 10 shtihou (Eg. 80, 7 sp.: shtlhou)
 92, 5 kapelz je (Eg. 81, 8)
 93, 1 sp. hudizh (Eg. 82, 1 sp.)
 95, 6 resbito (Eg. 84, 5)
 96, 7 sp. inu (Eg. 85, 9)
 103, 7 Mefias (Eg. 91, 7 sp.)
 104, 6—5 sp. fe je... senjavvo (Eg. 92, 2—1 sp.)
 107, 3—2 sp. na smertno uro (Eg. 95, 3—2 sp.)
 109, 3 fvolan (Eg. 97, 3)
 109, 3 vahtati (Eg. 97, 3)
 109, 7 skushnjauo (Eg. 97, 8 skusbnjauo)
 111, 1 luziferja (Eg. 99, 4)
 112, 2 O S. Johanes (Eg. 100, 5)
 113, 7 teda (tedaj), Eg. 101, 7 sp.
 113, 1 sp. velzhi (Eg. 102, 7)
 114, 4 sp. uskushnjauo (Eg. 103, 8)
 116, 1 sp. s'vesieliem (Eg. 105, 1 sp.)
 117, 4—3 sp. uskushnja-vo (Eg. 106, 9 s.)
 118, 10 shlishou (Eg. 107, 3)
 118, 2 sp. usignou (Eg. 107, 9)
 121, 5—4 sp. me-ne (Eg. 110, 6)
 123: (zaznamba strani) 123

Vr.:

- sanefti
 biva
 Beffieba
 peide
 poaftala
 prebtvala
 krisk
 k'svelizhanja
 mi vidijo
 Cheta
 sourashnihi
 me ne
 perpomsi
 piva
 majo
 mu
 kervlzami
 odreshenikad
 schiulenju
 88, 6—7:
 te anjouz boshji
 | pokonzhei
 Amen.
 bo ti potroshtou
 Methtildisi
 Jeft Sin
 ndarjan
 prausen
 shtihon
 kapelzje
 budizh
 reshito
 inn
 Mafias
 fe le... senjavvo
 na. smertno uro
 fvolam
 vabtati
 skushnjauo
 liziferja
 OS. Johannes
 te da
 ealzhi
 uskushnjauo
 s'vesie_iem
 uskushja-vo
 shlishhou
 usignen
 me ne

132

In.:

- 124 10 katero (Eg. 113, 3)
 125, 1 sp. uskushnjauo (Eg. 114, 6 sp.)
 127, 7 sp. inu (Eg. 116³⁴, 9)
 127/128 fmert-no (Eg. 116³⁴, 4 sp.)
 128, 5—6 mo-je shiulenje (Eg. 117, 2—3)
 128, 5 sp. ksi (ki si), (Eg. 117, 7 sp.)
 128/129 tuo-je bolisni (Eg. 117, 2 sp.)
 130, 9 shniemi (Eg. 119, 6)
 130, 7—6 sp. fadue-bou (Eg. 119, 10)
 132, 4 sp. priedproshnika (Eg. 121, 8 sp.)
 132, 2—1 sp. ka-terei (Eg. 121, 6—5 sp.)
 133, 7 vahtei (Eg. 122, 3)
 133, 7 sp. poliekano (Eg. 122, 8)
 135, 4 sp. antikaj (ene toliko), (Eg. 124, 11)
 136, 1 ksi pa (Eg. 124, 4 sp.)
 136, 2 sp. da me (Eg. 125, 6 sp.)
 138, 4 sp. kna padam (Eg. 127, 12)
 138, 4 sp. u skushnjauo (Eg. 127, 13)
 140, 7 u skushnjauo (Eg. 129, 3)
 141, 2 shkof (Eg. 129, 3 sp.: Shkof)
 141, 4 ksi (Eg. 129, 1 sp.)
 142, 9—10 o-zham (Eg. 131, 5)
 143, 5 sp. sourashnika (Eg. 132, 8—7 sp.)
 145, 6 sourashnika (Eg. 134, 5)
 147, 4 shliednei (Eg. 136, 3)
 148/149 mo-jo (Eg. 137, 3 sp.)
 151, 13 S. Franzhishk (Eg. 140, 13)
 152, 1 sp. oblizhje (Eg. 142, 1)
 153, 1—2 knie-mo (-u), Eg. 142, 3
 154, 7 Nazarenszhzi (Eg. 143, 7)
 155, 8 us-mili (Eg. 144, 9)
 158, 1 sp. nasrezha (Eg. 148, 2)
 159, 10 pokoi † Jefufa † (Eg. 148, 8 sp.)
 160, 3—4 shti-rah (Eg. 149, 5)
 160/161 fve-ta (Eg. 150, 2)
 164, 1 ta pravi (Eg. 153, 1)
 165, 2 shiher (Eg. 154, 3)
 166, 9—8 sp. Jefufa Cristula (Eg. 155, 6 sp.)
 166, 2—1 sp. fama-sane (zamazane), Eg. 156, 2
 168, 11 inu (Eg. 157, 8 sp.)
 171, 1 tifti (Eg. 159, 3 sp.)
 172, 5—4 sp. bom... sheg-nan (Eg. 161, 13)
 174, 6 sp. grihou (Eg. 163, 7 sp.)
 176, 1—2 Pushzhau-nik (Eg. 165, 1—2)
 178, 7 sp. Pershono (Eg. 167, 5 sp.)
 178, 7 sp. jih (Eg. 167, 4 sp.)
 180, 4 sp. inu (Eg. 169, 5 sp.)
 182, 6 Matere Marie (Eg. 171, 6)

Vr.:

- ketero
 uskushnjauo
 inu
 i no
 mo-jeshiulenje
 hsi
 tu je bolisni
 zhniemi
 fladue,bou
 priedprosnika
 ka. e rei
 varei (književno)
 dosiekano
 artikai
 ksi, pa
 dame
 hna padam
 u skushnjauo
 u skusnjauo
 skkof
 k si
 o-zkam
 souroshnika
 sourasnika
 shiednei
 mo jo
 S. Franzhiih
 obilzhje
 knie mo
 Nazarenszkhi
 us mili
 na srezha
 pokoi † Jefufa †
 shti rah
 fve ta
 ta pavi
 shiber
 Jefufa Cristulu
 fama-ane
 iuu
 tišii
 bom... sheg-nam
 gribou
 Pnshzhau-nik
 Peshono
 tih
 iuu
 Matera Merie

³⁴ Stran 116. je v Eg. napačno zaznamenovana s številko 112.

Že ta dolga vrsta posebnih napak, ki jih ima samo Vr. (tu je naštetih 136, a interpunkcijskih nisem vseh naštet), pač v smislu prvega zgornjega kriterija popolnoma zadošča, da nas prepriča, da je ta tisk posnet po In-u, ne pa naroče. In. ima samo 19 zgolj v njem se nahajajočih napak, Vr. ima zgolj svojih napak več ko sedemkrat toliko.

b) Kakšne so napake v Vr.

Če pregledamo ta dolgi niz tiskovnih napak natančneje, vidimo, da je v smislu drugega zgoraj navedenega kriterija kar vrsta takih, da bi iz njih In - o v tiskar, če bi bil tiskal po Vr-u, nikoli ne bil uganil, kaj pomenijo, kaj šele, da bi bil namesto njih postavil pravo obliko in pravo besedo. Opozarjam samo na nekatere take napake: 18, 2 sp., 19, 4, 31, 10, 54, 1 sp., 58, 7, 60, 6—7, 60, 1 sp., 72, 6—7 (*perpomsi* bi bil vsakdo razumel kot spakedran perpomozi!), 80, 1, 118, 2 sp., 127—128, 135, 4 sp., 166, 2—1.

Povrhu vsega pa je ponatiskovalec na str. 88. gladko izpuštil celo vrstico, da vse mesto nima pravega smisla. Iz stavka »te anjouz boshji pokonzhei Amen« bi nihče ne bil mogel ugaditi, da so izpadle prav besede »use moje sourashni zh e«; saj za ponatiskovalca pač ni verjetno, da bi bil šel gledati nemško knjižico, tudi če bi mu bila pri rokah; in če bi bil šel gledati, bi stavka »der Engel Gottes schlag alle meine Feinde hinweg (Segen zu Wasser und Land, B 2 b) ne bil prevedel ravno tako napačno kakor prireditelj DB-e ali njegova predloga (schlag... tot).

Odslej bomo torej rabili za starejša tiska koroske »Duhoune branue« drugačne kratice: DB I. ne pomeni več Vr., ampak In. Da ne bo nepotrebnih pomot zaradi dosedanje rabe, lahko ohrani Egrov tisk značico DB II, Vr pa, če je treba po njem citirati, naj dobi kot posnutek prvega tiska značko DB I².

Zaključen je tudi dokaz, da je DB II ponatisnjena po DB I, ne pa po DB I². V vseh zgornjih 136 primerih (posebnih tiskovnih napak v DB I²) soglaša DB II s prvim tiskom, niti v enem primeru ne z DB I².

c. Tiskarjeve zadrege.

Tretje ga kriterija prav za prav niti več ne potrebujemo. Mikavno pa je gledati, kakih, dejal bi, humorističnih pripomočkov se je tiskar lotil, da mu le ni bilo treba besede

drugače v vrste razporediti kakor v predlogi, ko pa mu je vendar tako prostora primanjkovalo. Naj navedem samo najbolj kričeče primere:

DB I:

Str. 10, v. 9.

ChristusJefus sapovida,Chri-

Str. 15, 6.

shnizhi pred BoshjimOblizh-

Str. 83, 7.

Perporozhenje k' Jesushu

Str. 114, 11; 129, 7 sp.; 150, 1.

perporozhim mojo poshlied-

DB I²:

ChristusJefussapovida,Chri-

shnizhipredBoshjimOblizh-

Perporozhenjek'Jesushu

perporozhimmojoposhlied-

K tipografskim zadregam ponatiskovalčevim smemo prisjeti še nekaj drugega. Sklepna stran prvih dveh delov DB-e I., »Duhoune branue« v ožjem pomenu besede (str. 1—55) in »Shegna na vodi inu na susham« (55—108) ima v sredini v tipografskem okviru Jezusov monogram (a napačno natisnjen † SHI †), v okviru pod njim pa vinjeto, drobno angleško glavico. Okvir, ki ima v DB I na vsakem voglu križec, je ponatiskovalec posnel z nekakim rožnim vencem brez križcev na voglih, angleško glavico, ki je njegova tiskarna očitno ni premogla, pa je hočeš nočeš izpustil.

Tiskar prve DB-e pa je to angleško glavico porabil tudi (že ali še) v prvem tisku KŽ-a kot vinjeto na koncu 30. K A P I T L n a (Skrivna terpljenja Jezusa Kriftusa), ki na str. 95. zaključuje prvi del KŽ-a, »Colemon - Shegen« v ožjem pomenu — na 96. strani se prične »Ho berm on avo shebranje«.

Isto vinjeto pa ima, kakor je razvidno iz priloženih snimkov, tudi tretji Egerov natisk »Duhoune branue« na str. 96. Gl. snimke št. 1—4 na str. 22—23.

2. Ali je ponatisnila DB-o tuja ali domača tiskarna?

Že nekaj tiskovnih napak nam je zbudilo sum, da je ponatisnila DB-o tiskarna, ki je imela tudi slovenske stavce. To je tolikrat se ponavljajoča napaka »u skushjauo« (nam. *u skushnjauo*: 109, 7, 114, 4, 117, 4 sp., 125, 1 sp., 138, 4 sp.), razen tega še 72, 7 *perpomsi* (pripomozi) nam. kor. *perpomai*.

K tem znakom je treba prisjeti še nekaj sprememb, ki so se stavcu primerile, a jih nismo navedli med tiskovnimi napakami, ker besede in oblike niso nepravilne, časih še celo boljše kakor v predlogi, a kažejo, da je vsaj eden izmed stavcev, ki je pri tisku sodeloval, znal slovenski.

a) Jezikovne premembe.

DB I 7, 13 *srezho* (izreko, 3. os. mn.), DB I² *srezhe* (3. os. ed.); to je vpliv knjižnega jezika ali drugačnega slovenskega narečja: ker se glasi 3. os. mn. razen na Koroškem povsod *reko*, je imel stavec *rezho* za tiskovno napako nam. *rezhe* in jo tako tudi popravil. — 27, 2 sp.: DB I *sturli*, DB I² *sturili* (književno; že protestanti so tako pisali); — 33, 4 sp.: DB I *h' pomuezhi*, DB I² *h' pomuzhi* (književno); — 42, 3: DB I *Jeshusha*, DB I² *Jeshushe* (ali je to samo tiskovna hiba ali razodeva stavca čeha?); — 42, 2 sp.: DB I *da bom*, DB I² *de bom* (književno); — 45, 8 DB I *obarei* (rož.), DB I² *obari* (književno); — 96, 1 sp.: DB I *Zheshzhana* (kor.), DB I² *Zheshhana* (književni vpliv ali pa dialektični goorenjskega ali štajerskega narečja); — 102, 4: DB I

108

† † †
Use k'uezhei boshjei zhe-
sti inu nam k'svelizhanju,
Amen.

Bodi htur ozhash te bukelze
mei zbris svatu noi sre-
bru . bodi bouzhan , al
krainz , bel corosz , imei
je u zheſte , jes tabe na
ushete pouim.

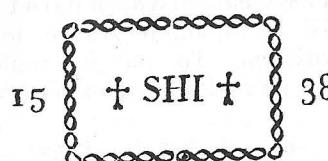
Drukane u Kelln am Rhein utam
lete 1740.

Št. 1. Duhouna Branua I, str. 108*
(Ista tiskarna kakor KŽ I.)

* Beseda »Drukane« v v. 2 sp. je slabo posneta: črka u je sicer v obeh tiskih nejasna, ker ima zgoraj madež, izvirajoč od tiskarske barvila; spodaj pa je črka v izvodu Institutja slovensko filologijo (Text I 26) nedvomno strnjena v pravilen u. — Od tod v DB I² Drukane, v Eg. Drnkane.

108

† † †
Usek'uezhei boshjeizhe-
sti inu nam k'svelizhanju,
Amen.

Bodi htur ozhash te bukelze
mei zbris svatu noi sre-
bru , bodi bouzhan, al
krainz , bel corosz , imei
je u zheſte , jes tabe na
ushete pouim.

Drukane u Kelln am Rhein
utam lete 1740.

Št. 3. Duhouna Branua I², str. 108.
(Ista tiskarna kakor KŽ II.)

96

† † †
Usek'uezhei boshjei zhe-
sti inu nam k'svelizhanju,
Amen.

Bodi htur ozhash te bukelze
mei zbris svatu noi sre-
bru , bodi bouzhan, al
krainz , bel corosz , imei
je u zheſte , jes tabe na
ushete pouim.

Drnkane u Kelln am Rhein utam
lete 1740.

Št. 4. Duhouna Branua II, str. 96
(Egrovna tiskarna v Ljubljani.)

bratru, DB I² *bratu* (književno ali kako drugo narečje); 110, 6—7: *na guenam* (kor. končnica), DB I² *na guenem* (štajerska končnica); — 114, 4 sp.: DB I *szagenja* (rož.), DB I² *szaganja* (književno štajerske barve); 124, 10 DB I *katero* (osrednje književno), DB I² *ketero* (književno štajerske barve); — 133, 7: DB I *vahtei* (kor.), DB I² *varei* (slovenska beseda namesto tujke, književno); 154, 6: DB I *Nazarenszhi* (kor., gor.), DB I² *Nazarenzki* (kontaminacija književne ali vzhodnoslovenske oblike na -ski in koroške na -shzhi).

Jezikovnih prememb v DB I² je 14; vse v smeri književnega jezika in sicer po štajersko pobaranega.

b) Značilne pravopisne premembe.

40, 8 : DB I *use*, DB I² *ufe* (poprava); — 42, 5 sp.: DB I *sapu-
sti*, DB I² *sapuſti* (dve popravi!); — 43, 6 sp.: DB I *Shebranje*, DB
I² *shebranje* (poprava); — 43, 5 sp.: DB I *usabe*, DB I² *uſabe*

(poprava); — 47, 1: DB I */kus*, DB I² *skus* (pokvara); — 48, 2: DB I *uso shkodo*, DB I² *uso* (poprava) *shkodo* (pokvara); — 75, 3: DB I *she nes*, DB I² *she nes* (pokvara).

Pravopisnih prememb, nehotnih pač, v DB I² je 9; poprave (6) prevladujejo nad pokvarami (3).

Razen vpliva osrednjega književnega jezika opazujemo v teh tiskovnih napakah, jezikovnih in pravopisnih popravah in pokvarah tudi štajerske književne posebnosti in nekatere narečne znake. Najvažnejši je ta, da je stavec nedvomno nam. *skušjava* govoril *skušjava*. To pa je znak vzhodnih dolenjskih in štajerskih govorov (Ramovš, HG I, 115 s.).

Natančni posnetek DB-e (DB I²) se je tiskal torej pač v tiskarni, kjer so bili zaposleni tudi slovenski stavci, in to po vsej verjetnosti s štajerskega.

3. Prvi natisk in ponatisk KŽ-a

Že iz Glonarjeve nove izdaje KŽ-a (1920) vemo, da je tudi KŽ doživel poprej vsaj dva natiska (tistega tiska, ki mu je Aleks. Hudovernik prepisal naslov, pa ne moremo upoštevati, ker nam je doslej še neznan in sploh še ni varno ugotovljen).

Razmerje med prvim tiskom in posnetkom pa nam tu ne dela težav. Prvi tisk je označen že po tistih treh podobah, ki so natisnjene po istih lesorezih kakor v nemški »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705.; v ponatisku pa te tri podobe niso odtisnjene po starih lesorezih, ampak po novih, ki pa so očitno po starih posneti, a precej grobo. Bolje se je posrečila končna baročna vinjeta imena Jezusovega (snimke teh podob gl. v Glonarjevi izdaji). Tudi vinjete, tiste angelske glavice, na str. 95. nima, kakor je ponatiskovalec DB-e ni imel.

Več razlogov prepričevalno govorja celo za to, da je tudi KŽ ponatisnil isti tiskar kakor DB-o. Predvsem je metoda ponatiskovanja v mlajšem KŽ-u pravista, kakor jo je rabil ponatiskovalec DB-e: ponatisk sledi predlogi prav tako natančno, rabi normalni in drobni tisk, pokončne in kurzivne črke kakor vzorec; stavek je prav tako razvrščen v odstavke, v garmondnem stavku je prva vrsta umaknjena, v drobnem stavku naprej pomaknjena, razen tega je besedilo po straneh in vrstah razporejeno čisto natančno po predlogi. Zasledil sem samo eno izjemo na obratni strani naslovnega lista.

V izvodu tega natiska, ki mi je iz ljubljanske Univerzitetne knjižnice pri rokah (sign. 42555) je naslovni list sicer močno izrezan in besedila skoraj nič ni ostalo; iz začetkov in konev vrstic se pa le da ugotoviti, da je tistih pet vrstic, ki so v prvotni

izdaji stavljene s kapitelskimi črkami, v ponatisku strnjениh v štiri vrste, muzejski izvod (sign. 2335) pa nam nudi popolno besedilo:

KŽ I, str. 2:

TE BUCVE SO POVHNE
BOSHIE MOZHI NOI
VSAH TASVETAH INU
GVAVTNO KRAFTNAH
MOLITV

KŽ II, str. 2:

TE BUCVE SO POVHNE
BOSHIE MOZHI NOI VSAH
TASVETAH INU GVAVT-
NO KRAFTNAH MOLITV.

Kakor v ponatisku DB-e je zamenjal tudi ponatiskovalec KŽ-a v malem tisku (ki pa ga je nekaj samo v prvem delu knjige, 1—95)³⁵ garmondno kurzivo, kjer jo prvi tisk v malem tisku ima,³⁶ z malo kurzivo. Male črke, pokončne in poševne, pa so od črke do črke natančno takšne in tolikšne kakor v ponatisku DB-e; vidno je to posebno v kurzivi, predvsem pri črkah z značilno obliko: najbolje pri črki *k*, kjer se desna zgornja poteza ne strne v zanko, ampak gre samo v lahnem loku poševno na desno navzgor ter se konča z malo navzdol obrnjeno, kljuki podobno odebeleno; pa tudi *d, h, j, r, t, z* imajo enake, značilne oblike. Prim. snimek št. 14 (str. 50) zgoraj.

Da bi pa ne prišel v zadrego zaradi slokega garmonda v predlogi kakor pri ponatiskovanju DB-e, tiskar zdaj ni več vzel nekoliko plečatih starinskih črk kakor za DB-o, ampak nekoliko drobnejše garmondne črke mlajše oblike, istega sloga, kakor so male črke, pokončne in kurzivne, v obeh ponatiskih. Tudi kurzivni *k* v tej garmondni kurzivi je natančno iste oblike kakor v mali kurzivi. Posebno obliko pa imata v pokončnem garmondu mali in veliki *K*: desni potezi namreč nista ravni, ampak zaviti kakor grška cirkumfleksa, ki simetrično izhajata od stika s pokončno potezo in rogove molita od črke liki rogovom stepnega goveda (prim. snimek št. 14: KŽ II, str. 42).

Ponatiskovalec je v KŽ-u tiskovne napake prav tako malo popravljal kakor v DB-i,³⁷ le časih je mimogrede — kar pone-

³⁵ Droben tisk je samo v KŽ I. na straneh 5, 7, 26—27, 27—29, 30—32, 36, 39, 40—42, 43, 44—45, 53, 54, 58, 66—68, 76, 77, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 85, 86, 87, 88, 89, 90, 91—92, 93, 94.

³⁶ Garmondna kurziva je med drobnim tiskom samo na str. 7, 27, 76 in 77, mala kurziva na str. 41—42, 43, 67, 68.

³⁷ Za tiskovne hibe, ki stoje v obeh tiskih, nekaj zgledov: 3, 2 sp. *se odviti* (za *oduiti*: da uides), 8, 1 *kaleri* (-t-), 8, 7 sp. *preshlabi* (pve-, pue-), 15, 4 *vojita* (-fk-), 19, 3 sp. *nia serzi* (-e), 32, 4 *séehishe* (sč shishe), 121, 9 *zbesh*: (zh-), 133, 9 *sriedovazbar* (-vazhar), 173, 7 do 6 sp. KŽ I: *auomi drugimu* (anomi drugimu), KŽ II: *auomi drugimu*. NB. 121, 9 »*zbesh*«: naj bi bila okrajšava za češčenamarija.

vedoma — kako napako odpravil;³⁸ mnogo več pa jih je sam na novo naredil, vendar sorazmerno manj kakor v ponatisku DB-e, nekako na vsaki dve strani po eno, medtem ko pride tam blizu ena na stran.³⁹ To pa je ponatiskovalec dosegel preprosto tako, da se za nekatere pravopisne kaprice prvega KŽ-a sploh ni zmenil, ampak pisal *u*, ki ga piše prvi KŽ do str. 96. kar redoma *v*,⁴⁰ kakor v književnem jeziku *u*, da piše namesto *Bveg* ali *Bueg* književni *Bog*, namesto *Gospved* ali *Gospued* književni *Gospod*, namesto *zhvovak* ali *zhuovak* pa večinoma *zhlovak* ali *zhlovek*.⁴¹

Ponatiskovalec — ali naročitelj tiska — se je torej pri prvem ponatisku marsičesa naučil.

4. Relativna starost raznih tiskov DB-e in KŽ-a

S tem, da smo dognali, kateri izdaji DB-e in KŽ-a sta prvotni, kateri ponatisk, smo zvedeli tudi relativno starost prvega tiska in posnetka DB-e in istotako obeh tiskov KŽ-a. Tipograski značaj ponatisnjenega KŽ-a

³⁸ Prim. zadnji zgled v op. 37. (drugo besedo); nekaj nadaljnjih primerov: 5, 1 sp. I *gospred*, II *Gospod*; 11, 7 *mozhn*, II. *mozhen*; 128, 5 *zbe vezh*, II. *zhe vezh* (nič več); 181, 6 sp. *ezhanashe*, II *ozhanashe*, 210, 8 *mapozhni*, II *magozhni*.

³⁹ Od str. 3.—23. sem zasledil tele pokvare: 3, 7 sp. *rezhmi*, II *vezhmi*; 5, 10 *vboschei*, II *vbosohei*; 6, 10 *taprvēve* (ta prve), II *tapvēve*, 10, 5 sp. *devizhnost*, II *dsvizhnost*; 11, 3 sp. *venzhni*, II *veozhn*; 12, 4 *taprvi*, II *tapravi*; 12, 5 *tadrvj*, II *tagrudi* (ta drugi); 18, 8 sp. *sérze*, II *zérze* (prim. DS VIII, 1895, št. 2, platn. str. 3, št. 3, platn. str. 3, ki citira *zérze* po tej izdaji, gl. čZN IV, 1907, 47); 23, 5 *kaker*, II *kakér*; 23, 5 sp. *vsoli*, II. *vsolti*; torej 10 napak na 21 straneh.

⁴⁰ Primerov je zelo veliko. Že na prvi in drugi strani, za katero so mi na razpolago samo ostanki (v izvodu Univ. knjiž. 42555): 1, 10 *prvvo*, II *prav(o)*; 2, 1 *bvkve*, II *bukve*; 2, 3 *BUCVÉ*, II. *BUKVE*.

⁴¹ Besedo »člo v e k« z izpeljankami rabi KŽ 51krat. KŽ I jo piše dvakrat z *l* (45, 2 sp. *ta prveviga shloveka odama*, 69, 3 sp. *tvoi-ga* [sc. Kristusovega] *zhloviestva*, 28krat s *zhvo-* in *zhuo-* (23 *zhvo-*; 3, 3; 8, 9; 25, 3; 29, 4 sp.; 67, 1; 68, 3; 68, 5 sp.; 69, 7; 70, 4; 70, 1 sp.; 71, 7 sp.; 72, 10; 73, 7; 179, 4 sp.; 188, 7; 213, 8; 233, 1 sp.; 234, 5 sp.; 250, 8 sp.; 282, 2. — 5 *zhuo-*: 192, 5 sp.; 227, 4; 227, 5; 231, 9; 269, 2 sp.); 21krat s *zho-* (2, 3 sp.; 14, 9; 53, 2 sp.; 72, 1; 99, 1; 101, 8; 103, 1 sp.; 116, 1; 118, 4; 120, 2; 143, 2 sp.; 143, 1 sp.; 176, 8; 187, 9; 197, 1 sp.; 207, 1 sp.; 226, 7; 228, 9; 229, 1; 235, 7; 241, 2).

KŽ II ima 36 primerov s *zhlo-* (*zhlovak*, samo im.-tož.): 8, 9; 68, 5 sp.; 69, 7; 70, 4; 70, 1 sp.; 71, 7 sp.; 72, 10; 73, 7—8; 213, 8; 227, 5; 228, 8; 233, 1 sp.; 250, 8 sp.; 269, 2 sp.; 270, 8—7 sp.; 282, 2. — *zhlovek* in izpeljanke: 2, 3 sp.; 25, 3; 29, 4 sp.; 45, 2—1 sp.; 53, 2 sp.; 67, 1; 67, 7; 68, 3; 69, 3—2 sp.; 116, 1; 179, 4 sp.; 207, 1 sp.; 226, 7; 227, 4; 228, 9; 229, 1; 231, 9; 234, 5 sp.; 235, 7; 241, 2; 3krat se piše *zhvo-* in *zhuo-* (3, 3; 188, 7; — 192, 5 sp.); 12krat pa *zho-* (14, 9; 72, 1; 99, 1; 101, 8; 103, 1 sp.; 118, 4; 120, 2; 143, 2 sp.; 143, 1 sp.); 176, 8; 187, 9; 197, 1 sp.

— mlajša garmondna garnitura, ki je v njem uporabljen — in bolj prožna ponatiskovalna metoda, ki se je v njem uporabljala, kaže razen tega tudi še to, da je ponatisk KŽ-a mlajši od ponatiska DB-e. Vprašanje je, ali bi bilo mogoče izslediti tudi relativno starost obeh prvitiskov.

Zdi se, da je to mogoče.

Kakor je dognal prof. Kidrič, sta ta dva prva tiska nastala v isti tiskarni. Popolnoma prepričevalni sta za to ugotovitev dve resnici:

1. Črke so v obeh tiskih do pičice enake, tako garmondne kakor drobnejše, in sicer obojne, pokončne in kurzivne. Posebno značilno obliko ima garmondni kurzivni *k*: desni krak, precej tenak, mu gre v zavoju precej daleč na desno, zavoj je proti koncu zavilan nekoliko navzgor in nato za malenkost nazaj na levo, čisto na koncu pa ima na levi strani piko (glej snimka št. 1 in 5).

2. Vinjeta, majhna angelska glava, ki je odtsnjena v KŽ-u na str. 95., kjer se končuje prvi del knjige, »Colemone-Shegen« v ožjem pomenu (TA 1.—30. KAPITL), je natisnjena tudi v prvi DB-i pod Kristusovim monogramom, obrobljenim s tipografskim okvirom, na sklepni strani prvih dveh delov DB-e, »Duhoune branue« o ožjem pomenu in »Shegna na vodi inu na susham«. (Glej snimka št. 1 in 2.)

Gre zdaj za to, ali ni vendorle najti kakih značilnih posebnosti, po katerih se tiska razločujeta. In res jih najdemo v kurzivnem garmondu.

Pri podrobnom pregledu vseh mest, ki so tiskana s temi črkami, sem našel, da so v KŽ-u vse črke popolnoma enotne in da niso prav nič pomešane s črkami kake druge kurzivne garniture iste velikosti.⁴² To dokazuje, da tiskarna ali ni imela nobene druge take garniture ali pa je bila v KŽ-u uporabljenha kurziva še nova.

Drugače v DB-i. Tu sem mogel ugotoviti v 42 primerih — pri razmeroma majhnem obsegu v garmondni kurzivi tiskanih mest je to precej — da so zašli v stari garmond čisto enako veliki tudi *k*-ji mlajšega značaja: končna poteza tega *k*-ja je skoraj ravna in mnogo bolj krepka kakor pri zgoraj omenje-

⁴² Samo trije *k*-ji so taki, da na desnem zavitem kraku na levo zavrnjeni konec s piko ni viden (42, 4 sp. *utekni*, 169, 1 *kateri*, 176, 3 sp. *perkashise*). Povsod drugod sem mogel vsaj iz enega izvoda izmed treh, ki so mi pri roki — Univ. biblioteke v Lj. sign. 10029, Kidričevega ali Kotnikovega — ugotoviti, da je črka prava. A kolikor je odtisk v teh treh črkah dobro viden, je natanko takšen kakor pri drugih, popolnoma odtisnjениh *k*-jih. Gre torej za nekoliko okvarjene črke.

nem k-ju s piko na koncu desnega kraka. To so tale mesta: 27, 1 sp. *kugi*, 31, 10 *kriesh*, 36, 4 sp. *dekle*, 41, 5 *uhku*, 53, 5 *kniemu*, 53, 6 *kopou* (kopel), 53, 6 sp. *kader*, 53, 5 sp. *meshnika*, 55, 7 *drukano*, 55, 2 sp. *kateri*, 55, 1 sp. *shkoduati*, 69, 6 *ukuani*, 74, 4 sp. *kna*, 74, 3 sp. *kai*, 86, 1 sp. *kateram*, 87, 3 *venka*, 93, 1 sp. *kna*, 100, 10 *kar*, 100, 8 sp. *shkoduati*, *ukaterei*, 102, 7 *kader*, 102, 10 *kir*, 104, 8 *kateri*, 104, 10 *knoshter* (-uo-), 105, 5 sp. *knei*, 109, 4 *kateri*, 109, 5 *k' ozhe*, 109, 7 *sourashnik*, *skushnjauo*, 109, 8 *kna*, 109, 1 sp. *nabeshku*, *kralestuo*, 129, 4 *ksi*, 151, 1 *skus*, 153, 5 *kateri*, 161, 3 sp. *kriftianshzhi*, 164, 6—7 *ni-koli*, 164, 2 sp. *kna*, 165, 5 *kar*, 165, 6 *kar*, *konz*, 165, 8 *kupuanju*. V staro garmondno garnituro s tistim kapricioznim k-jem so se torej že primešale črke iz mlajše garniture in ločiti jih se je zdelo tiskarju nepotrebno — saj niso nikogar motile — pa brez korektorjeve velike pazljivosti in neizprosnosti tudi nemogoče: zavrniti bi bil moral pri vsaki korekturi tudi vse v garnituro ne spadajoče črke, ki jih pa ni bilo lahko zaslediti. Tiskar je torej natisnil »Duhouno branuo o pozneje kakor »Colemone - Shegen«.

Prav to nam spričujeta tudi oprema knjige in njen pravopis. Kž kaže v vsem, da je prvi književni proizvod še čisto primitivnega, neknjižnega bukovništva, ki je bilo do tedaj stopilo v stik s tiskarnami kvečemu z objavo kakega praznoverskega letaka, kakršna sta n. pr. SVETA DELAVA MARIAE in RESNIZHNA DELAVA NASHA LVBA GOSPEVEDA: JESUSA CHRISTVSA,⁴³ ni pa še imelo opravka z izdajanjem in tiskanjem pravih knjig.

N a s l o v n i l i s t Kž-a je vse bolj podoben naslovu takega praznoverskega letaka kakor knjižnemu naslovnemu listu. Podnjene besede TOJE / TAPRAVI / INV TAZIELI so tiskane s kapitelskimi črkami in so iz vsega besedila najbolj vidne, pravo ime knjigi, »Colemone-Shegen«, pa je natisnjen samo z malo večjimi črkami kakor sledeče mu sporočilo, kdaj je bil ta »Shegen« »taprvevo bart« tiskan »noi v latinshzhei shprachi vnkei dan«, da je bil »potam pa nanemshko sedei pa ta prvvo bart nasovenjo nonovo kvhan inu frishno pazhan«. Niti na misel ni prišlo izdajatelju, da bi si bil ogledal, kako so tiskani naslovni listi v nemških knjigah, tudi v praznoverskih, ki so mu rabile za predlogo. (Gl. str. 81.)

»Duhouna branua« je v tem vse bolj napredna. Ker tudi njen izdajatelj sam še ni imel izdajateljske skušnje, si je vzel za vzorec nemške knjižice, po katerih je njegova posneta,

⁴³ Gl. Fr. Kotnik, Donesek k zgodovini praznoverja med koroškimi Slovenci, ČZN III (1906), 65 ss, 70 ss.

in je dal naslovni list opremiti po njihovem zgledu, tako glede razvrstitev besedila v vrste, kakor tudi glede velikosti črk. Le oglejmo si besedilo pravega naslova:

Geistlicher S C H I L D Gegen Geist- und leibliche Gefährlichkeiten allzeit bey sich zu tragen Darinn sehr kräftige Segen und Gebet,	D u h o u n a , B R A N U A prad duhounah — inu shuotnah Nauarnoftah sakobart per fabe nofiti U' katerei fo mozhni Shegni inu Shebranje,
---	---

nato pa sledi v dveh odstavkih najprej, od kod ti žegni in molitve so (*od te Zirkle, inu S. S. Ozhetou storjeni, inu od Papasha Urbana VIII unkadani, skus S. Kolmana poterdnjeni*) in čemu rabijo (*troshtenji usah teh, kir na vodi, inu na semli raishajo ...*).

Ne le oprema, tudi dostavek o S. Kolmanu — ki ga v nem. predlogi ni — priča, da je izdajatelj DB-e tu mislil na »Colemone - Shegen«, ki so ga ljudje že poznali: njegova knjiga naj bi ne imela manjše veljave.

Isti primitivizem, ki ga kaže oprema, odseva tudi iz p r a v o p i s a Kž-a. Ne le, da piše *s* in *z* s samo eno črko, kratkim *s*-om — dolgi *f* pozna samo v zvezi s črko *t* (*ft*) — ne le, da piše v prvem delu knjige — do str. 96. — tudi *u* in *v* skoraj izključno samo z eno črko *v*,^{43a} o tem priča tudi, kako piše besede skupaj; ne le predloge s samostalniki, nikalnico z glagoli, temveč tudi veznike, zaimke in pomožni glagol veže med seboj in z drugimi besedami;⁴⁴ o ločilih pa nima nobenega pojma: namesto klicaja rabi vprašaj, piko stavi samo na konec odstavkov, v odstavkih namesto njega časih dvopičje, večinoma pa nič in stavek se preliva v stavek brez kakega stavčnega znaka.⁴⁵

^{43a} O tem gl. ČZN IV (1907), 46—49.

⁴⁴ Nekaj zgledov: 3, 3—4 *albote zhvovak vboshjei gnadi* (ali bo ta...), 9, 11—14 *pamerkei moi Kriftian dakslehtnomi knabosh te boshje gnade sanvzov: vboshieie gnadi noi kdoromi separorash nanje sanesti*, 35, 1 *daimio* (daj mi jo), 3 *daime*, 7 *prosimte*, 8 *daimijo*, 9 *namojo* 11 *samojo potriebo*, 4—3 sp. *Oh Jesv vzhimene karknasnam inv daimene karkenemam* (kar knemam, česar nimam) itd.

⁴⁵ Za zgled kratki »TA 4. KAPITL« (10—11): *Spet an vësok noi gvavtno kraften Shegen savol shlahtah ludi da njem shës savehash da te streliti knamorjo. — Pvlber inv suinz obdershi tvoi shës kaker Jesvs vzedre flvs gakvo inv shaleso obdershi tvojo mvezh kaker maria svojo devižnost: shbert inv kann obdershi tvoi pvamni kaker Jesus svoje jëme jaſt poſtavem pradte to S. S. Troizo (11) alsi mozhneishi kaker te 3 Parshone boshje takv ko shkodvei: htomi pomai mi † Bveg Ozha Bveg † sin Bveg † S. Dvh Amen †.†.†.*

V DB - i je takega primitivizma samo še nekaj ostankov, ki jih je prevzel izdajatelj pač od svojih slovenskih predlog. Lochenja pozna vsa, čeprav jih neredno rabi; na koncu stavkov pa ima vsaj vejico; besede loči vobče pravilno⁴⁶ — pač po zgledu sodobne in morda tudi protestantske slovenske knjige — u in v loči, čeprav pogosto namesto v piše u, v nekaterih odstavkih, posebno v začetku evangelija Janezovega 1, 1—14 loči celo s in / bolje kakor marsikatera tedanja v književni slovenščini tiskana knjiga.⁴⁷

Ni misliti, da bi se izdajatelj KŽ-a od DB-e ne bil ničesar naučil, ko bi bil izdal svojo knjigo pozneje. DB je torej mlajša od KŽ-a.

Tudi ni misliti na to, da bi priredil obe knjižici isti bukovnik, le da se je med časom naučil bolje pisati. Tako sem domneval v razpravi v ČZN IV, ko sem trdil, da je KŽ in obe »Delavi«, ki so si jezikovno in pravopisno zelo podobni, napisal Andrew Schuster Drabosnjak,⁴⁸ ki je pisal v istem pravopisu isto zmes književnega jezika in narečja, in to istega narečja,⁴⁹ sumil sem pa tudi že, da je spisal pozneje tudi DB-o.⁵⁰

Od KŽ-a do DB-e namreč ni opaziti stalnega napredka, tu in tam se kaže v DB-i večja zaostalost kakor v KŽ-u. Ne samo v pisavi Kristusovega imena, ki ga piše KŽ redno *Jesus Kristus* (le v pridevnikih *Jeshushou Krishtushou*), DB pa večinoma v narečni obliki *Jeshush Chriſtush*,⁵¹ tudi v pisavi rožanskega h (nam. g) se to vidi: KŽ ga piše vsega skupaj samo dvakrat,

⁴⁶ Nekaj izjem: 2, 3 debi, 55, 8, 56, 6, 108, 2 sp. utam lete (a 1, 1 sp. u' tam lete) 161, 4 nabo (ne bo), 161, 8 sp. nekolivezh.

⁴⁷ V tem odstavku piše — pač pod vplivom protestantskega književnega izročila — nezveneči s 26krat pravilno z dolgim f-om, le dva krat s kratkim s-om, samo enkrat pa stoji dolgi f namesto bohorškega s. Podobno tudi na naslovnom listu (11krat f za naš s, samo dvakrat s, nobenega napačnega l). — V drugih odstavkih spet drugeče: v pripovednem uvodu »Žegna na vodi inu na sušam«, ki je napisan skoraj po Kolomonovo, stoji razen v zvezi s t (ft) samo dva krat f (pravilno za naš s), sicer vedno s.

⁴⁸ Gl. ČZN IV, 46—53.

⁴⁹ Storil sem to predvsem na osnovi besedne oblike »venzhno«, ki jo nahajamo ne le v KŽ-u (33krat poleg trikratnega *vezhno*) in v »Delava« (7krat), ampak tudi v Drabosnjakovem OBAC-iju (v. 108). Ker seznamek oblik besede *venzhno* v KŽ-u v ČZN IV, 49, ni popoln, naj ga tu spopolnjemega ponovim: 4, 5 sp., 11, 3—2 sp., 35, 5, 36, 5, 8, 51, 2, 52, 7, 53, 4—5, 57, 4 sp.; 68; 7—6 sp.; 69; 4 sp.; 70, 6, 71, 2, 5 sp.; 73, 9—10, 111, 7—8, 112, 3 sp., 113, 3—4; 114; 6—7; 117, 8—7 sp., 119, 7—8, 135, 8—7 sp., 162, 8, 190, 6 sp., 191, 11, 197, 1, 218, 1, 221, 7, 237, 4, 241, 6—5 sp., 242, 5—4 sp., 253, 9—10. 11; — *vezhno*: 3, 6; 51, 9; 69, 8 sp.

⁵⁰ ČZN IV, 51—52.

⁵¹ ČZN IV, 48—49.

sicer vedno g, časih še celo za pravi h (*gaderzo* 276, 7; *geniati* 276, 4 sp., t. j. henjati, nehati; *gebrejish* 25, 7), DB ima posebno v prvi polovici prvega dela pogosto h za g.⁵²

Tudi maloštevilni bolj ali manj enaki teksti v KŽ-u in DB-i niso drug od drugega odvisni; kljub enakemu besedilu, ki izvira pač iz predlog, je stilizacija različna.

Poglavitna mesta so:

KŽ, 32—33:

... takv bojo vsi moji fainti
pramagani inv
svesani daoni mene knabojo

moli shkodvati permoomi bva-
se inv tielase noi per dvshi-
zi... da oni me nabojo takv
mavi moli shkodvati kaker an tak
mosh, kateri je prad 32 lie-
tamē vmerv inv pepiv gratov

KŽ, 37—38:

Gospved Jesvs Krifitus...
sveshi vse moje sovrashenzhe
videozhe al nevidiozhe...
jas je svesham stiemi svete-
mi shtrizhami inv stiemē gor-
kraftnemi besiedami boshjem
da oni kna bojo moli kei
zhries me napraviti sbesiedo
inv isdianjam takv mavi kakv
antak mosh katieri je shje
prd 32stem i letami vmer
inv pepiv gratov...

KŽ, 50—51:

ta gvava Kriftvs
tv serze elija
te ozhi jsaka
inv te vfte davida
ino te drvbej noi jazek
Salamona

noi serze Danijela

⁵² ČZN IV, 40, 49.

DB, 170—171:

... da bi tam notre (v Jezusovih
kravavih ranah) obaruan biu...
prad shelmi, inu merdrarmi, inu
raubarji doma inu na potah, inu
prad usiem beram, inu shbertam
bom saklenjan, inu obuaruan da
oni na telefu bel na dashi na
morjo shkoduati, taku maui
kaker tifti mosh, kirije
pred 32 litami umeru, inu
pepiu gratou.

DB, 171:

... inu use branue, inu ftri bodi
favesano, inu usi fourashnizhi
morjo mena mouzhati, kiri mena
fourashio inu nidajo, inu faintajo,

ti morjo mena

taku maui shkoduati kaker
tifti mosh pred 32 litami
kir je umeru
inu pepiu gratou.

DB, 83—84:

Ta guaua † Crishtushaua
tu serze Eliasauo †

te grunt (grivenga!) davidou †
te jetre inu jasek Salomo-
nou †

ta griuinga (serze!) Daniela,

inv tv poterpljenje S. Jakoba
noi ta lvbiesen noi gnada Jo-
hanasa
inv ta zhiftoft te pra sve-
te devize marije — — — —
tv bodi permene dones inv
navenzhno N.

Amen.

Andrej Schuster Drabosnjak pa tudi kot preditelj prvega Kž-a ne prihaja več v račun, čeprav kažeta njegov jezik in pravopis presenetljivo podobnost s Kž-om in z »Delavama« (ČZN, 51 s.). Kakor kaže njegovo bližnje razmerje do nemške »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705., je prvotisk Kž-a prestar, da bi bil mogel nastati v času, ko bi ga bil Drabosnjak (r. l. 1768.) lahko še priredil. Podobnost v jeziku treba razložiti z istim krajevnim narečjem, takoj posebno enkratno »venzhno« v OBACeju. Pravopisna skladnost (posebno v »Marijine m
Pasi jonus«) pa s tem, da se je naučil Drabosnjak pisanja v bukovniški tradiciji Kž-a in pri Kž-u samem. Izpričano je vsaj, da je sam Kž na domu imel, morda celo razpečaval; sicer bi mu ga oblast pač ne bila zaplenila.⁵³

S tem, da je prvi tisk Kž-a ugotovljen kot starejši od prvega tiska DB-e, je rešeno tudi vprašanje, ali ni morda celo ponatisk DB-starejši od prvega Kž-a (ko bi bila prva DB-a starejša od prvega Kž-a, bi namreč to ne bilo nemogoče).

Časovna povrtnost prvotiskov in tiskarskih posnetkov Kž-a in DB-e je torej tale:

Kž I — DB I — DB I² — Kž II.

Vprašanje je, kako naj se v to vrsto postavi Egrov v natisk DB-e (DB II).

Egrova tiskarna v Ljubljani je knjižico natisnila približno v istem času kakor Vodnikovo »Pismenost ali Gramatiko za Perve šole« (1811). V knjižici uporabljeni borgis (v prvih treh polah, str. 1—72) je isti, kakor ga uporablja Vodnikova »Pismenost« za tisk Vodnikove »Ilirije oživljene« — za »Predgovorom« (str. III—VIII) na nepaginiranih straneh (IX)—(XVI); garmond (v sledenih polah) je isti, kakor ga vidimo v Vodnikovem »Predgovoru« in v »Pismenosti« sami. Posebno pa je vidna enakost kurzive. Nekatere črke v DB II, ki jih v Vodnikovi »Pismenosti« ni (n. pr. malo večje inicialke J z močno izraženo spodnjo spiralo in piko na njenem koncu, DB II, 73, 10. 11; 74, 12 ×, i. dr.), pa nahajamo v starejših Egrovih tiskih (tisti J n.

⁵³ Fr. Kotnik, Andrej Schuster Drabosnjak, ČZN X (1913), 136.

tu poterpljenje S. Jakoba,
ta gnada Jo-
hanasa,
ta ponishnoſt nasha lubiga Go-
spueda, inu nashe lube Devize,
bodi mad mano, inu mad usiemei
vidiozhami inu navidiozhami
sourashnizhami . . . Amen.

pr. v Redeskinijevih »Osem inu šestdeset pesmih« iz l. 1775., tako na str. 14. v kit. 23, 3, kit. 24, 2, kit. 25, 3; tudi v Pohlinovih »Svetih postnih evangelijsih« [³ 1789], l. a2 a, v. 7, 8 i. dr.).

Na isti način, kakor smo dognali časovno razmerje med prvotiskoma Kž-a in DB-e, se da dognati tudi še to, katero knjigo je Eger prej natisnil, Vodnikovo »Pismenost« ali DB II, in sicer po uporabi najznačilnejše vrste črk v obeh knjigah, garmondne kurzive.

V DB II sta pomešani med kurzivne črke garmondne garniture 2 tuja, nekoliko manjša kurzivna v (46, 9 Savolo, 46, 10 pravi), 1 pokončen z (66, 13 rozhe) in 1 pokončen s (118, 4 svjet); sicer ni nobenih tujih črk. Pač pa se je pokazalo, da je tak kurzivni v, kakršnega vidimo v teh dveh primerih, Eger rabil v Redeskinijevih »Osem inu šestdeset pesmih« (1775), v predgovoru k Japljevi in Kumerdejevi izdaji »Novega testamenta« (1784) i. dr. Posebno značilno je zanj, da se med slokimi črkami svoje kurzivne garniture kar široko šopiri.⁵⁴

V Vodnikovi »Pismenosti« pa sem našel razen enega slokoga in za znanje manjšega kurzivnega b (47, 1 sp. obéh) in prav takšnega kurzivnega z (54, i 3 zhvetíro) — enakšnih, kakršne je rabil Eger v ravnokar omenjenih dveh tiskih — še 1 pokončen d (11, c 1 red-kev), 1 pok. g (151, 1 sp. ga), 1 pok. i (54, l, 2 defetním) 1 pok. J (10, § 15, 11 Jenko), 1 pok. n (119, § 78, 3 podoben), 2 pok. o (135, 1 eno, 168 D, 3 productio), 1 pok. v (65, § 45, 4 terpivnímu) in dolgo vrsto kurzivnih k-jev, ki so iz že zgoraj omenjene Egrove kurzivne garniture semkaj zašle.

To so le-ti primeri:

Str. 11, b, 5 perkásen, 11, d, 3 klop, 16, d, 4 koshúha, 16, a, 6 parkla, 25, a, 5 jáblek, 26, a, 5 kolzhéta, 29, § 22, 14 ſhíshk, 30, d, 4 ſhkarje, 36, § 24, 6 kruh, 38, b, 3 sp. (-)ki, 40, k, 6 mehèk, 40, k, 12 tánék, 42, i, 3 flad-ka, 43, 2 ten-ka, 43, 3 višóka, 43, 8 grenkèji, tankèji, 43, m, 5 globokeji, bol globok, 48, 2 Moſhko, 52, § 34, 6 peták, 53, 3 ſtotirka, 54, k, 4 kolkimu, 63, 2 ki jo, 63, 3 ki ga, 149, 1 (-)efhka.

V DB II so torej vsega skupaj 4 take tiskarske napake, 2krat tuja kurzivna črka, obakrat ista — značilno je, da je tudi ta črka Egrova — in 2 pokončni.

V Vodnikovi »Pismenosti« pa je pri ne dosti obsežnejšem kurzivnem stavku napak kar 39: 28 napačnih kur-

⁵⁴ Prim. »Osem inu šestdeset pesm« (1775), str. 35, 3 ſvetga, v. 5. v' try talle, v. 7. vezh, v. 9. ſavol njegove, v. 10. vendar. — Svetu pismu novi viga testamenta I, 1784, list) (3, b, v. 8 sp. Šivljenje, v. 6. sp. ludſtvu; list) (4 b, v. 1 in 4 ſvoje, v. 7 bizophati, v. 9. lavſhent, v. 2 sp. vshe, vſaj.

zivnih črk — med njimi 26 starejših k-jev — in 11 pokončnih. Opaziti je, da je Vodnik ta nered v stavku opazil šele, ko je bila 4. pola njegove knjige že dotiskana. Težko, da bi bil opazil ta nered poklicni tiskarniški korektor; kajti prav po njegovi malomarnosti so se mogle tuje črke sploh med novo garnituro udomačiti; njegova krivda je, da te napake vsaj že pri popravi 3. pole ni spoznal, ko je na 43. strani sami nič manj ko 5 takih napak. Od 5. pole dalje je potem na tuje črke bolj pazil (in pač tudi tiskarski korektor) in jih pri korekturi sproti izločeval. V prvi poli (a) je 8 napak, v drugi (b) 4, v tretji (c) 12, največ na str. 43, v četrti poli (d) spet 8. V vseh sledečih osmih polah (e—m) in v »Predgovoru« (III—VIII) pa jih je vsega skupaj 7, torej niti na vsako polo po ena, in med njimi je samo 1 napočen k.

Prav to pa nam pravi, da je bila kurzivna garnitura, ki se je uporabljala v DB-i in v Vodnikovi »Pismenosti«, v času, ko se je tiskala DB II, še nova, domalega čista, v času pa, ko so začeli tiskati Vodnikovo knjigo, že precej pomešana s tujimi črkami, posebno iz starejše garmondne kurzive. DB II se je morala torej natisniti pred Vodnikovo »Pismenostjo«, pač že leta 1810., kajti Vodnik je podpisal »Predgovor« že »Na Krésni dan 1811.« Tedaj je bila torej knjiga že dotiskana. Ni pa misliti, da bi bil tiskar ali naročitelj tiska pri DB-i bolj pazil na čistost stavka kakor Vodnik s korektorji vred pri tisku šolske knjige. In Vodnik je imel kot bivši urednik in izdajatelj knjig pač več vaje v pikolovskem poslu s tiskarskim škratom kakor novi izdajatelj DB-e.

Eger DB-e očitno ni tiskal na svoj račun. To dokazuje že prememba borgisa v garmond po 3. poli: naročitelju se je zdel tisk v prvih treh polah predroban, pa je zahetal večjih črk. Ta prememba kaže tudi, da Egrov tisk DB-e čisto nič ne skriva, da je nova izdaja. To dokazuje tudi še nekaj drugih znakov: višina stavčnega okvira je za pol cm nižja (8,5 cm) kakor v prvem tisku, stran pa ima kljub temu 20 vrst in ne 18 kakor DB I. »Karakterji« ali »cahni« — ki jih res poznamo le iz posnetka DB I² — niso natisnjeni na liste kvadratne oblike, ampak preprosto na poslednje strani knjige same. S prvočno izdajo se ujema DB II samo glede tega, da je kurziva v vsem stavku, bodi borgis bodi garmond, enaka: garmondne velikosti.

Razumljivo, da se strani in vrste te izdaje ne ujemajo s prvim tiskom, po katerem se je stavila. Kljub temu se ujemajo vrstice ne le v naslovnih knjige, ampak tudi v nadpisih posameznih obrazcev, tu in tam v garmondnem delu knjige tudi daljše število vrst v začetku odstavkov; tako na str. DB I, 110 s. (DB II, 99) 8 vrst, na str. 132 s. (121) 15 vrst, na str. 87 s. (77) naslov

in ves obrazec »Anu druge mozhnu Shebranje venka srezhi«, vsa stran 108 (96), naslov in priporočilo »Tobijasovega žegna« (DB I, 164 s., DB II, 153 s.), celih 27 vrst. Dokaza dovolj, da nova izdaja ni stavljen po rokopisu, temveč po knjigi.

Tistem, kdor je novi tisk DB-e naročil, torej ni bilo treba skrivati, da je to nova izdaja. Konkurence se mu ni bilo treba dati. Niti konkurence po prvi izdaji, ki je morala biti torej že razprodana, niti konkurence po posnetku prve izdaje (DB I²).

Ni pa mogoče kar na slepo uganiti, ali zato, ker je bil tudi ta posnetek (DB I²) l. 1811. že razprodan, ali zato, ker sploh do tedaj še ni izšel. Ako je bil že razprodan, tedaj bo treba postaviti DB II na konec zgoraj označene časovne vrste, torej za KŽ II. Saj ta že zaradi malega tiska — ki je enak kakor v posnetku DB-e (DB I²) — ni mogel iziti kar več desetletij za DB I². Če pa do l. 1811. DB I² sploh še ni izšla, bo treba postaviti DB II takoj za prvočnika DB-e in KŽ-a (DB I, KŽ I) in pred njuna tiskarska posnetka (DB I², KŽ II).

S samim tekstnim primerjanjem pa tega ni mogoče dognati. Poiskati bo treba drugih dokazil.

2. Ali je Rubidov ekslibris terminus ad quem za DB I²?

Prvo dokazilo, ki ga nam bo treba presoditi, je ekslibris cerkljanskega kaplana Janeza Silvestra Rubida na platnicah Koštiálovega izvoda DB-e. To je precej pomanjkljiv, v usnje vezan izvod posnetka prvega tiska DB-e (DB I²): manjkajo mu str. 9—15 (srednji 4 listi pole A), 25—26 (prvi list pole B), 89—90 (9. list pole D), 117—122 (zadnja dva lista pole E in 1. list pole F), po ena zvrhnja vrsta na str. 147—148, ves konec od str. 165—186 (zadnja dva lista pole G, vsa polovična pola H in četrtna pola I); seveda tudi končnih treh listov s katakterji v knjižici ni. Ekslibris stoji, narobe obrnjen, na notranji strani zadnje platnice in se glasi:

E x
L i bris
annis S ilustri R ubida
Cooprt: in Z irklach
1750

Zapisek je pristen. Rubida je bil res od 1. 1739.—1753. cerkljanski kaplan, prišel 12. januarja 1754 kot kaplan v Šenčur pri Kranju in postal tam 3. aprila 1754 župnik; umrl je 8. januarja 1782.⁵⁵ Pisava je ista, kakor sem jo našel v šenčurskih župnijskih matrikah.

⁵⁵ Ivan Laverič, Zgodovina Cerkljanske fare (Zgodovina fara ljubljanske škofije, izd. Anton Koblar, IX), Lj. 1890, 89.

Natančen pregled knjižice in vezave pa je pokazal, da platnice prvotno niso spadale h Koštiálovi DB-i, ampak k neki drugi knjigi: Koštiálove DB-e ni vezal obrtnik knjigovez, ampak nestrokovnjak, najbrž lastnik DB-e. Za vezavo je rabil usnjate platnice, odtrgane od knjige, ki je bila večja od DB-e, a ne tako debela; po raznih znakih (odrezanem robu na znotraj zapognjene usnjate prevleke, po sledu srednjega žebljička pri okovu za odstranjeno knjižno zapono i. dr.) se pozna, da so bile platnice prvotno 15 cm visoke in 9 cm široke. Vezec DB-e v platnice prav za prav ni uvezal, ampak z ovtikom broširanega izvoda, ki mu je rabil za kaš, vanje vlepil — platnice je pri tem obrnil, stari kaš preleplil in knjižico nato s platnicami vred obrezal, da so zdaj po sredi merjene samo še 13,9 cm visoke in 7,5 cm široke. Razumljivo, da je taka nestrokovnjaška vezava knjižico morala ugonobiti, ni čuda, da so se ohranili skoraj samo ostanki.

Rubidov ekslibris pa je zapisan na prvotnem kašu platnic, pri novi vezavi je bil z novim kašem prelepljen in razen tega obrezan, da mu je odpadel začetek Rubidovega krstnega imena; na dan je prišel šele, ko je konec knjige odpadel in je nekdo novi kaš od platnic odstranil (ostanki so pa še ostali).

Jasno, da ta ekslibris ni nikaka priča za to, da bi bil tiskarski posnetek DB-e natisnjen že pred l. 1750. Kvečemu nam v zvezi s podatki o Rubidovem življenju podaja terminus a quo za vezavo Koštiálovega izvoda DB I²: dolgo po l. 1750. — tedaj je bila Rubidova knjiga, morda kak »Officium defunctorum«, še nova — gotovo ne še po l. 1754. — tedaj je vzel Rubida svojo knjigo pač s seboj v Šenčur — torej šele po Rubidovi smrti l. 1782., a koliko časa po njej, je čisto negotovo. Za določitev, kdaj se je DB I² natisnila, je torej tudi ta letnica brez vrednosti. Ni dokaz za to, da so jo natisnili že pred letom 1782., saj se je lahko natisnila in vezala šele pozneje, ni dokaz za to, da se je natisnila pozneje, saj se je lahko prej že dolgo prodajala, lahko tudi že dolgo rabila, preden jo je lastnik sam uvezal ali nestrokovnjaku vezati dal.

Da so take knjižice ljudje hranili in rabili tudi brez trdne vezave, nam dokazuje Vrhovnikov izvod DB I², pri katerem je prvotni ovojni karton tudi še ohranjen. Vrhovnik je nanj, preden je dal knjižico vezat, napisal opominjo, kje se je knjižica našla in od koga jo je on sam dobil:

»To knjigo je našel g. Ivan Volk pod streho čemšeniške kaplanije /: bil je ondu kapelan od avg. 1887 do jan. 18 . . .⁵⁶ Gredoč iz Polhovega gradca na novo službo v Škocjan pri Dobravi mi jo je podaril dne 27./11. 1893. I. Vrhovnik« [s. r.].

⁵⁶ Podatka Vrhovnik ni spopolnil.

Da je Vrhovnik to opominjo napisal, preden je dal knjigo vezat, spričuje prva črka besede »jan.«, ki sega s spodnjim zavojem še pod krovni list nove vezave, ki je na hrbtni strani za 5 mm prilepljen na stari ovojni karton pred naslovnim listom.

Še drug zgled je slovenska »PESEM Od Sazhetka Suete Prehke (t. j. bridke) Martre... na Peravi funaj Willaka... S'Perpushejnam vishi Golposke un dana 1774.«, ki je Ivan Vrhovnik poročal o njej (in o nemški »Ursprungsbeschreibung des gnadenreichen Crucifixes... an der Perau nächst Villach«).⁵⁷ Knjižici je izdal kapitular grebinjskega premonstratenskega samostana, tedanji župni upravitelj samostanu inkorporirane župnije sv. Petra na Pérau, in sicer ob prazniški posvetitvi nove župne in romarske cerkve sv. Križa na Peravi; založila pa jo je cerkev. Obe knjižici je hranila založnica v polah še ob koncu XIX. stoletja. Moj oče M i h a G r a f e n a u e r (u. 15. VI. 1942) je bil tam od 1884 dalje več kot 40 let organist in cerkovnik — do 1917 so bili zaradi slovenskih romarjev župniki in cerkovniki pri sv. Križu vedno Slovenci — in še, ko sem hodil od l. 1889. do 1900. v Beljaku v ljudsko šolo in v gimnazijo, sta se knjižici po malem romarjem prodajali; tudi sam sem še pomagal zlagati pole, mati pa jih je šivala, da so bili sešitki — brez ovoja — pripravljeni za na prodaj. Prav tako se je lahko dolga leta godilo z DB I². Če se je res, bo pa treba šele dokazati.

Isto velja tudi za »C o l e m o n e - S h e g e n« (prve izdaje), ki ga je dr. F r. K o t n i k dobil od svojega tetiča A n d r e j a G l a v a r j a in ki poroča o njem v ČZN XXXIV (1939), 106. Njegove platnice so namreč kaširane s kozjanskim sodnim spisom z dne 10. decembra 1798 (gl. zg. str. 7). Tudi ta kaš je terminus a quo samo za vezavo Glavarjevega KŽ-a in Kotnik je prav storil, da je domnevno o pozinem tisku KŽ-a (prvo desetletje XIX. stoletja) izrekel samo pogojno.

Terminus ad quem za tiskarski posnetek prve DB-e (DB I²) in terminus a quo za KŽ in poznejše slovenske praznoverske tiske se torej z Rubidovim ekslibrisom in s kašem Glavarjevega KŽ-a nista nikamor premaknila.

Do približne določitve, v kateri dobi med l. 1740. in 1811. sta se natisnila prvi tisk KŽ-a in DB-e in ali sta nastala ponatiska DB-e (DB I²) in KŽ-a (KŽ II) pred Egrovim natiskom DB-e (DB II) ali za njim, nam bodo mogli pomagati ob pomanjkanju drugih podatkov samo slog in oblika črk ter primerjava z datiranimi tiski.

⁵⁷ I. V r h o v n i k , Pesem o začetku svete bridke martre na Pérau, IMK XVIII (1908), 112—114.

6. Časovni slog v prvem tisku KŽ-a in DB-e

V prvem tisku KŽ-a in DB-e je za primerjavo z drugimi, datiranimi tiski najbolj prikladna kurziva, z njo vred v KŽ-u tudi še podobe na zadnjih nezaznamenovanih straneh, v DB-i tudi še gotica. (Gl. snimke št. 1—7.)

Oglejmo si najprej kurzivo v obeh tiskih (KŽ I, DB I). Najbolj značilno obliko imajo črke *b*, *d*, *h*, *k*, *q*, *z*. Črki *b* se desni oval navzdol zožuje, tako da tvorita dolga, pokončna poteza in desni zavoj spodaj oster kot, le prav malo zaokrožen; črka *h* pa je skoraj prav taka kakor *b*, le da je zanka spodaj za malenkost odprta, na koncu desne poteze pa je majhna pika. To obliko imajo te črke v garmondni in v mali kurzivi. Prav take črke sem zasledil še v Pohlinovi Gramatiki (1768) v drobni in srednji kurzivi; v Haslovem in Rupnikovem »Svetem postu« (1770, 1773) in v Redeskinijevih »Osem inu šestdeset pesmih« (1775) pa stoje samo še v večji kurzivi (stisnjene vrste 6 mm), v »Novem testametu« (1784) samo še v manjši kurzivi (3,5 mm), medtem ko ima *h* tu v garmonjni kurzivi (4 mm) že mlajšo obliko s sporednima krakoma.

160

*kader bosz saduebou sakar
si ti prosou : da teste imash
ti popotriebi nuzati : kar na-
ofart : ponishen noi usmi-
lan pruet sazhomi uresnizi
potrebnoui : jas sastopim ta-
zbe sromazbe kateri kniso
skues svoje niederlib sbulen-
je buerni : ampak jas sasto-
pim tesie sromazbe , kateri
so blisik per svojab sbishab
inu vender skues nasrezbe
unotab tezbo : razham po-
magei venka is nota priti :
inu savierne Dushe dai ai-
moshne noi meshe puazhvi
obieuno : inu to misov mo-
rash ti preijemeti, prei da-
bosz*

Pri črkah *d* in *q* se v KŽ-u in DB-i (*q* samo v KŽ, 68) levi oval (nasprotno kakor pri *b* in *h*) navzdol širi, tako tudi še v Pohlinovi Gramatiki; v Egrovih tiskih iz leta 1770. do 1786. pa ima zanka že pravilno ovalno obliko. Črka *z* ima v KŽ-u in DB-i v začetku zgornje zavite poteze in na koncu spodnje navznoter obrnjeno piko, tako tudi v Egrovih tiskih iz leta 1769. do 1786.

Posebno svojevrstna pa je v garmonjni kurzivi KŽ-a in DB-e črka *k*: spodnji desni krak je namreč tanek in na koncu (kakor pri *z*) nekoliko navzgor zavit, na kraju celo nekoliko na levo in ima na koncu (spet kakor pri *z*) piko, obrnjeno k sredini črke (v mali kurzivi ima *k* navadno, ustaljeno

Št. 5. Colemone-Shegen I, str. 160.

obliko, le da je v KŽ-u na str. 42, 67—68 nekaj drugačnih, tujih *k*-jev. Takega *k* v Egrovih tiskih nisem nikjer zasledil.

Prav vse omenjene črke pa sem prav v tej obliki našel v Basarjevi knjigi »Pridige is bukviz imenovanih Exercitia S. Ozheta Ignazia«, natisnjениh l. 1734. pri Adamu Frid. Reichhardtu v Ljubljani, predniku Egrovemu, in sicer v besedilu samem in v glavah nad stranmi, kar je vse natisnjeno s precej velikimi črkami (stisnjene vrste 6 mm), v nadpisih nad poglavji, ki imajo še večje črke (7,5 mm), pa ob enaki obliki pika ni vidna. Črko je najti na str. A 1, a, 3 (folk, kunʃt) i. dr.

Iste črke so uporabljene že v Evangelijih in u lysutuvih, ki jih je natisnil Jan. Jurij Mayr v Ljubljani 1730. Črko s piko na koncu zavaja nahajamo tu ne le v 6 mm-ski kurzivi (posebno pogostno v nadpisih v Catechismu, str. 385 do 416), temveč tudi v 7,5 mm-ski (Lúkesha, 10, 14, 36, 43 i. dr., Márka 201, 243 i. dr.), vendar ne vseskozi, ker časih, kakor pri Basarju, pike tudi ni. V 5 mm-ski kurzivi sem *k* s piko našel samo enkrat na naslovnem listu (Vifoku), v 4 mm-ski kurzivi pa ima drugačno obliko (spodnji desni zavoj gre globoko pod črto slično kakor pri kurzivnem *z* v Vodnikovi Pismenosti in v DB II).

V Evangelijih in u branjih iz l. 1741. (Adam Friderik Reichardt v Lj.), ki imajo zelo malo kurzive, vidimo tak *k* samo na naslovnih strani (vifoku, 6 mm).

V Paglovčevem prevodu Scupolijeve »Svetevoiske« (A. F. Reichhardt, Lj. 1747) pa nahajam na 1. str. *k* prav take oblike in velikosti kakor v KŽ-u I in v DB-i I, a le dvakrat v isti besedi kot tujo črko in očitno že zastarelo (str. 1, v. 4 keršanska) med kurzivno garnituro novejše oblike, kakršno vidimo še 20 let pozneje v Pohlinovi Gramatiki (1768).

Po garmonjni kurzivni črki *k* soditi, je treba prvi tisk KŽ-a in DB-e potem takem postaviti še v prvo polovico XVIII. stoletja.

Prav v isti pravec kaže, in to še jasneje, črka *h* v gotici prvega tiska DB-e. Na straneh 64—66 — med uvodnim pripo-ročilom »Zegna na vodi inu na sušam« in začetkom »Zegna« samega — je v knjigi drugič natisnjena začetek evangelija po Janezu (1, 1—14), in zdaj v gotici. Črke so starinske, ne tako goste, kakor so sicer v tiskih XVIII. stoletja. Sodil bi, da črke izvirajo še iz XVII. stoletja. Med temi črkami pa ima *h* posebno značilno, v poznejših tiskih neznano obliko: desni krak, ki je zavit pod sredino črke, ima namreč na koncu še kljukico, ki je obrnjena spet na desno in tvori s koncem kraka na desno odprt majhen polkrog (v spojenki c h, sch pa ima *h*

navadno obliko). Tako obliko pa ima tudi *z* v spojenki *tz* (sam *z* pa ima navadno, še danes znano obliko). To obliko črke *h* (in *tz*) poznamo najbolje iz tiskov XVII. stoletja. Glej A n s e l m S a l z e r, *Illustrierte Geschichte der deutschen Literatur*¹, str. 640 (iz l. 1629), pril. 68 za stranjo 648 (l. 1624), pril. 70 za str. 726 (A b r a h a m a S. C l a r a, *Judas Der Ertz-Schelm*, Haan, Salzburg 1686), pril. 117 za str. 674 (l. 1646), pril. 71 d za str. 696 (l. 1630.).

Tak *h* (razen v *ch*, *sch*) in *tz* nahajamo tudi v večjem stavku ljubljanskega tiska »Beicht - Verschwiegener Blut-Zeug Das ist JOANNES Von NEPOMUK (Lj., J. G. Mayr, 1730), in sicer na naslovнем listu (v. 7—8 *wunderbahres*, v. 18 *wohl*), v predgovoru (str. 2 a *Ehr-liebendes, Gemüth*, 3 a, v. 1. *Kurtzer*, v. 2 *heiligen* i. dr.) in v knjigi sami (v nadpisih); *tz* stoji tudi sicer še v besedilu.

Značilno pa je, da ima tak *h* (in *tz*) pri nekoliko bolj stisnjem stavku tudi »Geistliche Schild - Wacht« iz l.

66

nja storjen hratou, inu svet
ha ni sposnou.

On je pershou u suojo
des haubo, inu ta suoji ha
niso hore useli. Kolifer pa
jih je ha hore usevo, tam je
dau to muezh, otrozi bos hji
poustati, katiri nja Time ve-
rujajo, katiri niso ste vole
ta messa, bel pa ste vole ta
mosha, ampak is Boga rojani.
Inu ta Bessieda je messu
poustala, inu je med na-
mi prebivala. Inu mi smo
videli nja vissokuest, eno vi-
sokuest, tega edinu rojeniga
od Ožeta, pouhna gnade,
inu resnize. Bug bodi sa-
hualan.

Št. 6. Duhovna brama I, str. 66.

Niemens aufzulösen, und de-
rentwegen also bist erhöhet
werden, daß unter allen,
die von Welvern gehobren,
sein Größerer ist auferstan-
den, als du. Der du auch ein
glückseliges Sterbstündlein
gehabt, indem du ganz un-
schuldig enthaupt bist wor-
den. Dir befahl ich meinleß-
tes Sterb-Stündlein, und
wann solches sollte zwischen
und z Uhr des Tags gesche-
hen, so bitte ich dich, du wol-
lest far mich wachen und be-
ten, daß ich nicht falle in
die Versuchung des bösen
Feindes, sondern du wollest
mein Worlduer seyn, zu der
ewigen Freude und Seelig-
keit auch in demjenigen Aus-
gen.

Št. 7. Geistliche Schild-Wacht, A, 4b.

1705. v knjižici mojega rajnega deda. Ta letnica torej po vsem tem ni zlagána, kakor sem bil prepričan v ČZN IV (1907), str. 28, 34 in tam v op. 2. (mislit sem, da je letnica posneta po kakem starejšem tisku).

To nam potrjuje še nekaj drugih znakov. Predvsem so po izjavi prof. Fr. Steleta leso reziv »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. (in v KŽ-u I) dobro umetnoobrtniško delo v slogu XVII. stoletja. Prav to velja tudi za ornamentirani začetnici *S* in *W* na obeh naslovnih listih prav te knjižice (za *P* na prvem) in za *M* (*Mesz*) na naslovнем listu zvezka »A n d ä c h - tige Weis Dem Am t der Hl. Meß nützlich bey - zu wo h n e n« (v besedi *beyzuwohnen* je tiskan tudi *h* s kljukico, v knjižici sami take črke ni). Okrasne volute pri teh iniciakah v slogu XVII. stoletja in prve polovice XVIII. ne prestopijo pravokotnika, ki si ga mislimo okoli črke. Zgledov najdeš v zgoraj navedeni Salzerovi knjigi ne malo: pril. 68 c za stranjo 644 (iz l. 1744.), pril. 68 d za str. 680 (1648), pril. 71 a za str. 790 (1724), pril. 71 za str. 810 (1721), str. 921 (1749), str. 1015 (1718), str. 1020 (1723), str. 1510 (1725). Obilno jih je tudi v knjigi P. A b r a h a m a a S. C l a r a »Abrahamisches Bescheid-Essen« (posmrtna knjiga), Wienn, und Brünn, Verlegts Johann Paul Krauß, Buchhändler, Anno 1736, ki je v moji knjižnici. (V njej ima tudi *tz* redno kljukico.) Glej snimke št. 8—11.

Geistliche
Schild-Wacht,
Darinnen
Einer alle Stund'renen
besondern
Patron
erwählen kan.

Št. 8. Geistl. Schild-Wacht (1705),
prvi naslovni list, zgornja polovica.

Št. 9.

Št. 10.

Št. 11.

Št. 9—11. Inicialke iz Abrahamisches
Bescheid-Essen, str.) (2b (S), str. 80
(W), str.) (3a (P) (zmanjšane).

Že v prvi polovici XVIII. stoletja pa ornamenti pod vplivom rokokojskega sloga radi gre do preko zgoraj omenjenega okvira: Salzer, pril. 70 a za str. 820 (1737), pril. 71 c za str. 832 (1744), tudi v nekaterih iniciakah v Abrahamisches Bescheid-Essen (1736), n. pr. *B* na naslovнем listu. Tako tudi inicialka (*E*) na str. 3. Pohlinove Gramatike (1768). Zanimivo je primerjati prav to Pohlinovo inicialko *E* z isto v Abrahamisches Bescheid-Essen, str. 43 in 156, tudi v Mayerovem JOANNES

Von NEPOMUK (1730), str. 2 a: okrasnih volut je pri Pohlinu celo nekoliko manj, a poglaviti dve sta po potezah isti kakor pri Abrahamu; in vendar ostajajo pri Abrahamu vse okrasne volute v četverokotnem okviru črke, pri Pohlinu pa gre leva spodaj pod črko, desna pa je s svojim gornjim koncem prevezla prostor koncu zvrhnje desne poteze črke same, ki je nekoli umaknjena; desni konec spodnje poteze v črki sami pa je sam sprejel obliko spodnjega okraska Abrahamove črke, ki ga pri Pohlinu ni, Gl. snimka 12—13.

Št. 12. *Abrahamisches Bescheid-Essen*
(1736), str. 43 (zmanjšano).

Št. 13. *Pohlin, Kraynska Grammatika*
(1768), str. Aa (zmanjšano).

Po vsem tem nam bo treba priznati, da je »Geistliche Schild - Wacht« v knjižici rajnega starega Otarta v Veliki vesi pri Brdu na Koroškem res, kakor sam pravi, »Gedruckt im Jahr Christi 1705«.⁵⁸

To je odločilne važnosti tudi za presojo starosti prvega KŽ-a in DB-e. Že v ČZN IV, 33 sl. sem ugotovil, da sta slovenski »Colemon - Shegen« — prvi tisk, ki sem ga tedaj edinega poznal — in pa »Geistliche Schild - Wacht« iz leta 1705., ki sem jo tedaj stavljal še v drugo polovico XVIII. stoletja, natisnjena v isti tiskarni. V »Geistliche Schild-Wacht« je namreč pri vsaki molitvi k 24 zaveznikom ob smrtni uri odtisnjena tudi podoba tistega svetnika. V izdaji iz l. 1705. so to precej lepi lesorezi, solidno umetnoobrtniško delo, le da so se na grobem papirju Otartovega izvoda bolj slabo odtisnili, tudi zato, ker je bilo tiskarsko barvilo preveč mastno ali preveč tekoče in se je razmazalo. Lesorezi so zaznamenovani z maima črkama c g. (Kdo bi bil ta lesorezec, s Steletom nisva mogla ugotoviti.) Mlajši nemški tiski, ki so mi pri rokah, imajo vsak svoje, prav nespretno izdelane lesoreze; podobe v štajerski DB-i pa so v pozzi in simbolih rezane po lesorezih nemške knjižice iz l. 1705., a dosti bolj grobo; le koroška DB lesorezov nima. Kakor vidimo, si je vsaka tiskarna lesoreze oskrbela sama.

V prvem slovenskem KŽ-u pa je odtisnil tiskar na zadnjih straneh pole M (po dvanajst listov, torej na str. 284—287), da bi ne ostali prazni — besedilo se neha na str. 283. — tri lesoreze iz »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. V teh podobah sv. Jo-

⁵⁸ »Hl. Meß« se je natisnila bržkone približno v istem času ali kaj malega pozneje, za druge zvezke pa je verjetno, da so mlajši, »Segen zu Wasser und Land« za kaki dve desetletji. A o tem spodaj.

žefa, sv. Ignacija Loj. in sv. Sebastijana se v obeh knjižicah črta za črto ujema, signatura je ista, celo nekaj madežev je enakih; le barvilo je v KŽ-u bolj bledo in na odtiskih je več velikih novih madežev, znak, da so bili lesorezi ob tisku KŽ-a že izrabljeni. Dve izmed teh podob (sv. Sebastijana in sv. Jožefa), povzeti po »Geistliche Schild-Wacht«, sta objavljeni v ČZN IV, 33, da jih je mogoče primerjati z odtiski v starejšem slov. KŽ-u. Žal pa so tedaj v klišarni retuširali madeže — z njimi tudi dele risbe — in na desni poleg imena sv. Jožefa celo signaturo, ki jo je imel klišar pač za madež.⁵⁹ Kljub pomanjkljivosti pa se snimkom po izjavi g. akad. slikarja in grafika Božidarja Jakca na prvi pogled pozna, da sta izvirnika odtiska istih lesorezov kakor podobe v KŽ-u.⁶⁰

Vse to dokazuje, da se prvi slovenski KŽ ni mogel natisniti mnogo desetletij ali kar stoletje pozneje kakor »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. Treba ga bo staviti še v prvo polovico XVIII. stoletja.

Prva koroška DB se je natisnila, kakor smo že videli, pozneje kakor prvi KŽ, a v isti tiskarni — to je ugotovil že prof. Kidrič. Zakaj pa nima potem podob, ko jih imajo nemške izdaje in jih ima nekaj celo KŽ, ki vanj ne spadajo, in je tiskarna tiste lesoreze vendar imela? Razlog more biti le ta, da lesorezi nemške »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. ob tisku koroške DB-e I niso bili več porabljeni. Tisti trije lesorezi, ki so odtisnjeni v KŽ-u in so bili tedaj še za silo uporabni, so se med tiskom še nadalje poškodovali. Za to govorita odtiska podobe sv. Jožefa (str. 284) v Kidričevem in Kotnikovem KŽ-u. V izvodu ljubljanske Univerzil. bibliotek (sign. 10029) je ta podoba — drugih ta izvod nima več — še precej čisto odtisnjena; madeži, kolikor jih je, še niso veliki. V izvodih prof. F. Kidriča in ravn. F. Kotnika pa so madeži vsi veliko večji, po več manjših se je strnilo v po enega večjega in še z novimi so se pomnožili. Madeži pa so v obeh izvodih isti in enaki; izvirajo torej od lesorezne plošče in niso nastali šele pozneje v že natisnjem izvodu. Tudi podobi sv. Ignacije in

⁵⁹ Gl. op. 1. v ČZN IV, str. 34. — Razen tega pa so v klišarni, ki ji je uredništvo ČZN knjižico poslalo, iz nje za fotografiranje vse tiste tri podobe izrezali in ti izrezki so se mi nekam založili. V L e c - n i k o v e m izvodu, ki ga hrani d. r. F. Kotnik, pa so se ohranile.

⁶⁰ V ponatisku KŽ-a so odtisnjene tudi podobe istih treh svetnikov z vinjeto vred, a po drugih lesorezih, ki so bolj okorno izdelani, posneti pa so po lesorezih prve izdaje. Kljub temu pa so dosti boljši, kakor zgoraj omenjeni mlajši posnetki po lesorezih »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. Po KŽ II ima podobe tudi Glonarjeva izdaja KŽ-a; izvod Univ. bibl. v Lj. (sign. 10029), po kateri je prirejena, ima namreč samo prvo podobo (sv. Jožefa) in je tudi sicer tu in tam defekten.

sv. Sebastijana, ki nista tako hudo okvarjeni, imata v obeh izvodih iste in enake madeže, le da jih ima Kotnikov izvod nekaj več.

Ko se je tiskala prva koroška DB, torej te tri podobe za tisk niso bile več uporabne, gotovo tudi večina drugih ne; saj so se za KŽ porabile pač tiste, ki so bile do tedaj najmanj poškodovane. Lesorezi pa — to je znano — v knjižnem tisku niso preveč trpežni. Izdajatelj DB I bi bil moral torej skrbeti za nove lesoreze. To se mu je pa zdeleno očitno predrago in knjižica je izšla brez podob.

Vse to pa je nov dokaz, da je prva DB res mlajša od prvega KŽ-a. Tako je porušilo odkritje prve izdaje DB-e še eno mojo prejšnjo domnevo, to namreč, da se je DB natisnila v drugi tiskarni kakor »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. in KŽ I (ČZN IV, 34).⁶¹

Po slogu kurzivnih črk, ki smo jim našli podobne v M a y r o v e m tisku iz l. 1730., v R e i c h h a r d t o v i h tiskih iz l. 1734., 1740., 1747., posebno pa v gotici v slogu XVII. in začetka XVIII. stoletja pa sodi tudi tisk DB I še v prvo polovico XVIII. stoletja. Ne le, da ima isto, nekoliko bolj sloko in redko gotico, kakor jo rabijo tiski XVII. stoletja in tudi še tisk iz l. 1700., ki je reproduciran v S a l z e r o v i knjigi na str. 736, deloma tudi še M a y r o v Joannes Von Nepomuk (1730): tudi inicialki *J* in *B* v nekoliko večje tiskanih besedah »Inu ta Besleda je meffu pouftala« (gl. snimek št. 6) sta prav take oblike, le nekoliko manjši kakor inicialki v »Abrahamisches Bescheid - Essen (1736),⁶² *J* tudi v »Hl. M e B« (str. 3, 7: J E s u s), tu celo v isti velikosti.

Vendar si ne upam trditi, da bi bila letnica 1740. prava letnica tiska DB I in da je izmišljen samo kraj tiska, kakor je to menil Mat. Čop. Da ta letnica velja le za njeno neposredno, nam žal neznano predlogo, zdaj sicer še ne morem dovolj trdno dokazati,⁶³ zoper to pa, da bi veljala za prvi tisk DB-e, govori nekaj tehtnih razlogov:

1. Tiskarski značaj nemškega zvezka »Geistliche Schild-Wacht« v Otartovi knjižici je

⁶¹ Objektivno je sicer res, da se je tista izdaja DB-e, ki sem jo imel v rokah (DB I²) natisnila v drugi tiskarni; sklepanje pa je bilo vendarle nepravilno, saj bi navedeni razlog veljal tudi za DB I. Na možnost, ki se je izkazala za resnico, pa sploh nisem mislil.

⁶² Abraham a S. Clara, Abrahamisches Bescheid-Essen, Wienn und Brünn (1736), str. 4, 2 in 8 (J), B v glavah nad vsemi stranmi.

⁶³ Dokončno in brez dvoma bi se moglo rešiti vprašanje, ko bi se našla natančna predloga kor. DB-e ali ko bi mogli dokazati, da je kak njen tekst odvisen od knjig, ki so izšle po l. 1740.

ovrgel dvom glede letnice tiska, ki jo navaja. Zato ji moramo verjeti, da je res »Gedruckt im Jahr Christi 1705.«

2. Novejši nemški tiski »Geistlicher Schild«, ki jih poznamo, sicer ponavljajo iz tiska v Otartovi knjižici (gotovo izmišljeno) latinsko cerkveno aprobacijo s krajem in letnico p r v e g a tiska (Cum Licentia Ord. Cens. Trevir. ibidem An. 1647 impressum), tako Brandstätterjev izvod s konca XVIII. stoletja, Kidričev iz l. 1800. (s tisk. napako 1747!) in moj izvod iz sredine XIX. stoletja; ta ponavlja tudi kraj tiska (Gedruckt zu Mainz), Brandstätterjev izvod pa je ta podatek izpustil, Kidričev ga je nadomestil z novim (Prag, gedruckt bei Wenzesl. Novodny); »Heiliger Segen zu Wasser und Land« v Kidričevi in moji knjižici iz XIX. stoletja ponavlja podatek o prvem tisku (Erstlich gedruckt [in] zu Prag), v Brandstätterjevi knjižici je ta podatek izpuščen, tisk, ki ga navaja Kayserjev Vollständiges Bücherlexicon von 1750 bis 1832 (pod značko Segen), pa imenuje novega založnika, nov kraj in letnico (Kempen 1788 Darmheimer); novejši tiski »Geistl. Schild-Wacht« ponavljajo sicer na prvem naslovнем listu, da so »Mit schönen Figuren (Brandst.: Bildern) in den Druck gegeben«, a podatek o letnici tiska (1705) je povsod izpuščen razen v Kidričevem izvodu, ki pravi, da je »Gedruckt im Jahr Christi 1800.« — Letnica am torej tudi v novejših nemških tiskih lahko verjamemo.

3. Drugače je v slovenskih izdajah DB-e. Štajerska DB je povzela po predlogi, ki je bila enaka Otartovi knjižici, vse tiskarske podatke: aprobacijo, tiskarske kraje in letnico: Cum Lic. Ord. Cens. Trev. ibidem An. 1647 impressum, Natisnjeno v Mainzi (str. 1), Pervokrat natisnjeno v Pragi (47), Natisnjeno v leti Kriftuša 1705 (99). Podatek »Drukane (-na, -n) u Kelln am Rhein (u' Köln, per Raini) utam leta 1740« (str. 108, 1, 56) pa je iz DB I povzeten le njen natančni posnetek (DB I²), temveč tudi Egrov ponatisk (DB II). — Letnice slovenskih tiskov so torej povzete iz predloga.

4. Potemtakem je malo verjetno, da bi bila DB I sama zamenjala vse stare podatke o aprobaciji, prvih tiskih v Trieru in Pragi, o tisku v Mainzu in letnici 1647. in 1705. z novim tiskarskim krajem in novo letnico in to na treh mestih. Prav verjetno pa je, da se je to zgodilo v nemškem novem tisku.

Po vsem tem je torej bolj verjetno, da letnica 1740. velja za neznano nam neposredno nemško predlogo DB-e I kakor za DB I samo.

Pri odločitvi, koliko časa naj bi bila DB I mlajša od leta 1740., nam bo mogel morda pomagati leški rokopis. V tem roko-

pisu je prepisan razen »Sed m i h n e b e š k i h r i g e l n o v« (spis 13.), ki stoji tudi v DB-i I (obe besedili izvirata iz izgubljene skupne slovenske predloge), še kratek zapisek o tem, kaj »P r a v i s v. B r i g i t a« o Marijinih solzah pri Kristusovem trpljenju (spis 14.). Podoben spis je natisnjen tudi v DB-i; to je »A n u l e p u r e s o j e n j e (razodetje) k a t e r e je C h r i s t u s h t a m S S. D e v i z a m (nem. Frauen, št. DB: lvetinjam) E l i s a b e t h i, i n u B r i g i t h i i n u M e h t i l d i s i r e s o d o u« (DB I, 89—94). »S e d e m n e b e š k i h r i g e l n o v« bi si leški bukovnik morda res ne bil prepisal iz močno rožanske DB-e, ker je bila njegova predloga bolj književna in njemu bolj prikladna, morda celo že nekoliko prilagojena njegovemu narečju; a ni verjetno, da bi bil v tem primeru ob prepisovanju 14. spiska prezrl precej obširno »R e s o j e n j e«, ki je nudilo vsebinsko dopolnilo k njegovemu zapisku, kaj »P r a v i S. B r i g i t a«. Verjetno je torej, da tedaj, ko je leški bukovnik te sestavke prepisoval, prva DB še ni bila izšla ali vsaj še ne pred daljšim časom. To je sicer sklepanje »ex silentio«, ki samo na sebi ni dokazno; računati pa moramo tudi s tem molkom.⁶⁴

Leški bukovnik je spisoval in prepisoval svoje spiske in zaznamke v »N e u e r S a l z b u r g e r S c h r e i b - C a l e n d e r a u f d a s J a h r M D C C X X X I I I«, vsega skupaj 38 zapiskov, med njimi nekaj datiranih: 17. spisek »O h z e i t n o v a b l e i n e« — gl. snimek ČZN XXIV (1929), za str. 184 — je datirano z letnico 1757., z njim vred tudi št. 21, »N a o h z a i t p r o s i i«, ki se nanaša na prav isto svatbo kmeta Papeža na Lešah pri Prevaljah (n. d., 176, 181—182). Pod narodno pesmijo (št. 24) stojita dve letnici (1758 1761); J. Kotnik misli, da se prva nanaša morda na št. 23 (*P e i s o m s u p e r s o v r a s h n i k o n a t i m h u d o b n i m s v i t o*), ki je pisana bolj ležeče, a z isto roko (druga pa na št. 24). Tudi št. 26 je datirana z letnico 1761 (n. d., 177), neka beležka na vloženem listku pa z l. 1759. (n. m.). Na notranji strani spodnje platnice je zaznamek iz l. 1774.

Po časovni razdalji med št. 17—21 (1757), št. 23 (1758) in št. 24—26 (1761) bo pač verjetno, da tudi št. 1—16 niso nastale kar zdržema, ampak v presledkih. Zgoraj omenjeni številki 13 do 14 sta nastali torej lahko že nekaj let (Kotnik misli 1—2 leti) poprej. Če upoštevamo Kotnikovo sporočilo, da v teh prejšnjih

⁶⁴ Iz molka leškega bukovnika ne smemo sklepati, da DB do časa, ko si je on prepisoval »N e b e š k e r i g e l n e«, gotovo še ni izšla. Ker pa govori drug razlog — povzemanje letnic iz nemških predlog v slovenske knjižice — za to, da letnica 1740 morda le ni letnica tiska DB-e I, ampak letnica, ki jo je imela njena predloga, in bi bilo torej leto 1740. terminus a quo, smemo in moramo upoštevati tudi ta molk.

številkah ni samo črnilo drugačno, temveč tudi n a č i n p i s a v e, bi tudi daljši rok ne bil prevelik: med št. 21 in 24 so pretekla n. pr. 4 leta (1757—1761), ne da bi kaj zvedeli, da se je vmes pisava spremenila. Računati treba torej tudi s časom ok. 10 let — pisava se ne spremeni tako naglo. Iz tega sledi, da tudi v primeru, če upoštevamo molk leškega rokopisa, nismo prisiljeni sklepati, da je izšla DB I bistveno pozneje kakor še v prvi polovici XVIII. stoletja.

K j e s t a s e n a t i s n i l a p r v i i z d a j i K Ž - a i n D B - e , se mi ob pomanjkljivem knjižnem gradivu, ki mi je v Ljubljani pri rokah, doslej še ni posrečilo dognati. C e l o v š k a t i s k a iz l. 1744. (M e g i s e r, Dictionarium Quatuor Linguarum, Clagenfurt, Typ. J. Fr. Kleinmayr) in 1758 (G r a m m a t i k a oder Windisches Sprach-Buch, Clagenfurt, Joh. Frid. Kleinmayr) mi nista mogla potrditi čopove domneve, da je K Ž tiskan v Celovcu; značilnih črk v njih ni, tudi celotni značaj črk tisku K Ž - a i n D B - e ni dosti podoben. Čopove domneve ovreči pa ta dva tiska seveda tudi ne moreta. Nadaljnje poizvedbe, ki se nanašajo predvsem na tisk nemške knjižice »Geistliche Schild-Wacht«, tudi še niso rodile uspeha.

Nekaj razlogov govorí sicer za to, da bi bila natisnila prvi K Ž in prvo D B R e i c h h a r d t o v a t i s k a r n a v L j u b l j a n i, prednica Egrove tiskarne.

Za to govorí predvsem, da je kurzivni *k* s piko, ki je kot zastarella tuja črka zašla na 1. stran Sc u p o l i j e v e »S v e t e v o i s k e« (1747, str. 1, v. 4: *kerjhanska*), enakšna in prav tolikšna kakor v K Ž I in DB I. Vendar govorí z o p e r to druga resnica, da namreč tuji, mlajši *k*-ji v DB I (gl. zg. str. 26) prav nič niso podobni *k*-jem v kurzivni garnituri Scupolijeve »S v e t e v o i s k e« iz l. 1747. in Pohlinove Gramatike (1768); isto velja tudi za različne kurzivne *k*-je v mali kurzivi v K Ž - u (str. 42, 67—68).

Z a t o d o m n e v o bi govorilo tudi, da je odtisnjena v prvem K Ž - u (str. 95), v prvi DB - i (str. 108) in v Egrovem DB - I (DB II, str. 96) prav ista vinjeta, drobna angelska glavica. Gl. snimek 4. — Pa tudi t a r a z l o g n i d o v o l j t e h t e n . Predvsem zato ne, ker bi morali potem tej tiskarni — torej Reichhardtovemu predniku Mayru — pripisati tudi izdajo nemške knjižice »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. To pa je vse prej kot pa verjetno.

V i n j e t a z a n g e l s k o g l a v i c o tudi ni rezana v les kot enkratni umetnoobrtni izdelek, ampak je bila t i p o g r a f s k i o k r a s e k, izdelan v večjih množinah iz trpežne črkovne zlitine in takih niso izdelovale posamezne tiskarne, ampak l i v a r n i c e č r k i n j i h prodajale kakor črke različnim tiskarnam. Ni verjetno, da bi bila Egrova tiskarna to vinjeto nalašč za tisk

DB-e posebej naročila; saj je bila izdelana že pred kakimi 60 ali 70 leti (za KŽ morda že pred l. 1740.) in bi se léta 1810. ali 1811. v tej izdelavi in v tem slogu sploh ne dobila več. Egrova tiskarna jo je torej morala že poprej imeti, najbrže še iz Reichhardtovi ali celo iz Mayrovih časov. Znano pa je, da je imela ta po času druga, nekako eno stoletje pa edina ljubljanska tiskarna⁶⁵ dobre poslovne zveze z Salzburgom; saj jo je ustanovil tiskar Jan. B apt. Mayr iz Salzburga in imel nekaj časa tiskarno v obeh krajih, vodili pa so jo njegovi sinovi, po očetovi smrti kot svojo last. Šele l. 1730. jo je prevzel Adam F ride rik Reichhardt; od vbove Ane Elizabete Reichhardtove jo je (najbrže 1759) dobil Janez Jurij Hepner, z njegovo vdovo pa jo je priženil l. 1765. Janez Friderik Eger.⁶⁶

V tisku druge salzburške tiskarne Melchiora Haana pa smo tudi videli tisti značilni gotični *h* v kljukico (A br a h a m a S. C l a r a, Judas Der Ertz-Schelm, 1686) kakor v knjižici ljubljanske Mayrove tiskarne iz l. 1730. Pa tudi Haanova tiskarna je imela že zvezo z Ljubljano, saj je natisnila več Schönlebnovih knjig.⁶⁷ Tudi Koroška je imela s Salzburgom dobre kulturne, gospodarske in celo politične zveze, saj salzburški deželi Koroška tedaj ni bila samo soseda, ampak salzburški metropolit je bil do Jožefa II. velikemu delu Koroške tudi ordinarij, pokrajini okoli Brež (Friesach) pa do l. 1803. tudi deželní knez — kakor freisinški škofje Škofji Loki, Poljanski in Selški dolini.

Bodi, da sta se natisnila prvi KŽ in prva DB v Celovcu, kakor je to za KŽ domneval Mat. Čop, ali v Salzburgu, ni težko razumljivo, kako je mogla ljubljanska tiskarna priti do tipografske vinjete, uporabljeni že v prvem KŽ-u in v prvi DB-i.

7. Tiskarski časovni slog v DB I² in KŽ II

Do presestljivih izsledkov nas bo vodila analiza tiskarskega sloga v tipografskem posnetku prve DB-e in prvega KŽ-a. Kakor pri obeh prvih tiskih bo to analizo hkrati izvesti tudi pri obeh posnetkih DB I² in KŽ II, čeprav je prvi, kakor smo že dognali, nekoliko starejši od drugega — pa saj smo isto videli, samo v nasprotnem pravcu, tudi pri prvih tiskih.

⁶⁵ Šlebinger, n. m.; članka Mayr in Heptner v SBL II, 74 s., I, 300; — Kidrič, alfab. kazalo v njegovi Zgodovini slov. slovstva pod tema imenoma (str. XL, XXXVI).

⁶⁶ J. Šlebinger, Eger, Lj. tiskarska in založniška obitelj. SBL I, 150; — Kidrič, alfab. kazalo v Zgodovini slov. slovstva pod imeni Eger Jan. Frid., E. Jan. Leop., E. Marija Terezija (str. XXXIV).

⁶⁷ Šlebinger, SBL II, 74.

G a r m o n d n i s t a v e k v DB I,² posebno v kurzivi, je sicer nedvomno mlajši kakor v prvem tisku DB-e in KŽ-a; črki *k* in *d* (*q*-ja v DB-i ni) imata že tisto mlajšo obliko, kakršno smo nahajali v Egrovih tiskih iz l. 1770.—1786. pa tudi še pozneje. A že na prvi pogled je starejši kakor garmond z garmondno kurzivo vred v posnetku KŽ-a (KŽ II); v garmondni kurzivi DB-e I² so črke *b*, *h*, *z* še istega sloga kakor v prvem tisku, res da tudi še v omenjenih Egrovih tiskih iz l. 1770. do 1786. Zaradi garmondnega tiska in garmondne kurzive bi DB I² lahko še stavili nekako v sedemdeseta ali osemdeseta leta XVIII. stoletja.

Temu pa ugovarja borgis v DB I², posebno pa njegova borgisna kurziva: posamezne kurzivne črke te velikosti, kakor *b*, *d*, *h* so sicer še takšne kakor v 4mm-ski kurzivi Egrovih tiskov iz l. 1770.—1786., celotni dojem pa, zlasti stroga paralelnost navpičnih črt in izravnana širina črk kažejo na tiskarski slog poznejših časov. Posebno pozornost zbuja kurzivni mali *k*. Do konca XVIII. stoletja ima ta tiskarska črka (kakor v kurentni pisavi) na desni zgoraj majhno zanko, spodaj pa bolj ali manj (cirkumfleksno) uleknjeno končno potezo; v Vodnikovi »Pismenosti« (1811) smo videli, da je kurzivni *k* (garmondne velikosti) posnel obliko pokončnega tiskarskega *k* (brez zanke z ravno zgornjo in spodnjo desno črto); borgisni *k* v DB I² pa je čisto drugačen: zanko pri zgornji desni potezi je okrnil v kljukico (konec zanke je odpadel), spodnji del pa je ostal nespremenjen,lahno uleknjena, poševno navzdol ležečemu cirkumfleksu podobna črta. V tiskih XVIII. stoletja, kolikor sem jih videl, nisem našel kurzivnega *k* brez zanke; tudi v tiskih do leta 1817. ne — kolikor je bilo v njih kaj kurzive. Knjižica »Navuk sa ludi na kmetih« (V Zeli per Joshefu od Bacho 1817) ima še stari kurzivni *k* z zanko (str. 27, 28, 30). Prav tak kurzivni mali *k* kakor v DB I² — garmondne velikosti — pa sem našel v nadpisih v Dodatku (Anhang) D a i n k o v e s l o v n i c e (Lehrbuch der Windischen Sprache, Graetz, gedruckt und verlegt bey Johann Andreas Kienreich, 1824). Prav take kurzivne *k*-je garmondne velikosti sem našel tudi še v drugi D a i n k o v i knjižici (Knjižica p o b o ž n o s t i za mlade ino dorašene kristjane, v Radgoni v Aloiz Waicinger'ovem knižiši, natisnili Andr. Lajkama nasl. v Gradci 1826).

V ljubljanskih tiskih in v celovških, kolikor sem jih dobil v roke, takega *k* nisem našel, starejših graških tiskov s slovensko (ali nemško) kurzivo v latinici — latinščina nima *k*-ja — med l. 1817. in 1824. nisem dobil pred oči. Ni pa izključeno — celo verjetno je — da se je taka kurzivna črka *k* pojavila že kaj malega pred l. 1824.

Izdaja DB-e, ki so jo zaradi njenega starinskega videza vsi brez izjeme od dr. J. Šlebingera dalje, ki je v teh zadevah priznan strokovnjak, brez ugovora imeli za tisk XVIII. stoletja, celo za prvi tisk DB-e sploh — tako jaz, Ramovš, Kiderič — ta izdaja naj bi bila torej najmlajša izdaja DB-e? Temu izsledku samo na osnovi kurzivnega *k*-ja v borgisnem tisku DB I² seveda ne bi verjeli, ko bi nam tega nedvomno ne potrdil tudi ves tiskovni značaj tiskarskega posnetka prvega KŽ-a (KŽ II).

Drobnejši tisk (borgis) v KŽ-II je čisto enak drobnejšemu tisku (borgisu) v DB I² — oba tiska je pač izvršil, kakor smo že zgoraj videli (str. 24 s.), isti tiskar. Ta resnica priča o tem, da se KŽ-II ni natisnil kar po več desetletij pozneje kakor DB I²; kajti stari borgis bi se bil v tem času že izrabil in novi bi gotovo ne imel več čisto enake oblike, posebno ne v kurzivnih črkah.

Nekoliko neprikladni (preveč plečati) stari garmond in starinsko garmondo kurzivo, ki jo je rabila DB I², pa je tiskarna v KŽ-II zamenila z novejšim garmondom in novejšo garmondo kurzivo. Kurzivne črke so v tem gar-

mondu prav takšne kakor v borgisu v DB I² (KŽ-II), tudi mali *k*, ki ima namesto zgornje desne zanke kljukico (veliki kurzivni *K* je tako v borgisu kakor tu v garmondu ohranil staro preprosto obliko, nekoliko na desno pretisnjene pokončnega *K*). Tudi pokončne črke so istega sloga kakor v borgisu DB-e I² (tiskar je očitno obe garnituri naročil kmalu drugo za drugo, in to v isti litavnici). Samo ena črka je v novem pokončnem garmondu drugačna kakor v borgisu: to je veliki *K* in mali *k*; zgornja in spodnja desna poteza namreč pri njih nista ravni kakor v navadnem tisku (starem in novejšem), ampak imata obliko cirkumfleksa in simetrično izhajata pri velikem *K* od sredine pokončne poteze, pri malém *k* pa od skupnega stika s

Potam ana taka Flinka alpa po-
stola nekoli vezh dovi na-
poide dajo li pravadash?

KAKU IMASH STORITI
pa shes supet odveshash.

REZI kaker resnizhno je
nav Bog ozha nabeshzhi
svoiga sina nate sviet roditi
taku resnizhno imash ti Flin-
ka spet streliti inu utekni
ramac noter na shes inu sa-
sezhise z barti okveti noi
okveti sto Flinko iuu rezi

po-

št. 14. Colemone-Shegen II, str. 42.

42

to potezo in kakor rogova molita proti desni (gl. snimek 14.). V KŽ-II se rabi veliki *K* izključno samo v tej novi obliki, pri malem *k* pa je nova oblika nasproti stari ravno še v večini: v 1. KAPITLnu n. pr. so 3 stari in 10 novih *k*; v 3. KAP. 7 starih, 4 novi, v 43. KAP. 13 starih, 10 novih. (Prim. v snimku 14. [19. KAP.], v. 5. sp.: taku.)

Ta *K-k* sem našel v različnih oblikah v graških, celovških in ljubljanskih tiskih iz let 1824—1845 — praktično so nam najbolj znani iz Krajnske Čbelice in Smotretovih tiskov iz l. 1840:

Gradec, Kienreich: Dainko, Lehrbuch der Windischen Sprache, 1824 (danj.);

Šerf, Predge na vse Nedele no Svetke, 1835 (danj.).

Leykam: Dainko, Knižica pobožnosti,⁴ 1826 (danj.);

Murko, Slovensko-Némški in Némško-Slovenški Róčni besednik I—II, 1832—1833 (boh.).

(Leykamov tisk Dainko, Knižica pobožnosti³ (1824), danj., nima še novih *K-k*, niti kurzivnega *k* s kljukico nam. z zanko; Kienreichov tisk, Danjkova slovница (1824), rabi sicer novi veliki *K* stalno, novi mali *k* pa le bolj poredkoma; kurzivni *k* s kljukico redno uporablja. Leykamov tisk Krempl, Dogodivščine štajerske zemle, 1845, rabi novi *K-k* samo še poredko kot garnituri tujo črko.)

Celovec, Kleinmayer: Gutsmann, Windische Sprachlehre⁶ (priredil U. Jarnek), 1829 (boh.);

Leon: Slomšek, Keršansko devištro 1834), Schmid (Slomšek), Kratkočasne pravljice (1835) in drugi tiski iz leta 1836. do 1841. (boh.);

Slomšek, Hrana evangeliskih naukov, 1845.

(Kleinmayer v naved. tisku iz l. 1829, in Leon v naved. tistih od 1834. do l. 1841. rabila novi *K-k* samo v borgisu in petitu, ne pa v garmondu. Leonov tisk v Slomškovi knjigi iz l. 1845. ima novi *K-k* tudi v garmondu. — Drobtinice za leto 1850. (Leonov tisk) nimajo nobenega takega *K-k*.)

Ljubljana, Blaznik : Kranjska Čbelica, I do IV, 1830—1833 (boh.);

Kr. Šmid - J. Burger, Evstahi, 1832 (met.);

Prešeren, Kerst per Savici, 1836 (boh.);

Linhart, Veseli dan ali Matiček se ženi, 1840, boh. in gaj., ter druge Smoletove izdaje iz l. 1840. (gaj.);

Slovenske Pесми kranjskega naroda V, 1844 (boh.).

(Pripomniti je, da Egrovi tiski v metelčici (Metelko, Lehrgebäude, 1825, Dvanajst bukev Tomaža Kempčana, prest. J. Zalokar, 1826) novega K-k še nimajo. »Sveti evangelji« (natisnil Blaznik, Lj. 1845) rabijo te črke samo za liste. Blaznikova tiska Poezij Doktorja Franceta Prešerna (1847), gaj. in Stoletna Pratika devetnajstega stoletja (poleg nemškega Juri Volje), 1847 (boh.), takih K-k že nimata več.)

Nova oblika velikega in malega pokončnega K-k se je razvila iz kurzivnega *k s kljukico* namesto zgornje desne zanke, kakor smo ga našli razen v DB I² in v KŽ II tudi v Kienreichovem tisku Daikove slovnice iz l. 1824. in v Leykamovem tisku Daikove Knižice pobožnosti iz l. 1826. (v tretji izdaji iz l. 1824. pa še ne). Ne predstavlja namreč nič drugega kakor uporabo njegove oblike pri navadni pokončni črki, velikem in malem K-k.

To se dobro vidi v Gutsmannovi Windische Sprachlehre⁶ (1829): zgornja in spodnja poteza pri borgisnem K-k namreč v tej knjigi še nista čisto simetrični; zgornja je kakor pri kurzivnem *k s kljukico* nekoliko manjša in tanjša.⁶⁸ Podoben je tudi borgisni mali *k* v Leykamovem tisku Danjkove Knižice pobožnosti⁸, 1826 i. dr. Pozneje sta se obe potezi bolj ali manj izenačili in nova oblika pokončne črke je preoblikovala naposled po sebi tudi še kurzivni *k*, tako v vseh ljubljanskih tiskih, deloma tudi v Leonovem tisku Slovenske »Hrane ev. naukov«, (1845, n. pr. str. 13, 18, 23 i. dr., redkeje drugače: str. 3, 42, 64 i. dr.) in prav tako deloma v Leykamovem tisku

⁶⁸ Gutsmann - Jarnik, n. d.: borgis str. 7 (v seznamku črk in glasov i. dr.). — V petitu samo stare oblike K-k, n. pr. str. 8, op. 2, i. dr.

Slovenske Blažeta in Nežice (1842), ki pokončnega novega K-k niti nima.⁶⁹

Po vsem tem posnetka KŽ-a ne bom osmeli stavit v Ljubljano — tu je izpričan poleg novega pokončnega K-k samo že po tej črki preoblikovan kurzivni *k*, nimamo pa nikjer kurzivnega *k s kljukico* namesto zgornje desne zanke. Tudi Celovec kot tiskarski kraj ne prihaja v poštev: novi K-k tu še do začetka 40-ih let nima tiste oblike, izenačene in simetrične, kot jo nahajamo v KŽ II, l. 1840. pa se kakor v Ljubljani druži že s kurzivnim *k*, ki ima mlajšo obliko kakor v KŽ II.⁷⁰ Preostaja nam še Gradec: kurzivne črke imajo tu l. 1824. pri Kienreichu (v Danjkovi slovnici) in l. 1826. tudi pri Leykamu (v Danjkovi Knižici pobožnosti) prav isto obliko kakor v DB I² (borgis) in KŽ II (borgis in garmond). Tudi je oblika novih K-k v KŽ-u II prav tako kakor v teh grashkih tiskih. Glede obojega, oblike in velikosti črk pa se KŽ II najbolj ujema s Kienreichovim tiskom Šerfovih Predgiz l. 1835.

Opozorim naj še na eno posebnost Kienreichovih tiskov, ki se ponavlja tudi v KŽ-u II. V obeh zgoraj omenjenih Kienreichovih tiskih, Danjkovi slovnici in Šerfovih Predgah, se rabi veliki *K* stalno v novi obliki, mali *k* pa zdaj v novi, zdaj v stari: v Danjkovi slovnici se rabi novi *k* vseskozi bolj redko od starega, v drugem odstavku Dodatka (str. 299—300) n. pr. stoji novi *k* le 3krat, stari pa 14krat; v Šerfovih Predgah je razmerje nasprotno: na str. 69. se rabijo 4 novi vel. *K*, 32 novih malih *k*; noben stari; na str. 70. se rabi 1 novi vel. *K*, 24 novih malih, noben stari, na str. 71. 23 novih malih *k*, 19 starih, na str. 72. 3 novi vel. *K*, noben novi mali *k*, 38 starih. Tiskarna očitno ni imela dovolj novih malih *k* — latinski jezik jih sploh ne rabi, nemški pa dosti manj kot slovenščina — zato je morala tu in tam iz zadrege posegati po starih črkah; pri velikem *K* naravno te potrebe ni bilo, ker slovenščina rabi le malo velikih začetnic. Očitno pa je bilo v Kienreichovi tiskarni l. 1824. pomanjkanje novih malih *k* večje kakor leta 1835. V Leykamovi tiskarni, v celovških in ljubljanskih tiskarnah take zadrege s črkami ne čutimo.

Mislim, da se ne bomo preveč motili, če pripišemo ponatiskanje DB-e in KŽ-a prav Kienreichovi tiskarni v Gradcu. Za Gradec, kakor smo že sli-

⁶⁹ Slovenske Blažeta in Nežice, 1842; gl. kazalo, str. VI—XIII, in juridične i. dr. obrazce na str. 219—220, 226—227, 234—235 i. dr. — Kurzivni *k s kljukico* pa gl. str. 8—9 in še sicer pogosto.

⁷⁰ Slovenske Mnemosynon Slavicum, Joan. Leon, Glanforti 1840; str. 21, 73, 74, 75, 86. Pokončnega novega K-k ta knjiga ne rabi.

šali, govore tudi jezikovni razlogi (gl. zg. str. 22 s.). Zadrege Kienreichove tiskarne zaradi pomanjkanja novih *k*-jev pa nam kažejo tudi, v kateri čas približno nam je treba postaviti posnetek prvega KŽ-a. KŽ II stoji namreč glede teh zadreg nekako v sredini med Dainkovo slovnico (1824) in Šerfovimi Predgami (1835): novih malih *k*-jev je v KŽ II več kakor starih, a prav malo več. Natisniti se je torej moral po l. 1824., a pred l. 1835.: nekako okoli leta 1830.

DB I² se je natisnila, kakor že vemo, pred KŽ-om II. Ni pa verjetno — to tudi že vemo — da bi se bilo to zgodilo dolgo časa pred tiskom KŽ-a II. Pred letu 1817. že zaradi tega ne smemo seči, ker celjski »Navuk za ludi na kmetih« še ne pozna kurzivnega *k* s kljukico nam. zanke, DB I² pa ga redno rabi v borgisu, časih kot tujo črko tudi v garmondu (str. 102, 9 odpuстиka, 153, 3 sp. krishana); čas po letu 1824. pa tudi ni verjeten, sicer bi se vsaj kdaj pojavit v garmondu DB-e I² tudi kak novi mali *k*, pokončni ali kurzivni, ko je bil tiskar — spet prav Kienreichova posebnost — v DB I² tolikrat v zadregi zaradi pomanjkanja garmondnih kurzivnih *k*-jev stare oblike in jih je kar po vrsti nadomeščal z navadnimi (pokončnimi) gormondnimi *k*-ji, a brez izjeme le s črkami stare oblike ali — izjemno — s kurzivnim *k*-jem s kljukico iz borgisne garniture (str. 102 — vmes en kurzivni *k* s kljukico iz borgisa — 104, 105, 108, 109, 129, 148, 150, 153 — spet en kurzivni *k* iz borgisa — 156, 161, 164, 165, 169, 174); nikoli pa ne najdemo novega garmondrega *k*, kakor jih rabi Kienreich v Dainkovi slovnici, niti navadnega niti kurzivnega. Dainkovo slovnico pa je natisnil Kienreich leta 1824.

DB I² bo treba torej postaviti pred l. 1824., nekako okoli leta 1820., približno deset let pred KŽ II.

Ponatiski koroške DB-e in KŽ-a bi se potem takem vrstili v temelj redu:

DB II — DB I² — KŽ II.

Prva v tej vrsti je doma v Ljubljani, drugi dve v Nemškem Gradeu.

Vprašanje je še, kako naj v to vrsto včlenimo štajersko (panonsko-slovensko) DB-o. Dejstva, ki so nas prepričala, da je DB I² izdatno mlajša, kakor pa smo poprej mislili, seveda zbujajo sumnjo, da smo morda precenjeni jevali tudi starost štajerske DB-e.

Ta sumnja je povsem upravičena: štajerska DB ni sodobnica Egrovega tiska DB II, in je tudi mlajša kakor DB I². Sicer v njenem garmondu, borgisu in petitu ne najdemo tistih značilnih novih *K*-k s simetričnima cirkumfleksoma kakor v KŽ II, niti kot tujo črko je nisem mogel zaslediti.

V najmanjšem tisku (kolonel, mignon) pa se le uporablja veliki in mali *K*-k, pri katerem je spodnja desna poteza nedvomen cirkumfleks, zgornja pa je prestilizirana poteza s kljukico v kurzivnem *k*-ju, ki ga poznamo iz graških tiskov l. 1824. in 1826. Zgledi niso pogostni, a docela nedvomni: str. 1 (naslov), v. 14, *keri*, v. 15 *fkos*; str. 99, v. 13 *fkosi*, v. 14 *kunfhno*; str. 102, 1 sp. *kerftnik*, 105, 1 sp. *Jakob, velkshi*, 118, 4 sp. *Benedikt*, 129, 5 *Dominikus*, 136, 3 *Katherina*, 146, 5 *Niklosh*; razen tega še značke pod črto s prvim zlogom sledče strani (str. 3, 29, 37, 69, 85, 91, 125, 128, 189, 204, 206) s skupno 5 velikimi in 6 malimi *k*-ji.

Podobne *K*-k nahajamo v borgisu Leykamovih tiskov Dainkovih knjižic (Knjižica pobožnosti,⁴ 1826, str. 4, 5, 6 i. dr., Molitve za katoliške keršenike, 1829, str. 4 i. dr.), pa tudi še v Leonovem tisku Slovenske Hrane evangeliskih naukov (1845), a tu v t. i. »srednjem« črkovnem stavku (str. 1, 5 *veliki* in pogosto v nadpisih, n. pr. 212, 1 *Krishev*).

Da pa knjižice ne kaže staviti vštric z navedenima Dainkovima knjižicama, nam dokazuje kurzivni *k* v besedi *Marka* (160, 4 od *P. Marka de Aviano*, to je edini kurzivni *k* v knjigi). To ni stari kurzivni *k* z zanko, tudi ne novejši *k* s kljukico namesto zanke, dokazan iz l. 1824. in 1826., ampak novejšega tipa; vidi se mu namreč že vpliv nove »cirkumfleksne« oblike navadnih (pokončnih) črk: desni potezi namreč ne izhajata vsaka zase od iste točke navpične črte, ampak sta obe povezani s tisto točko s kratko, tenko skupno črtico, prav kakor nova pokončna *K*-k; vendar pa je zgornja poteza ohranila še značaj kljukice s piko, kakor v graških in celovških tiskih štiridesetih let, in ni prevzela oblike cirkumfleksa kakor v ljubljanskih tiskih od l. 1830. dalje.

Potem takem se zdi, da bo treba štajersko DB-o staviti nekako v trideseta leta XIX. stoletja, verjetno da kaj malega za ponatiskom KŽ-a (ok. l. 1835.). Vrsta bi bila torej:

DB II — DB I² — KŽ II — št. DB.

8. Kulturnohistorično ozadje DB-e in KŽ-a

Treba je še, da si ogledamo, kako se dosedanje ugotovitve in ugibanja ujemajo s kulturnozgodovinskim ozadjem DB-e in KŽ-a in z namenom, ki so jim te knjižice služile.

Prvi del KŽ-a, »Colemon e - Shegen« v ožjem pomenu, je dobil ime po »visokem svetem žegnu«, ki je natisnjen v 23. KAPITLnu na drugem mestu (str. 50—53) in je bil baje »Od Colemona papasha venka dan«. Namenjen je bil predvsem, da bi se človek v vojski z njim zavaroval pred vsakršnim

sovražnikovim orožjem; zato je vanj mimo »karakterjev« ali »cahnov« in čarovnih črk⁷¹ sprejet tudi poljuden zagovor, kako sovražniku »shës saveshash« z nedvomno slovenskim narodnim verzom (TA 4. KAPITL, str. 10):

shbert inv kamn
obdershi tvoi pvamn
kaker Jesus svoje jëme.

V drugem delu KŽ-a, ki je bil kakor »Hobermonavo Shebranje«, s katerim se začenja, namenjeno predvsem, da bi človek z njim in s pomočjo božjo in božjih svetnikov prisilil duhove, da mu prineso denarja ali odkrijejo zakladov, se ta zagovor še enkrat ponovi, dasi v to zvezo očitno ne spada, zdaj pa po drugem, pač nemškem vzorcu (TA 38 KAPITL, str. 138): »o Flinka [al je Flinka alpa je Pistola pa rezi o Pistola]⁷² obdershi noter tvoi puamen noi ogin kaker Marija nie devizhnast.«

KŽ je bil torej namenjen v prvi vrsti vojakom, ki so šli v vojsko. To potrjuje najbolj opomnja na str. 9: *tv so tavelzhi krali inv firshti noi Generali pershouti inv per shtriti persabe meli inv nvzali daje niem povsoda posrezhi shvo noi so vse pramagali.*

Pa tudi drugi del, ki je prav za prav določen drugim namenom (pridobivanju posvetnega blaga), kakor smo videli, varstva pred sovražniki, seveda predvsem v vojski, ne pušča v nemar. Le mimogrede pa omenja KŽ tako v prvem kakor v drugem delu tudi varnost »na vodi noi na susham« (str. 21, 3 sp.) ali »naziestah al naraishi savol shlahtah ludi« (str. 138, 10—11).

»Duhouna branaua« sicer tudi Boga prosi za varnost pred sovražnim orožjem (str. 67, 69, 73, 103) ali pa obeta človeku, da, kdor to in to molitev pri sebi nosi in pobožno »žebra«, »kna bo skus shout konzhan bel ubit gratou« (57), redoma pa prosi vendor samo varstva zoper vse sovražnike, »vidiozhe inu navidiozhe«, da bi človeku ne mogli škodovati »kar na dushi, kar na telesu« (n. pr. str. 69), varstva »prad usim shvotnam, inu duhounam Sourashnikam« (str. 9). Namenjena je predvsem popotnikom. Že na naslovni strani prvega zvezka (in vse knjižice) pravi, da je izšla »K' troshthenji usah teh, kiri na vodi, inu na semli raishajo, da bodo skus muzh te Branue prad usimi navarnofzami obuaruanii.⁷³ Tudi drugi del DB-e, »Shegegen

⁷¹ O teh gl. članek Balduina Saria, Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele, Etnolog X-XI (1938), 245—235, pos. 251s.

⁷² Oklepaj sem postavil jaz.

⁷³ Nemško besedilo: Zum Trost aller Christglaubigen, sonderlich deren, so zu Wasser oder Land reisen, damit sie durch Kraft dieses bey sich tragenden Schild, vor vielen Gefahren erhalten werden. (Nalovni list »Geistlicher Schild«.)

navodi inu na susham« (55—107) je namenjen »H' pomuzhi tem ludem inu zhries use svoje sourashnizhe, kateri bi mogli ana srezhati inu shkoduati napotah bel na stesdieh [bel doma]« (55—56). Mikavno je, da nemška predloga, ki jo poznamo, dostavka »bel doma« nima; koroška DB kaže tu na drugačno nemško predlogo; namen knjižice pa je pojasnjen že z besedami »na vodi inu na susham« ter »napotah bel na stesdieh«. Popotnikom je namenjen tudi koroški DB-i zadaj še posebej dodani »Tobi a sou s he gen« (164—174). — Če bi pa bila človeku na poti le smrt »namenjena«, pa mu je »Duhovna vahata« (str. 109—153) priporočala zavetnike za smrtno uro, in naj bi prišla »u kateri uri k'ozhe«, saj »bo te svolani patron merkou inu vahtou, da sourashnik shnja skushnjavo kna bo mogou ta zhoveka sapelati, al szagati, inu u pogubljenje perpraviti« (109).⁷⁴

Na daljna potovanja pa so hodili naši kmečki ljudje v preteklih stoletjih, ko sta bila trgovina in rokodelstvo pridržani meščanom, samo tedaj, ko so romali na daljne božje poti, v Rim, v Kompostelo ali v »Cahe«. Taka romanja pa niso bila le naporna in zvezana z raznovrstnimi gospodarskimi težavami, temveč tudi nevarna zaradi bolezni, pa tudi zaradi »shlahtah ludi«, ki so na popotne prežali »na potah inu na stesdieh«. Ni bilo redko, da se kdo z romanja ni več vrnil in da nihče ni vedel, kaj se je z njim zgodilo. Tako poroča Primoz Trubar v svoji »Kratki Postili« (1558) o štiftarici Margeti Hudakončevki, posestnici iz Hudega konca pri Sv. Gregorju nad Sodražico blizu Trubarjevega rojstnega kraja, da »je v Ah hodejoč — nišče ne vej kej oli koku — umrla.«⁷⁵

Že tiskarski kraji, ki jih navajajo nemški tiski (Geistlicher Schild, Segen zu Wasser und Land, Geistliche Schild-Wacht), pričajo, da so bile te knjižice določene za romarje, ki so hodili iz vseh krajev, tudi iz Avstrije in Ogrske v Köln, v Aachen in v Trier. »Geistlicher Schild« je izšel baje v dovoljenjem trierske škofijiske cenzure (Cum Licentia Ord. Cens. Trevir.) in se tam tudi prvič natisnil (ibidem An. 1647 impressum); nemški natisk tega zvezka v knjižici starega Otarta, po katerem je prirejena tudi štaj. DB, pa je bil sam brez letnice »Gedruckt zu Maynz. »H. Segen zu Wasser und Land« je bil »Erstlich gedruckt zu

⁷⁴ Nemški naslov (drugi) glej spodaj na str. 105. Besedilo v kor. DB-i je bolj nazorno in preprosto, pa tudi bolj obširno; izvira pač iz drugačne predloge.

⁷⁵ Trubar, *En Register ... per tim je tudi ena kratka Postila* (1558), R III a: Rupel, Slovenski protestantski pisci, Tiskovna zadruga, Lj. 1934, št. 28.: Proti zidavi cerkva, str. 41, 271. — Prim. I v. Grafenauer, Štiftarji in štiftarska nar. pes., SJ II (1939), 21.

P r a g«; koroška »D u h o u n a b r a n u a« (oz. njena nemška predloga) je bila baje »drukana u' K ö l n (am Rhein) u' tam lete 1740.« Bodi da so bili nemški zvezki res natisnjeni v Trieru, v Kölnu am Rhein, v Mainzu in v Pragi ali ne — trierska aprobacija je seveda izmišljena — tiskarski kraji pričajo, da so bile knjižice namenjene romarjem, ki so preko Mainza, nekateri prej še preko Prage, potovali v Kölну, v Aachen in v Trier; če so kraji izmišljeni, so še bolj dokazni kakor, če niso: izmišljeni kraji naj bi knjižice kelmorajnskim romarjem seveda bolj priporočali kakor pa kateri koli drugi tiskarski kraj; saj so bila imena vsem dobro znana. Kelmorajnski romarji namreč niso romali samo v Kölnu, da bi počastili s v e t i n j e s v. t r e h k r a l j e v,⁷⁶ ki jih hranijo v tamošnji stolnici od časov štavfovskega cesarja Friderika Barbarossa in njegovega prijatelja kölnskega nadškofa Rainalda v. Dassel (1164),⁷⁷ ampak tudi v Aachen in v T r i e r. V Kölnu so dospeli navadno 18. maja (po zapisniku iz l. 1375. 23. maja) in ostali tam do praznika sv. Petra in Pavla (29. junija), ko je bilo slovesno počeščenje velikih relikvij v stolnici. Od tam so krenili v Aachen, kjer so ostali od 9. do 13. julija. Na povratku v domovino so mnogi obiskali še T r i e r.⁷⁸

Najstarejša izmed teh božjih poti je Aachen, prvotno tudi najimenitnejša; prav Aachen je tudi odločil, da se je veliko kelmorajnsko romanje vršilo vsako sedmo leto. Aachenska škofijska cerkev (Aachener Münster), ki je zidana okoli prvotne grajske kapele Karla Velikega,⁷⁹ hrani namreč že iz časov Karla Velikega mnogo svetinj, ki so shranjene nekaj celo še v skrinjah bizantskega sloga, nekaj v romanskih in gotskih. Najimenitnejše so t. i. š t i r i v e l i k e r e l i k v i j e: obleka Device Marije, iz rumenkastobele volne, plenice Deteta Jezusa⁸⁰ iz temnorumenega

⁷⁶ V »D u h o u n i b r a u n i« poseben odstavek spominja sv. treh kraljev: »J i m e n e t a h f u e t a h 3 K r a l o u« s kratko molitvico (DBI, 23, Geistlicher Schild, A 11 a: Die Namen der H. 3 Könige). Tudi se v obrazcih z različnimi imeni božjimi za Kristusovim napisom na križu najprej imenujejo sv. trije kralji (izpisani ali okrajšani: C.M.B.), nato evangeliisti (n. pr. DBI 77, 82, 169) in še sicer (186).

⁷⁷ Do l. 1162. so bile te svetinje v Milanu. Ko je Friderik Barbarossa Milan zavzel, jih je ugrabil in podaril prijatelju Rainaldu v. Dassel, kölnskemu nadškofu, in ta jih je 23. julija 1164 slovensko prenesel v kölnsko stolnico.

⁷⁸ Andrej Karlin, V Kelmorajn, MD v Celovcu (1903), 147—149; Jos. Gruden, Zgodovina slovenskega naroda, MD v Celovcu (1910—1916), 516—519.

⁷⁹ Der Große Herder I, Herder, Freiburg i. Br. (1931), priloga Aachen, za stl. 4. — Prim. Iz. Cankar, Razvoj stila v starokrščanski dobi in v zgodnjem srednjem veku, MŠ v Lj. (1926), 302 ss.

⁸⁰ Zato se omenja v neki molitvi v »Ž e g n u n a v o d i i n u n a s u š a m« »nasha luba Deviza«, ki je »svoim lubesnivomu ditezo nje perse shnie mliekam † podaua« (80).

volnenega blaga, s Kristusovo krvjo namočeni prt, ki ga je imel Kristus na križu okoli ledij⁸¹ in tenčica, v katero je bilo zavito truplo Janeza Krstnika.⁸² Že v zgodnjem srednjem veku so prihajali vsako leto romarji v množicah od bližu in daleč, da bi te svetinje počastili. Od sredine XIV. stoletja pa se je udomačila navada, da se je vršilo veliko romanje v Aachen samo še vsoko sedmo leto. Sedem dni pred praznikom posvetitve aachenske stolnice in sedem dni potem, t. j. od 10. do 24. julija, so tisto leto kazali z galerije stolniškega zvonika štiri velike svetinje. Aachensko romanje je bilo v XIV. in XV. stoletju tako v časteh, da so celo svetna sodišča to romanje nalagala ubijalcem kot pokoro. Slovenski romarji so po zgledu čeških in ogrskih romarjev ustanovili tam svoj oltar, l. 1495. pa sta ljubljanska in kranjska občina pri tem oltarju ustanovili še beneficij sv. Cirila in Metodija.⁸³ Ugotovljene so letnice romanja v 16. stoletju: 1517, 1524, 1531, 1545, 1552...⁸⁴ Od tedaj so se vršila aachenska romanja vsako sedmo leto do l. 1909. Med svetovno vojno je romanje l. 1916. odpadlo, po vojni pa se je prvič vršilo dve leti po rednem roku l. 1925.⁸⁵

Na aachensko romanje se je v začetku XVI. stoletja nasloilo tudi veliko romanje v T r i e r; samo na sebi pa je bilo romanje v Trier že zelo staro, mnogo starejše vsaj kot romanje v Köln. V trierski stolnici, ki izvira po svoji osnovi še iz IV. stoletja, hrani po verjetnem izročilu še iz časov sv. Helene, Konstantinove žene, Gospodovo sveto suknjo, ki »je bila brez šiva, od vrha scela tkana« (Jan 19, 23). Do l. 1512. se je nihče ni dotaknil; to leto pa so jo na željo cesarja Maksimilijana I. 14. aprila, 3. maja in sledenje dni ljudstvu kazali. Nato vsako leto do 1517. Na željo trierskega nadškofa je p a p e ž L e o n X. z bulo z dne 26. januarja 1515 dovolil romanjem, ki pridejo v Trier in počaste izpostavljeni Gospodovo sv. suknjo, popoln odpustek, hkrati pa določil, naj se ta relikvija izpostavi v češčenje samo vsakih sedem let, in to

⁸¹ Ni čuda, da je Kristusovo trpljenje in smrt središče vseh molitev v prvotnem »Ž e g n u n a v o d i i n u n a s u š a m«, pa tudi v drugih delih DB-e se ta motiv vedno spet ponavlja.

⁸² S v. J a n e z K r s t n i k je v DB-i eden izmed zavetnikov za smrtno uro (DB I, 112—113), tudi v »S p e t a n i m o l i t u i, o d B o g a p a p a s h i L e o p o s v a n i« (102—103), se omenja »S. J o h a n e s k e r s t n i k, k s i t i C r i s t u s h a u J o r d a n i k e r s t o u«; prav tako v »T o b i j a s o v e m Ž e g n u« (167) in še sicer.

⁸³ G r u d e n, Zgodovina slovenskega naroda, 518.

⁸⁴ Prim. R u p e l j, Protestantski pisci, 271.

⁸⁵ W e t z e r - W e l t i, Kirchenlexikon I, Herder, Freiburg i. Br. (1882), 2—3 (Aachen); The Catholic Encyclopedia I, New York (1907), 1 (Jos. Linx: Aachen); Lexikon für Theologie und Kirche I, Herder, Freiburg i. Br. (1930), 3—4 (Fr. Lauchert: Aachen IV, Aachenfahrt) z obširno literaturo.

tista leta, ko kažejo tudi v Aachnu velike svetinje. To se je vršilo potem redno 1517., 1524., 1531., 1538., 1545. Nato pa se je red porušil; večkrat so sveto sukno morali prenesti v varnejše kraje; svetinjo so izpostavili od tedaj samo še v letih 1585., 1594., 1655., 1810. (od 2. do 27. sept.), 1844. (od 28. avg. do 6. okt.), 1891. (od 20. avg. do 4. okt., 1,012.000 romarjev, 1,925.000 obiskov sv. suknje), 1933. (od 23. julija do 10. septembra, 2,031.000 romarjev, 2,190.000 obiskov).⁸⁶

Tudi Mainz in Praga kot resnična ali izmišljena tiskarska kraja naših knjižic sta v zvezi z aachenskim in kelmorajnskim romanjem. Romarji s Slovaškega, Moravskega in češkega so hodili v Köln preko Prague, da so ostali dalje na domačih tleh, nato pa ob reki Mainu navzdol do njegovega izliva v Ren pri Mainzu. Romarje s Slovenskega pa je vodila pot preko Bavarskega do zbirališča, ki je bilo tudi v Mainzu. Od tam pa so jih za to določeni čolnarji v velikih hrastovih čolnih vozili po Renu navzdol do Andernacha, »kjer so imeli spravljenе svoje križe, bandera in druge romarske potrebščine za slovesni vhod v Kelmorajn«.⁸⁷

Značilno je, da niso samo tiskarski kraji v zvezi z romanjem v Kelmorajn, Cahe in Trier, ampak tudi letnice, ki jih tiski navajajo. Ujemajo se namreč z letnicami kelmorajnskega romanja. Knjižice so izšle, kakor kažejo letnice, ali v samem letu tegar romanja — tako v DB I letnica 1538 na sklepni strani »Žegna na vodi inu na sušam«, oz. prvih dveh delov DB-e (108), tako pač tudi v neznani neposredni nemški predlogi, kjer je značilo leto, ko naj bi bil »Žegen« prvič izšel — ali pa so izšle leto poprej — tako je bil »Segen zu Wasser und Land«, ki se nam je ohranil v knjižici rajnega starega Otarta, »gedruckt im Jahr Christi 1705«, romanje pa je bilo l. 1706., »kölner« tisk DB I, bodi prvotno nemški ali ne, navaja letnico 1740., romanje pa se je vršilo l. 1741.; dve leti pred romanjem je izšla mlajša izdaja »H. Segen zu Wasser und Land« (Kempen 1788,⁸⁸

⁸⁶ The Catholic Encyclopedia VII, New York (1910): The Holy coat of Trier; Lexikon für Theologie und Kirche VIII, Herder, Freiburg i. Br. (1936), 929—930 (L. Kösters: Heiliger Rock).

⁸⁷ Andrej Karlin, V Kelmorajn (1903), 148; Gruden, Zgodovina slovenskega naroda (1910—16), 458.

⁸⁸ Ein schöner und wohlapprobiert heiliger Segen zu Wasser und Land, wider alle seine Feinde, die ihm begegnen, auf allen seinen Wegen und Stegen. 18. Kempen 788 Darmheimer (judovsko ime) 1 gr. — Tako oznanjen v Christian Gottlob Kayser, Vollständiges Bücher-Lexicon... vom 1750 bis... 1832. pod značko Segen.

prav isto leto tudi KŽ-u podobna knjižica »Romanusbüchlein«).⁸⁹ Samo letnica trierske aprobacije in tiska iz »l. 1647.« in l. 1800. v Kidričevem izvodu G. Sch.-W. nista v zvezi z letom kelmorajnskega romanja.

Nemške knjižice, po katerih je sestavljena tudi slovenska DB, so bile torej nedvomno namenjene v prvi vrsti kelmorajnskim romanjem in takisto slovenska DB sama. Stari pregovor »Kjer Bog svojo cerkev postavi, tam tudi hudič svojo kapelico pritisne«,⁹⁰ je veljal pač tudi tu: zakotni založniki in kramarji so nedvomno z uspehom računali s praznoverjem in lahkovostenjo marsikaterega kelmorajnskega romanja. In ker so bila imena krajev, skozi katera so potovali in kamor so hodili, ljudem dobro znana, so tudi nemške predloge »Kolomonov Žegan« in »Svetih delav« baje izšle »v keleranju«, čeprav ne ravno v romarskih letih; saj niso bile določene v prvi vrsti romanjem (KŽ) ali vsaj ne kelmorajnskim romanjem (Delavi).⁹¹

Če prva slovenska DB res ni izšla že l. 1740. — kar bi po tipografskem značaju sicer lahko bilo, a je iz drugih razlogov malo verjetno (gl. zg. str. 44 s.) — bi iz teh naših izvajanj sledilo, da je mogla iziti še l. 1747. ali 1754. (za romanje leta 1748. ali 1755.). Prvo je verjetnejše (prim. Scupoljevo »Sveto voisko iz l. 1747., v kateri je tisti značilni k s piko na koncu zavoja uporabljen samo še kot tuja črka v novejši garmondni kurzivi, gl. zg. str. 39).⁹²

Leto 1761. (za romanje leta 1762.) pa je iz tiskarskih razlogov izključeno.

V tej kulturnohistorični zvezi je tudi razumljivo, zakaj je postala nova izdaja DB-e ravno v času, preden je Egger začel tiskati Vodnikovo »Pismenost«, spet aktualna in da je neznani Korošec iz zahodnega Roža dal koroško DB spet natisniti pri ljubljanskem tiskarju in ne morda pri celovškem ali salzburškem.

⁸⁹ Romanus - Büchel. Bewahre Menschen und Vieh vor Unglück und Krankheit, Feuer und Wassergefahr, Diebstahl, Verwundung durch Waffen aller Art, so wie vor aller Zauberey in und außer dem Hause. Glatz (1788), gedruckt bei Franz Pompejus (!), königl. Stadtbuchdrucker. (Nepopoln izvod v Univ. bibl. v Lj., sign. 46814.) Prvotna izdaja je izšla menda »zu Venedig«; omenja jo J. Navratil, LMS 1894, 181 (po Wuttkeju), tudi Baldwin Sarria, Srednjeveški zagovor iz Stične in njegove paralele, Etnolog X-XI (1938), 247.

⁹⁰ Kobek - Šaselj, Slovenski pregovori, reki in prilike, Mohorjeva knjižnica 72, MD v Celju (1934), str. 97.

⁹¹ »Sveti delava Marijina« je baje »Nashidaftam pantlei se dajava tam rvemarjam: cateri so to S. Shisho v Marija Lovreti obiskali: daso sabo mov na duem nesli. Gl. F. r. Kotnik, ČZN III (1906), 68.

Cesar Jožef II. je bil namreč z ukazom z dne 13. oktobra 1775 avstrijskim in ogrskim podložnikom prepovedal skupno romanja v Kelmorajn, češ da se na njih »denar razsipava izven dežele⁹² in ta prepoved je veljala prav do časa, ko je Napoleon I. 1809. Avstrijo premagal in iz avstrijsko-hrvaških obmorskih dežel ustvaril francoskemu cesarstvu podložne Ilirske province. Tudi zahodni Rož (z beljaškim in lienskim okrožjem vred) je spadal kakor Ljubljana k tem Ilirskim provincam. Aachen in Trier sta bila tudi v Napoleonovem cesarstvu, Köln pa je bil v Westfalskem kraljestvu, ki mu je kraljeval Napoleonov brat Jerome. Tudi pot od Ilirije do Kölna, Aachena in Trierja je vodila po deželah, ki so jim vladali sami Napoleonovi vazali, knezi Renske zveze, h katerim je pripadala tudi Bavarska s severno Tirolsko in s Salzburško; Italiji z južno Tirolsko pa je bil tudi Napoleon kralj, kraljevski namestnik pa njegov pastorek Eugen de Beauharnais. Celo Avstrija je morala Napoleonu obljuditi vojaško pomoč.

Romanje v Köln, Aachen in Trier je bilo spet mogoče in ravno od 2. do 27. septembra 1810 so v Trieru spet izpostavili Kristusovo sveto suknjo, leta 1811. pa so v Aachnu spet kazali štiri velike svetinje. »Duhouna branua« je v ljubljanskem drugem natisku izšla potem takem pač ne samo pred Vodnikovo »Pismenostjo«, kakor je pokazala garnondna kurziva v obeh knjigah, temveč že leta 1810. za trierske in kelmorajske romarje leta 1810. in 1811.

Politične in gospodarske razmere v Ilirske province pa so pridobile DB-i razen romarjev še drugih odjemalcev: voznikov tovornikov. Voznikov tovornikov je bilo na cestah seveda tudi že poprej. A to so bili hlapci in uslužbenci mestnih trgovcev; slovenski kmet pa je vozil in tovoril le priložnostno za domačo potrebo in — za graščinskega gospoda. Zdaj pa, ko so bile Ilirske province politično in gospodarsko povezane z Napoleonovim cesarstvom, posebno pa z Italijo, se je tovorniški promet z bogatimi italijanskimi pokrajinami silno povečal. Prevozniki niso vozili samo do Trsta, ampak daleč preko nekdanje avstrijsko-beneške meje do Vidma in Padove. In vozili niso samo hlapci mestnih trgovcev, ampak kmetje sami kot samosvoji prevozniki; saj že od časov Jožefa II. niso bili več tlačani, čeprav še dalje časa niso bili lastniki svoje zemlje, ampak le dedni najemniki.

Ta vozni promet z Italijo se tudi po Napoleonovem porazu (1814) in po vrnitvi »Kraljevine Ilirije« pod habsburško oblast ni zmanjšal; saj sta z njo vred prišli pod Avstrijo tudi Benečija in Lom-

bardija. In dokler ni železnica pregnala voznikov z velike ceste, tovorno prevozništvo z Italijo ni prenehalo. Še moj ded star i Tartiz Velike ves pri Šmohoru je v mlajših letih vozil s parizarjem od Zilje skozi Kanalsko dolino na Benečansko in nazaj, dokler ni tega posla v sedemdesetih letih XIX. stoletja prevzela t. i. Rudolfova železnica (k njej je spadala tudi gorenska železnica od Ljubljane do Trbiža).

Tako je razumljivo, da se povpraševanje za DB-o ni zmanjšalo, ampak rajši poživilo, četudi se kelmorajnsko romanje ni hotelo več obnoviti. Graški ponatisk prve DB-e (DB I²) je treba razumeti kot konkurenčno izdajo nasproti Egrovemu natisku: njena prednost naj bi bila, da je hotela biti prava, starja »Duhouna branua«, kakršno so kupovali še nekdanji kelmorajnski romarji. Štajerska (panonskoslovenska) »Duhovna bramba« pa je hotela prav to novo-staro izdajo koroške DB-e prekositi s tem, da je nudila vsebinsko »pravilnejše« besedilo — zato ponovni prevod po stari nemški predlogi — in s tem, da je nudila štajerskim Slovencem, posebno Slovencem med Muro in Dravo razumljivejše besedilo v domačem panonskoslovenskem književnem narečju.

»Colemon - Shegen« se je svojemu namenu primerno najbolje prodajal v času, ko je bilo mnogo vojska. Za prvi tisk sta španska nasledstvena vojska (1701—1714) in zadnja turška vojska pod Eugenom Savojskim (1716—1718) še prezgodnji. Prav lahko pa, da je izšla že za časa vojske, ki sta jo vodila cesar Karel VI. in ruska carica Ana s Turki in se je končala z beograjskim mirom (1736—1739). Ker je bila prva DB natisnjena bržkone šele l. 1747. (ne 1740) je mogoč iziti prvi KŽ (a ne moral!) tudi še za časa prvih dveh šlezijskih vojska (1740 do 1742, 1744 do 1745), v katerih je Friderik II. Pruski Mariji Tereziji iztrgal Šlezijo. Tretja vojska za Šlezijo, t. i. sedemletna (1756—1763) je za prvi tisk KŽ-a iz tipografskih razlogov prepozna.

Prvi »Colemon - Shegen« se je moral natisniti v razmeroma veliki nakladi. To nam potrebuje predvsem resnica, da so se lesorezi med tiskom precej močno pokvarili (gl. zg. str. 43 s.), potem pa tudi to, da se je knjiga v začotni trgovini tako dolgo še dobivala; Glavarjev-Kotnikov izvod se je vezal šele za Napoleonovih vojska.

Nam znani graški ponatisk (KŽ II) ni več povezan z velikimi vojskami, pač pa z neprestanimi malimi praskami z uporniki na Laškem posebno od 1820/21 dalje. Mendapa je neznani založnik (težko da Rovan) računal zdaj bolj na drugi del knjige, da mu bo privabljal kupcev: slabe gospodarske razmere

⁹² Karlin Andrej, V Kelmorajn, MD, Celovec (1903), 149.

so pač marsikaterega praznovernega človeka spravljale na misel, da bi ne bilo napačno, ko bi mogel prisiliti duhove, naj bi mu prinesli denarja ali mu odkrili zakladov.

C a s o v n a z a p o r e d n o s t t i s k o v KŽ-a i n DB-e b i b i l a p o v s e m, k a r s m o d o s l e j d o g n a l i, t a k a l e :

1. Prvi tisk KŽ-a (KŽ I), ker je DB I izšla po vsej verjetnosti šele l. 1747. (ali 1754.), ne pa l. 1740., med Karlovo turško vojsko (1736—1739), morda tudi šele za prve ali druge vojske za Šlezijo (1740—1742, 1744—1745). Natisnila tiskarna »Geistl. Schild-Wacht« iz l. 1705.

2. Prvi tisk DB-e (DB I) po vsej verjetnosti l. 1747. (ali 1754.), ne že l. 1740. Natisnila ista tiskarna kakor KŽ I.

3. Egrov ponatisk DB-e (DB II) po vsej verjetnosti l. 1810. Natisnil Eger v Ljubljani.

4. Posnetek prve DB-e (DB I²) okoli l. 1820. Natisnil verjetno Kienreich v Gradcu.

5. Posnetek prvega KŽ-a (KŽ II) okoli l. 1830. Natisnil verjetno Kienreich v Gradcu.

6. Štajerska DB okoli l. 1835. Tiskar ni znan.

II. Slovenske predloge koroške DB-e in KŽ-a

1. DB I in »Ti sveti sedem nebeshki Riglii ai shazi v leškem rokopisu (LR)

V razpravi »O DB-i i n n j e p o s t a n k u« v ČZN IV, sem domneval, da sta prevedla DB-o in KŽ dva prevajalca, morda celo samo eden; mislil sem na Andreja Schusterja Drabosnjaka, čeprav sem bil prav tam že dokazal, da so ljudje vsaj dva izmed spiskov DB-e, »Spisovanje 1823«⁹³ in »Sen blasene Divice Marie«⁹⁴ sama zase prepisovali in širili in čeprav sem iz pravopisnih razlogov že sklepal na to, »da je prejkone rabil prevajalec za tiste strani s »ſt« in »ſ« (v imenu Christus in Christus) že razne slovenske predloge, podobne ,Delavi«.⁹⁵

Prof. Ramovš je v ČZN II, 288, prvo mojo domnevo zavrnil, sprejel pa — na osnovi novega gradiva — drugo o predlogah in jo razširil, ko je izrekel svoje prepričanje, »da je med

⁹³ I. v. Grafenauer, ČZN IV, 16—17; J. Navratil, LMS 1894, 182.

⁹⁴ I. v. Grafenauer, ČZN IV, 17—21; Ante Goričljan, LZ IX, 1889, 126—127.

⁹⁵ I. v. Grafenauer, ČZN IV, 48—49.

ljudstvom že pred natiskom (DB- in KŽ-a) mrgolelo podobnih pisanih molitvic in ,žegnov' in da je nekdo te stvari zbral in jih dal tiskarju«. Podprt je to svojo domnevo na daljši odstavek v Sadnikerjevem koroškoslovenskem rokopisu iz Djekš.

V tistem odstavku se en daljši spisek (SR 189—207) vsebinsko ujema z odstavki v DB-i (DB I, 2, 64—84), drugi (SR 207 do 215) s 25. poglavjem v KŽ-u (58—66), tretji (SR 215 do 218) pa je sicer po vsebini in besedilu čisto drugačen, obseg pa tudi apokrifno, po vsej verjetnosti narodno molitev. Vsem se pozna močan vpliv ziljskega narečja. Besedilo vsebinsko enakih odstavkov pa vendarle ni prepisano niti iz DB-e niti iz KŽ-a.

Novo oporo je dobila Ramovševa trditev z objavo dr. Jankotnika »Slovenski rokopis z Leš pri Prevaljah iz sredine 18. stoletja« (ČZN IV, 1929), v kateri je sporedno priobčil »S e d e m n e b e š k i h r i g e l n o v« iz DB I in iz LR-a, razen tega še zapiska »R a z o d e t j e s v. B r i g i t e« in »O s m r t i s v. t r e h k r a l j e v«, ki sta vsebinsko sorodna z dvema drugima odstavkom v DB-i (A n u l e p u r e s o j e n j e, k a t e r e j e C r i s h t u s t a m S S. 3 D e v i z a m E l i s a b e t h i, i n u B r i g i t h i i n u M e h t i l d i s i r e s o d o u, DB I, 89—94, in J i m e n e t a h l v e t a h 3 K r a l o u, DB I, 25).

Iz Kotnikove sporedne objave »S e d m i h n e b e š k i h r i g e l n o v⁹⁶ je po primerjanju razvidno, da besedili nista neposredno drugo od drugega odvisni. Da spis »Sedem nebeških rigelnov« v LR-u ne more biti prepisan iz DB-e — četudi bi ga bil pisec sproti jezikovno spremenjal — je vidno iz tega, da ima sam na dveh mestih (ČZN XXIV, 185) več besedila kakor DB, in to nedvomno ne pozneje dodanega.

Pa tudi besedilo v DB-i ne izvira neposredno iz leškega rokopisa. To kažejo med drugim tale mesta (citiram po objavi v ČZN XXIV, vrste štejem po besedilu DB-e, ki je v objavi na lev, dodajam pa še stran in vrsto DB I):

⁹⁶ J. Kotnik je objavil besedilo, kakor vidim, po DB I² in po DB II tako, da je tiskovne napake, ki jih ima DB I² (176, 1—2, 178, 7 sp. — dve — 180, 4 sp., 182, 6), po DB II popravil, novih tiskovnih napak DB II (n. pr. DB II 164, 9 o J e f u / o v e m j i m e n i DB I in I² u J. j.) seveda ni sprejel. Zato piše v 6 v. svoje objave besedo *andohtliui* z malo začetnico (DB I in I² *Andohtliui*, DB II 164, 7 *andohtliu*) kakor DB II, ni pa sprejel njene napake (-iu nam. -iui); 185, 3 *Nebe/hki*, DB I, I², II: *Nebeshki*). Besedno razvrstitev v nadpisu (v. 4—5), ki ne ustreza nobeni našilj treh izdaj, je zakrivila tiskarna. »Starejša« DB, po kateri navaja J. Kotnik »Resojenje« (ČZN XXIV, 187, op. 17), je po pričevanju tiskovne napake *Methtildisi* DB I² (89, 2 sp.). Prim. zg. v seznamku tisk. napak ponatiska DB I².

DB I:

184, 1—2, 175, 1—2: Ti fvti fedem NEBESHKI RIGELNI
 184, 4—5, 175, 4—6: od fvoiga fvetiga Angelza varha fadobiu
 184, 6—8, 175, 8—12 jes prosem vas u Jefusovem (knjiž. -em!) jimeni, vi ozhte (prot.) poshlushati to veliko muzh, inu dianje od tah fvetah fedem Nebeshkah Rigelnew
 184, 17—23, 176, 7—17: katiri zhlovec te fvete fedem Nebeshke

Rigelne per fabenofi, od tega zhloveka morjo usi hudi Duhi... dovi vihati po dni inu po nozhi, inu u katirei shishi ti fvti fedem Nebeshki Rigelni se bojo s'andohtjo molili na bo obedna gromska ftrjeva noter udarua...
 184, 25, 177, 1—2: kader ena she na teshauk k' otroki ima
 185, 3—4, 177, 10—11: Nebeshki Rigelni so tudi u progi probirani.
 186, 25—30, 183, 11—184, 3: potem fe je tabe is spizhaftega ternja ana krona na tuojo fvteto guavo utisniva, da je an ternovi spiz vovo sveto zhalno zhripino skus prebodu inu dovi vomu, inu utvomi fvetomi zhale utekniena ostanava.

V primerih 184, 4—5, 184, 17—23 (v prvih dveh razločkih), posebno pa 186, 25—30 ima LR manj besedila, in sicer potrebnega, v drugih primerih pa je izražanje čisto drugačno. Torej tudi besedilo DB-e ne more biti iz LR-a. Pač pa že ti zgledi kažejo, da besedili izvirata iz iste slovenske predloga.

Ta predloga pa ni bila pisana ne v rožanskem ne v mežiskem narečju, ampak (kljub mežiskim oblikam in glasovom, ki so se v LR pozneje vrinili) v osrednjem književnem jeziku. To dokazuje dolensko književno glasovje v besedah *gospud* (185, 37), *gospuda* (185, 33 s.), *muzh* (184, 13), *svetusti* (184, 14), *muraio* (184, 17), *spured* (185, 22) — med 16 primeri so le 4 izjeme: *duhovi* (185, 11, 16, prim. kor. *duhi* 184, 18; Dalm. Apd 17, 18: *Boguve*), *uboge* (185, 23; prim. *bushovo* 186, 5), *govoriv* (186, 44). Književen je tudi -u v im. tož. sr. sp. pri samostalnikih,

LR:

Letiso ti sveti sedem:
 nebeshki Riglii ai shazi,
 od svoja
 angela prejav
 jeft vas prosim
 v imeni jesusu,
 da bi otli slishat
 to veliko kraft inu dianje od
 tih svetih 7 nebeshkih Ri-
 glov ai shazov
 katiri
 te svete 7 nebeshke
 Rigle ai shaze per sebi nosi od
 letega imao inu muraio vsi hu-
 di duhi... ponožhi inu podnivi
 pobegnit inu vkatirim pohishtvi
 ti sveti 7 nebeshki Rigli ai
 shazi leshii v leto pohishtvo
 obena gromska strela nau-
 darii
 kadar ena shena
 h otroku rovna
 Nebeshki Ri-
 gli so tudi bili v Progo skushini.
 potler so sbodezhim
 ternim tvoio s:
 glavo
 prebodli: da ie en
 tern v twoim svetim zheli
 obtazhev.

pridevnikih, zaimkih in prislovih (15 primerov): *telu* (186, 24, 187, 5), *obarovanu* (184, 23), *taku* (184, 12, 24, 26 itd.) i. dr.; pri samostalnikih in v zvezi z njimi stoji 20krat tudi kor. -o: *leto pohishtvo* (184, 21, 22) *zhudo veliko* (185, 15), *zhlove-
 shhtvo, katiro* (185, 39) i. dr. — Velarni *l* (*u*) se sicer na koncu besed in pred soglasniki vedno piše kot *u*, toda pred *a*, *o*, *u* brez izjeme kot *l*.

Drugi glasoslovni pojavi: *k zhasti* (185, 32) — a to je lahko tudi mežisko), *desi* (da si, 186, 36), *zhes* (185, 13, 186, 24), *variha* (184, 11), *zhlovik* (185, 17) *divize* (185, 40) — zadnji trije primeri so tipični za prot. pisatelje (in Evangelije inu ly-
 stuve). V oblikoslovju končnica *-ovi* (prot. *-uvi*) kaže gorenjski vpliv; or. ed. m. sp. *s sadom* (185, 8, poleg mlajšega *s sadam* 184, 28) pa je tipično protestanski iz 16. stoletja. Prid. zaim. rod. *-iga* (poleg zilj. *-ega*) daj. *-imu* (poleg gor. *-imo*) sta obče književna, tako tudi primeri, kakor *jest* (jaz, 186, 11 i. dr.), *leti*, *letega* (le- 184, 1, 17), *taisti- -iga, -imo* (185, 31, 186, 35, 185, 18), *sdaizi* (185, 16), *pak* (185 20), *imaio* (184, 17: *imaio inu muraio*; dodana razлага kaže, da to ni koroški izraz), *nar-* pri presežniku (185, 37, 186, 12), *is za s* (*is 300 duhovi ai hudizhi* 185, 11).

Posebno gorenjsko - književno barvo kažejo dajalniki in mestniki na -o, -imo: *Klemen timo* 12 (184, 15), *v Progo* (185, 1), *taistimo* (185, 18), *v katirim pohishtvo* (185, 25), *britkimo terplienju* (185, 33).

Znaki zahodnega rožanskega narečja so pogostni i za ē: *tiga telisa, vtim telisi* (184, 28, 185, 40) *shi* (že) *petiru* (185, 2), *svit* (svet 185, 3), *odrishit* (185, 24), *grishnike* (185, 43) i. dr.; daj. -mest. m- sr. sp. na -i (rož. reducirani -u): *v jmeni* (184, 7), *v pohishtvi* (184, 19), *v telisi* (185, 40), *na telisi* (186, 23), *v zheli* (186, 27), *na krishi* (186, 43, 45).

Znaki mežiskega narečja so pogostni in jih ni treba posamez naštrevati; najznačilnejši zgledi so zastopniki nosnih samoglasnikov: *patik* (petek, 185, 31), *obsaden* (185, 12).

Predloga je bila torej pisana v knjižni slovenščini z oblikami protestanskih pisateljev ter z znaki gorenjskega ter zahodnorožanskega narečja. V Leše je morala torej priti preko zahodnega Roža. To je pravilno sklepal že J. Kotnik iz oblik *terpo* in *orjo* v zapisu narodne pesmi (ČZN XXIV, 181), obe obliki pa sta tudi ziljski.

Tudi v DB-i se v »Nebeških rigelnih« še kaže književna jezikovna osnova, čeprav je bolj zbrisana kakor v LR. Omejiti se hočem predvsem na najbolj značilne glasoslovne

pojave, na zglede z neizvedeno novo palatalizacijo pri *k*, *g*, *h* in na velarni *l* (*u*) pred *a*, *o*, *u* (cit. po ČZN).

K : č: Nespremenjen *k*: *nebeshki*, -e, -ah iz -ih (184, 2 in še 5krat — 184, 17 in še 5krat — 184, 9, 14), drugi zgledi 185, 13, 185, 29, 185, 31, 186, 4, 187, 3, 185, 39, 185, 44, 186, 8, 186, 15. Skupaj 23 primerov. — Spremenjen v č: *teszhim* (186, 34). En sam primer.

H : š. Nespremenjen *h*: *Duh* (184, 19, 185, 20), *hishi* (185, 26). 3 primeri. Spremenjen v š: *shisha*, *shishi* (184, 24, 184, 21, 185, 27), *shitro* (185, 10). 4 primeri.

G : j. Spremenjen v *j*: *fadrujim* (185, 23), *druje uboje* (185, 24). Nespremenjenega *g* ni, spremenjeni 3.

Skupno sorazmerje med *k*, *g*, *h* : č, *j*, š je torej 26 : 8. Književni vpliv torej prevladuje.

L: u. Velarni *l* (*u*) se piše tudi pred *a*, *o*, *u* večinoma kot *u*. Izjeme so: *Angelza* (184, 5, 11; zilj. -rož. *anjouza*), *poshlushati*, -aite (184, 8, 185, 19), *zhlovek*, -eka (184, 17, 185, 21; 184, 18), *odrieglou* (186, 5), *zelu* (186, 7), *sgaishlami* (186, 23), *zhalno* (186, 28), *telu* (187, 5). Vsega skupaj 12 zgledov.

Značilno je tudi, da v tem odstavku ni nobenega rož. *h* za *g*, nobene rož. skrčitve prid. končnice -ega v *a*. V glagolskih deležnikih *prebodu* (186, 28) in *vomu* (186, 29) se kaže mimo k n j i ž e v n e g a vpliva še vpliv g o r e n j s k e g a izgovora (rož. v obeh primerih -ou; gl. Ramovš, HG I, 16, 18).

Ostankov književnega jezika je torej tu še kar dosti.

2. Prva polovica »Žegna na vodi inu na sušam« v SR-a in DB-i

Le malo drugače stoje stvari v tistem odstavku v SR-u, ki je Ramovš o njem povedal, da ustreza DB-i I., str. 67—84, torej prvi polovici »Žegna na vodi inu na sušam«, drugega dela DB-e. Povedal je (ČJKZ II, 287), da tega obrazca (pa tudi evangelija Jan 1, 1—14) prepisovalec SR-a »ni prepisal ne iz ene, ne iz druge nam znane tiskane kor. DB-e, pa tudi ne iz štajerske. Vsebinsko se odstavki sicer strinjajo, nekatere molitvice so si skoraj popolnoma enake, pa je vendarle prepis iz tiskane DB-e nemogoč, kakor mi je primerjanje dokazalo.« O pravilnosti Ramovševe sode je zdaj lahko vsakdo sam prepriča, če v Dodatku (I. str. 116—125) primerja obe besedili med seboj in z nemško predlogo.

Najboljši dokaz so v DB-i prvo nemu besedilu dani nadpis i k nekaterim molitvam; eden je pretvorjen iz začetka molitve same in ta začetek je zdaj ves zmaličen (str. 70): *Te shegen je is nabes (dousa pershou)*, drugi pa trga sklep neke molitve kot samostojno molitev iz vsebinske

zvezе (83: *Spet anu lepu Shebranje*); prav to dokazujejo tudi dostavki v besedilu DB-e, časih v oklepaju dodani (67). Vseh teh reči v SR-u (pa tudi v nam znanih nemških knjižicah) ni.

P r a v t a k o t u d i b e s e d i l o DB-e n i p r e p i s a n o i z SR-a. Na nekaterih mestih — ki čisto soglašajo — bi bilo to sicer mogoče, tudi na nekaterih drugih, kjer je prireditelj DB-e drugačno besedo v SR-u lahko po nemški predlogi popravil. Tako n. pr. v stavku (kakršen je v DB-i 67) »*krish Crishtushou je ano popounama snaminje inu svelizhanje moje boge dushize inu shuota*«. V SR-u se glasi ta stavek (192, Dostavek, 116): »*Chri'tusou kriš ie mene en poponima zahen inu srauie moie uboge Dushe*«. Obojni prevod je — če ne upoštevamo dodatka »*inu shuota*« v DB-i — čisto pravilen; nem. »Segen« namreč pravi (A 6a): »*Christi Creutz ist mir ein vollkommenes Zeichen und Heil meiner armen Seele*«. Besedi »Zeichen« (zahen : *snaminje*) in »Heil« (srauie : *svelizhanje*) sta v SR-u in v DB-i prav prevedeni; prireditelj DB-e pa je v tem stavku tukko »zahen« poslovenil v *snaminje* (tukko je prvi prireditelj poznal pač iz protestantskega prevoda evangeliјev); dobesedni prevod besede *Heil* (etim. isto kakor slov. *cel*, *heilen*: *celiti*), »*srauie*«, pa je po nemški predlogi zamenil s prenesenim izrazom »*svelizhanje*«, ki je v tej zvezzi (*svelizhanje moje dushize*) po smislu edino pravilen, pa tudi s predlogo v skladu (*svelizhanje dushize* je njena r e s i t e v: prim. drugi pomen besede *Heil*: *sein Heil suchen*). S takimi zgledi bi neposredno neodvisnost obeh besedil seveda ne mogli ne zanikati ne dokazati.

Taka poprava po nemškem besedilu pa je nemogoča, če ima SR pravilno besedilo, DB pa slabše. Nekaj zgledov:

1. Besedilo SR-a (193, Dodatek, 117) »*sedei profim iest Boga ... suetiem Bohjem Telesam po/hegnan biti pred usimi fhkodliuem rezhmi besedami inu sdianiam*« [dejanji!] sledi v prvi polovici (*do po/hegnan biti*) drugačni, nedvomno starejši nemški predlogi, kakor pa jo imamo v knjižici rajnega starega Otarta; v drugi polovici pa se s to knjižico strinja (*sdianiam* je očitno le prepisna napaka): »*vor allen schädlichen Dingen, Wörten und Werken*«. — DB I, 68 pa prevaja: »*prad usiemi navarnemi rezhmi inu prad shlahtmi besedami inu prad hudobniemi dillimi*«; niti en pridevnik izmed vseh treh ne ustreza edinemu »*schädlich*«, oz. *fhkodliu*« v SR-u in v nemškem »*Žegnu*«.

2. Prošnja k sv. ranam Jezusovim na koncu druge molitve ima v SR-u (str. 196, Dodatek, 119) čisto drugačno, boljšo razvrstitev kakor v nem. Žegnu in izvira pač iz starejše, nam neznane njegove izdaje (gl. Dodatek). DB I 72, sledi glede zaporednosti nam znanemu nemškemu besedilu, a proti koncu mu je besedilo napačno: »*inu o bueg usi (use!) kristiane stvojem ra*

nami obuesili. To gotovo ni iz SR (*pet Ran jesusae skaterami Bug usu kershanftuo ima obieto*), niti ni popravljeno po nem. Žegnu (*Die heil. fünf Wunden..., da GOT alle Christenheit mit (damit) hat umfangen*), ampak je pomota, nastala po prepisovanju predloge, ki na tem mestu ni soglašala z SR-om, temveč z nem. »Žegnom«.

3. Sklep tretjega žegna (Segen, A 9a, SR, 198, DB I, 73 do 74, Dodatek, 120) se v DB-i ne razločuje samo od SR-a, ampak tudi od nem. predloge in tudi SR in nem. Segen ne soglašata:

vor dem allem solle
der Himmel mein Schild
seyn, † die Waffen,
stechen, schiessen, wer-
fen oder schlagen, die
soll der Engel Gottes
vor mir auffangen

pred vsemi temi mure
nebu Moja uahta biti
† orofhie
ſtui⁹⁷ ſtreli me-
zhi Ali udariene⁹⁸ tu
more te sueti ANgel
Boshi pred meno Gori
ueti

prad usem tiem bodi-
ta nebese moia bran-
ua, † soroshjam jo
moreo pehati, inu ra-
sat iu ſtrelati, pa
prad tiemi pridi bosh-
ji Angelz, inu usemi
njem uso muezh bek,
prad meno.

4. V poslovenjenem latinskom žegnu (Segen A 12a, SR, 205, DB I 81—82, Dodatek, 124) je sledeči stavek v SR-u in v DB-i zmeden, a v vsakem po svoje; najbolj značilno pa je, da prepisna napaka DB-e »vesieleishi« (nam. *vselei*) ne more biti iz SR, ker stoji v njem pred *usolei* samo še besedica *dones*, v predlogi DB-e pa sta stala dva izraza (*dons inu usazhi zhas*), torej *dons inu usazhi zhas inu usolei*:

Titulus Salvatoris
nostri in
Cruce † J. N.
R. J.
sit triumphalis

hodie &
quotidie
inter me &
inimicos meos,
visibles & invisibles.

uriednft (!) nafhiga Is-
uelizharia na suetam
Krihu † Jesus nazaren-
ski en Kral teh Judou
† tuoie zhaftitii prema-
gane od uerni od me-
ne use hudu dones iNV
usolei...
iNu od uerni od mene
use moie vjdziozhe INu
neudiozhe sourashnike
bodi dons inu
usazhi zhas ta nai ve-
sieleishi mad meno inu
moimi sourashniki
vijdziozhe inu navidio-
zhami.

Besedilo DB-e torej ne more biti iz SR-a, pač pa iz kake druge slovenske predloge; skupen izvor besedila SR in DB-e iz kakega dosti starejšega slovenskega prvopisa pa ni dvomljiv.

⁹⁷ Prepisna napaka najbrže nam. suni (nem. *stechen*; prim. *sulica*).

⁹⁸ Prepisna napaka nam. *udari* ali *udariai* (nem. *schlagen*).

Naj očitnejše se to vidi v besedilu evangelijske perikope Jan 1, 1—14, kakor ga beremo v SR-u (190—192, Dodatek, 113—116) in dvakrat enako v koroški DB-i, prvič v latinici v prvem oddelku (DB-i v ožjem pomenu, str. 3—6), drugič v gotici v drugem (žegnu na vodi inu na sušam, str. 64—66). Besedilo je namreč nedvomno izposneto po osrednjeslovenskih knjižnih izdajah evangeljskih tekstov od Dalmatina do Evangelijev inu branj iz l. 1741.

V Dodatku na koncu razprave je objavljeno besedilo iz Schönlebove izdaje Evangelijev inu lystov (1672) z inačicami iz Dalmatinove Biblike (1584), iz Evangelijev inu lystov, ki so jih izdali Hren (1613), Schönleben (1672), O. Hipolit (1715), neznani izdajatelj (1730, »gol ponatisk Hipolitove izdaje« Breznik, DS 1917, 333) in Paglovec (1741), sporejeno z besedilom SR-a in DB-e, iz katere se je ponatisnilo besedilo v latinici z inačicami besedila v gotici. Ta pregled nam kaže takole podobo:

Candik - Hren (1613) je sprejel perikopo iz Dalmatinove Biblike (Novi testament, str. 47 a), spremenil pa ji je besedilo na 17 mestih (op. 1. 2. 5. 6. 9. 10. 12. 13. 15. 16. 17. 18. 19. 21. 26. 28). — Schönleben (1672) je Hrenove popravke vse pridržal, popravil pa je Dalmatinovo besedilo še na treh mestih (op. 11. 20. 22) — še eno mesto stoji z drugim besednim redom in nekoliko drugačnim besedilom v dodanem Catechismu (str. 439) v molitvi, ki »fe ima v' Iutru, inu Svezhér molyti, Kadár fe Igoni Ave MARIA« (op. 27), tako tudi v EL iz l. 1715, 1730, 1741. — O. Hipolit (1715, isto besedilo imajo tudi EL iz l. 1730) je spremenil, oblikoslovno pomladil, še eno Dalmatinovo mesto (op. 23.) in en Hrenov popravek (op. 19.); oboje stoji tako tudi v Paglovečevi izdaji Evangelijev inu branj (1741). — Paglovec (1741) sam pa je pomladil ali pokvaril 7 nadaljnjih mest iz Dalmatina (op. 3., 4 [po pomoti izpuščeno besedilo], 7. [po nemškem pokvarjeno], 14. 24. 25. [dvakrat ista oblikovna premembra]), dalje 2 Hrenova popravka (op. 8. 28. — v obeh se je vrnil k Dalmatinovemu besedilu) in tri Schönlebove (op. 5. 6. 20).

SR ima na štirih izmed 29 primerov isto besedilo kakor Dalmatin (op. 8. 12. 15. 28 — dvakrat 8. 28 ima isto besedilo tudi Paglovec 1741); DB I pa ima Dalmatinovo besedilo v 9 primerih (op. 1. 9. 11. 15. 17. 19. 22. 26. 28), dva izmed teh primerov ima še Hren (op. 11. 22), enega (op. 28) tudi spet Paglovec, dva sta skupna SR-u in DB-i (op. 15. 28). Nekaj teh Dalmatinovih različic je morda prirejenih po nemškem besedilu v »Geistlicher Schild« ali »Segen zu Wasser und Land« (DB, op.

9. 11. 15. 22. 28), nekaj pa jih je le takih, da so čisto nedvomno Dalmatinove (SR, op. 12; DB, op. 17. 19. 26).

Ena inačica v SR-u (op. 19: *usuoie uastne*) se nedvomno naslanja na Hrena - Schönlebna (*v' svoje lastine*), ker ima Dalm. ednino (*v' svojo lastino*), Hipolit, EL 1730 in Paglovec pa drugačen samostalnik (*v' svoje lastnine*). V enem primeru se opirata DB in SR na EL od Schönlebna do 1730 (op. 20: *kulikur pak*, le da je SR besedico *pak* zapostavil, podobno kakor Paglovec 1741). V treh primerih se opira sama DB I na besedilo od Dalm. do 1730 (op. 4: *kar je storjeno*, SR je to izpustil kakor Paglovec 1741; op. 24: *kriji*, SR ima kakor Paglavec 1741: *kerui*), oz. od Hrena do EL 1730 (op. 8: *teh zhovekou*, SR kakor Dalm. in Paglovec 1741: *tah ludi*); v dveh drugih primerih soglaša spet samo SR z inačico od Dalm. do 1730 (op. 14: *refueiti z ei*, DB dial.: *refsvieti*), oz. od Hrena do EL 1730 (op. 5: *shuitik*, DB kakor EB 1741: *shulenje*).

V večini primerov soglašata SR in DB ali vsaj eden izmed njih z besedilom, ki je skupno evangeljskim tiskom od Hrena do Pagloveca 1741 (SR: op. 1. 2. 9. 10. 13. 16. 17. 18. 26; DB I: op. 2. 12. 16. 18), oz. od Schönlebna do Pagloveca 1741 (SR: op. 11. 22). V enem primeru imata SR in DB I isto besedno obliko kakor Hipolit 1715, EL 1730 in Paglovec 1741 (op. 23: *verujejo*).

V treh primerih stoji v DB-i ista oblika kakor pri Paglovecu 1741 (op. 3: *nizh* nam. starejšega *nishter*, op. 5. 6 *shulenje* nam. starejšega *shivitik*); dasi sta te dve besedi domači ne le Gorenjem, temveč tudi koroškim Slovencem, je tu vpliv Paglovčeve izdaje 1741 na DB ne le mogoč, temveč močno verjeten. Dvomljiva pa je glede tega inačica *gnade* (op. 28) nam. *milofti* (od Hrena do 1730), čeprav jo ima tudi SR, to pa zato, ker jo ima že Dalmatin. Nedvomen je tudi vpliv Paglovčeve izdaje na predlogo SR-a: najvažnejši inačici sta v obeh besedilih izpuščeni stavek »*kar je storjenu*« (op. 4) in obema skupna nova inačica »*ena lugh*« nam. *luzh* (op. 7); s tem dobe večji pomen tudi samo na sebi dvomljive inačice, kakor *nizh* nam. *nishter* (op. 3., prim. DB), *shulenje* (op. 6., prim. DB), »*de bi Boshji otrozi poftali*« nam. »*bili*« (op. 21), *kerui* nam. *kriji* (op. 24); dvomljiva je kljub temu inačica »*tah ludi*« (op. 8) iz istega razloga kakor »*gnade*« (op. 28, prim. DB), ker je ostala v besedilu pač še iz Dalmatina.

V enem primeru (op. 27) sledita SR in DB v nasprotju z vsemi evangeljskimi tiski molitvi »*Angelic Gospodov*« in to pač že zdavna. Nekatera druga mesta so pa po nemškem priznjena ali dialektično premenjena (SR: op. 22 a. 25, DB I: op. 10. 21. 25. in morda še nekatera, ki soglašajo z Dalmatinom, gl. zg.).

Besedilo Jan 1, 1—14 v SR-u in DB-i izhaja nedvomno iz iste skupne predloge, prirejene po tiskanih knjižnih izdajah evangeljskih tekstov. Ne glede na soglasnost besedila, ki je skupno vsem knjižnim izdajam od Dalmatina do EB 1741. in s katerim večinoma soglašata tudi SR in DB I, se ujemata tudi v dobratičini primerov (11 izmed 29), kjer se knjižni teksti razhajajo (op. 2. 3. 6. 13. 15. 16. 18. 20. 23. 27. 28); posebno važna je skladnost tam, kjer SR in DB I soglašata v nasprotju z vsemi knjižnimi teksti (op. 27: besedni red po molitvi). Zato dobivajo poseben pomem mesta, skupna z Dalmatinom (vseh je 11): izvirati morajo ne glede na to, ali so se ohranila v obeh besedilih ali samo v enem, iz prvotne, skupne, v jeziku protestantske Biblije pisane in po njej priznjene predloge.

V nadaljnem razvoju so vplivali na to skupno predlogo še EL-i, predvsem Schönlebnovi; en primer, v op. 19., je nedvomno iz Hrena - Schönlebna, nadaljnih pet je došlo vanjo najpozneje iz EL-ov 1730 (op. 4. 5. 8. 14. 24).

Paglovčeva EB 1741 pa niso vplivala več na skupno predlogo obeh evangeljskih tekstov v SR-u in DB-i I, ampak samo še ločeno na predlogo »Žegna« v SR-u in na predlogo perikope v DB: ko se je sprejela perikopa v »Žegen na vodi inu na suhem«, je živila ž njim vred svoje življenje, v DB-o pa se je sprejela perikopa očitno šele tik pred tiskom. To ločeno življenje dokazuje predvsem inačica *shivlenje*, ki je SR-u in DB-i skupna samo na enem mestu (op. 6.), na drugem (op. 5.) pa jo ima samo DB (SR *shuitik*). Drugi dve inačici, ki sta skupni EB 1741, SR-u in DB-i, sta vsaj dvomljivi; *nizh* (op. 3.) je nadomestil le mrtvo, živemu govoru že nepoznano besedo (*nishter*) z znano, inačica »*gnade*« (op. 28.) pa je ostala v SR-u in DB-i po vsej verjetnosti še iz Dalmatina.

Ločenega vpliva Paglovčevih Evang. in Branj 1741 na predlogo »Žegna« v SR-u in na predlogo perikope v DB-i pa nimogče tajiti. Za SR je ta vpliv povsem očiten; za DB pa ga dokazuje v zvezi z inačico v op. 16 a, inačica v op. 21: medtem ko DB nem. pasiv »*ist gemacht worden*« prvič prevaja s tujko »*storjen hratou*« (op. 16 a), prevaja drugič nem. izraz »*Kinder Gottes zu werden*« z isto besedo, le z drugo stavčno zvezo kakor EB 1741 in SR (*otrozi Boshji pouftati*, EB 1741 in SR: *de bi Boshji otrozi poftali*). Ta resnica nam potrjuje, kar smo doslej samo z veliko verjetnostjo sklepali, da letnica 1740 ne more veljati za slovenski prvi tisk DB-e, ampak zanjeno

nemško predlogo, pa tudi to, da je prof. Ramovš pravilno določil starost SR-a (ok. l. 1850.).

Sporedno s knjižnimi vplivi so dohajale najprej v skupno predlogo, nato pa še bolj v posebne predloge SR-a in DB-de tudi dialektične oblike in besede prav kakor v praznovanske žegne in molitve.

Kakor besedilo evangelijske perikope in kakor prvotni prevod »Nebeških rigelnov« je bil tudi slovenski pravopis prve polovice samega »žegna na vodi in u na suhem« spisan v knjižni slovenščini. Pri presoji njegovega jezika sicer nimamo tako zanesljivih osnov kakor pri perikopi, a ker poznamo književno tradicijo, iz katere je izšel SR, smo glede tega vendarle dosti na boljšem kakor pri LR-u, ki pri njem tega ozadja ne poznamo.

SR obsega po večini same prepise slovenskih protestantskih spisov, v prvem oddelku (do str. 184) pesmi iz protestantske pesmarice (Ta Celi Catechismus) iz l. 1584. in 1595., v tretjem molitve iz Tulščakovega molitvenika iz l. 1579., v četrtem iz Dalmatinovega molitvenika iz l. 1595.⁹⁹ SR spada torej med tiste prepise protestantskih slovenskih tekstov, ki so jih podkloštrski protestanti širili in prepisovali od zatona slovenskega protestantskega tiska do XVIII. stl. in so jih imeli v časteh še konec XIX. stoletja. Dva taka rokopisa s prepisi iz Kreljeve Postile in iz Tulščakovega molitvenika je našel tam že V. Oblak in je nekaj teh tekstov objavil v Jagićevem Archivu.¹⁰⁰ Nekaj Tulščakovih molitev je prepisanih celo v Oblakovem rokopisu in v SR-u, čeprav ta dva rokopisa nista v nikakršni zvezi.¹⁰¹

V vseh teh prepisih se je ohranil sveda podolensko pobarvani knjižni jezik protestantskih piscev; bolj in bolj pa so prenicale vanje tudi oblike in glasovi podkloštrskoga vzhodnoziljskega narečja.¹⁰²

To se kaže tudi v samem »žegnu na vodi in u na suhem«, kolikor ga je v drugem oddelku SR-a (str. 189—207, Dodatek, str. 116—125). Jezik mu je v bistvu knjižni jezik slovenskih protestantov izza Dalmatina, ko so dolenski refleks praslov. ē-ja že bolj redko pisali s Trubarjevim *ei*, redoma pa z ē. Vse polno pa je tudi znakov vzhodnoziljskega

⁹⁹ F. Ramovš, ČJKZ II (1920), 282—287, 289—294, 294—295.

¹⁰⁰ V. Oblak, Bibliographische Seltenheiten und ältere Texte bei den slovenischen Protestanten Kärntens, JArchiv XV (1893), 459—468. Prim. F. Ramovš, n. d., 289 ss.

¹⁰¹ F. Ramovš, n. d., 292.

¹⁰² F. Ramovš, n. d., 295.

narečja. Književna osnova se je ohranila v »žegnu na vodi in u na suhem« SR-a celo dosti bolje kakor v »Nebeških rigelnih« LR-a.

Kakor v »Nebeških rigelnih« LR-a se piše tu dolgi padajoče poudarjeni ó (*Bog, gospod, dobrata*) po dolenjsko kot *u* (*Bug, gospud, dobruta, per Bugu, pred Bugam* — ziljsko je -ue-, zahod.-rož. pa tudi -u); našel sem samo tele izjeme: *more* 190 poleg *mure* 198, *murio* 194, 197; *od Boga* 191, 194; *gouoriu* 198 do 199, 8krat — izjeme razodevajo gorenjski vpliv, kajti koroška narečja takega izgovora ne poznajo. Tudi končnica -o v sam. in prid. sr. sp. in v prislovih se piše, bodi poudarjena ali ne, kot -u; našel sem samo tri izjeme na -o, kakor se govori pri Zilji in na Gorenjskem: *dougo* 195, *leto* (le-to) 197, *slabo* 197 (v LR-u je več -o kot -u). V SR-u stoji enkrat celo dolenjski *ei*: *refveiti* (191 v evangelijskem tekstu Jan 1, 9). Drugačno je razmerje pri velarnem *l* (u) pred *a, o, u*: LR piše brez izjeme *l*, SR v tem besedilu pa ima med približno 30 primeri nekaj manj kot polovico *l*, sicer *u*.

Ponavljajo se tudi drugi primeri, ki smo jih našteli iz LR-a: *zhasti* (200), *zhastim* (192) poleg *zheft* (192 2krat), *de* (med več ko 10 primeri samo dva *da*), *imash*: *moraš* (189), *zhes* (samo na str. 202 9krat, edini primer za *zhries* je str. 200), *varih* (190), *zhlovik* (190), pridevniki rod. -iga, -imu (brez izjeme), *jeft* (vedno), *leta* (le-ta) in druge oblike (večkrat, enkrat pa im. ed. m. sp. s koroško končnico *lete* 199), *taifti* (203, samo ta primer, sicer *tifti*), *pak* (190).

Nekaterih znakov, ki smo jih v LR-u videli, tu ne najdemo: končnici m. sp. *s sadom* v LR-u ustrezajo tu samo končnice na -am (*pred Bugam* 190, *jogram* 190 i. dr.), neznan je *nari-* (n. pr. *nai uezhei* 189), *is za s* (če ne štejemo *isvelizhanie*: *vzvelizhanie* i. pod. 193, 205, a tudi tu prim. Trubar: *Ifuelizhan*, *Ifuelizhani* — Opominane hbranu tu S. Pis mu v Nov. Test. 1582. in sicer). Zato pa je drugih književnih znakov, ki jih v LR-u ni: rod. -tož. ed. *sinu* (izključno; kor. je *sina*, zilj. tudi *sino*, *oāčo niesn ſidou*), daj.-mest. o-jevske sklanjatve samo na -u (ziljsko -o), nobenega zilj.-gor. -o niti rož. -i, -e; *pred mano* (194), *samano* (193), *pod mano* (193) poleg zilj. *pred meno* (193). Za SR je tudi značilno, da ne pozna nobenega novopalat. č, j, š (iz k, g, h), dasi je ta palatalizacija v zilj. narečju dosledno izvedena.

Gorenjski je pogostni *dones* 195—196 4krat), oblike *more* (190), *od Boga* (191, 194), *gouoriu* (198—199, 8krat) in *poponima* (192).

Dialektični znaki so domalega vsi, če ne občekoroski, vzhodnoziljski: *baffeda* (198, 3krat, poleg *beffeda* 190 in

192 4krat, 199 5krat), *uieſt* (189), *urieden* (189), *suieti* (191) in pod., im. mn. *koliene* (206), daj.-mest. *mene, per mene* (193), or. *pred meno* (193), daj. mest. ed. ž. *po anei* (189), *u tei nai uezhei sapuedi* (189), *bojo* (196), *serdo* (197), *obernash* (189), *zhes* (t. j. čas! 195 2krat, *zhas* 195 2krat), *zhries* (200 poleg navadnega knjiž. *zhes*), *na gunam* (191), *srou* (zdrav, 197, rož. je *strou*, v DB-i večkrat), samo *u za velarni l* (*u*) tudi pred *a, o, u* (*do dielitu* 189, *biua* 190; v zvezi s tem en primer redukcije: *bua* 194). Knjiž.-zilj. mešanci so *posluan* (191: *iz posuan in poslan*), *tiega* (189: *iz tiga in tega*), *mertlu* (197: *mertvo z l* in knjiž. *-u*).

Nekaj je tudi z a h o d n o r o ž a n s k i h z n a k o v: številni i za ē (*suit* 191 4krat, zilj. je *ie*), *per shlidniei uezherii* (197, zilj. je *paſtiđnjei, paſlinjei* [prim. paſhlini *zhas* SR, str. 217, Boštie kluzhenze, Dodatek, str. 129]; Dalm. Predg. k Bibliji: *h' puſlednimu; slednji* pa rabijo protestanti samo v pomenu *vsak: od sleđniga* Dalm. Apd 17, 27), *zolu* (197, zilj. *cuo*), *na suetam Krishu* (205), *usolei* (194); *saupania* (206) pa je kontaminacija knjiž. *saupaniga* in rož. *saupana*.

Znakov podjunskega narečja v spisu ni dokazati.

Protestantskega dolenskega značaja književne osnove si ne smemo razlagati tako, da bi bil spis morda nastal med slovenskimi protestanti XVI. stoletja na Kranjskem. Spis, kolikor je ohranjen v SR-u, sicer spominja v vseh žegnih skoraj samo Kristusovega trpljenja in to zavzema, kakor znano, v protestantski teologiji in verskem življenju osrednje mesto, saj je protestantom glavni praznik odrešenja veliki petek in ne praznik vstajenja, velika noč, kakor po Pavlovih besedah (1 Kor 15, 17) katoličanom. Tudi je ta spis, če smemo verjeti letnici na sklepni strani »Žegna na vodi inu na sušam« v DB I (108) — 1538 — dovolj star. Vendar je nemogoče, da bi bili slovenski protestanti XVI. stoletja kdaj sprejeli za svojega tak spis, ki se vendarle spet in spet obrača za priprošnjo k Materi božji, k evangelistom, sv. trem kraljem in drugim svetnikom. Njihovi ostanki na Koroškem so po sožitju s katoličani pač mogli postati popustljivejši in so to po pričevanju SR-a menda res postalni. Kljub temu pa ni posebno verjetno, da bi bil prevod teh spisov, ki so razen tega še tako tesno povezani s katoliškimi romarskimi potmi, izgotovil kak podkloštrski protestant recimo proti koncu XVII. stoletja.

Treba bo torej misliti na katoličana, ki pa je prebiral stare protestantske knjige. — Spominjam na Drabosnjakovo lastnoročno zahvalo za izposojeni in vrnjeni drugi del Spangenbergove Postile, ki je zdaj last g. Rudolfa Drufovke v Ljubljani, objavil

pa jo je d r. F r. Ko t n i k.¹⁰³ To bi nam najlaže razložilo tudi vpliv gorenjskega narečja na te spise; kajti iz same bližnje soseščine gorenjski jezikovni znaki (dones i. dr.) ne izvirajo. Takih bralcev protestantskih knjig in — prepisovalcev pobožnih in praznoverskih spisov — pač ni bilo samo na Koroškem, temveč v bolj odložnih krajih tudi na Gorenjskem. Posebno je misliti na samotne kmetije na južnih obronkih Karavank v okolici Kranjske gore. Saj se stikajo tam planinski pašniki podkloštrske in kranjskogorske srenje: vrhu Peči nad Ratečami je Sovška planina torej tiste podkloštrske srenje, kjer je še dokaj slovenskih protestantov, na Korenu pa se stikajo višinske senožeti strmških in podkorenskih kmetov. Gorenjski jezikovni vpliv bi se dal najlaže razložiti tako, da so ti spisi in prepisi romali s koroške strani na kranjsko in s kranjske spet na koroško stran, Razumljivo, da so pri tem moralni zaiti v prepise tudi znaki gorenjskega narečja.

E v a n g e l j s k o p e r i k o p o (Jan 1, 1—14), ki je gotovo starejša od »Žegna na vodi inu na suhem«, tudi starejšega, in je bila prvotno prirejena (prepisana) po Dalmatinu, so poznejši prepisovalci vedno bolj približevali besedilu poznejših katoliških izdaj Evangelijev inu lystov, pisanih v istem jeziku protestantskih piscev, a tudi že bolj ali manj premenjenih po mlajšem jezikovnem razvoju.

S p e p i s o v a n j e m se je kmalu vnašalo v »Žegen« in v evangelsko perikopo vedno več z i l j s k i h n a r e c n i h znakov. Prepis, ki se nam je ohranil v SR-u, pa u t e g n e b i t i z a r a d i r o ž a n s k i h z n a k o v ž e i z z a h o d n e g a R o ź a ; ker pa teh znakov ni mnogo, se predloga SR-a tam poprej gotovo še ni dostikrat prepisala.

Tudi v besedilu »D u h o u n e b r a n u e« so se v ustrezajočem delu »Ž e g n a n a v o d i i n u n a s u ſ a m« ohranili še znaki književnega jezika staroprotstantovskega značaja. To se vidi že, če ga preiščemo glede tistih znakov, ki smo jih upoštevali pri »N e b e ſ k i h r i g e l n i h«:

K : č. Spremenjeni č: *rozhe* (71, 3, 76, 3, 8 sp.), *sourashnizhi*, -*zhe*, analog. oblika *-zhami* (69, 7, 72, 2 sp.; 71, 4 sp.; 84, 7), *svetnizhi* (78, 2), *jasizhi* (73, 1) prid. zaim. na -*zhi*, -*shzhi*,

¹⁰³ Fr. Ko t n i k, Izviren Drabosnjakov rokopis, ČZN XXVI (1931), 123—124 s snimkom v Spangenbergovo Postilo vloženega Drabosnjakovega listka: *Ich Andres schuster Obr Drabossnig H. No. 22. Lpo Sahvalm Da sta Posodlm je.* — Zahvala je napisana pač precej časa pred l. 1811.

-shzhomi (76, 7, 79, 5 sp., 79, 1 sp., 80, 7 sp., 82, 2). Skupno 14 primerov. — Nespremenjeni *k* (zgledi kakor *u sazhetki* 64, 7 sp., 4 sp. ne spadajo sem, ker so reduc. iz -ku): *surashniki* (72, 3, 76, 5 sp., 82, 4), *keriga* (78, 7 sp.). Primeri 4.

H : š. Spremenjen v š: *shprashe* (80, 7 sp.). — Nespremenjen *k*: —

G : j. Spremenjeni *j*: *nadluje* (67, 5), *noje* (71, 3). Primera sta 2. — Nespremenjeni *g*: *boge* (t. j. uboge, 67, 4 sp.). Primer je 1.

Skupno razmerje med *k*, *g*, *h* : č, *j*, š = 5 : 17, torej nasprotočno kakor v »Nebeških rigelnih«. (26 : 8).

L : u. Velarni 1 (*u*) se pred soglasniki in na koncu besed brez izjem piše *u* (primer za skrčitev: *bu iz bivu* 65, 2); skoraj izključno tudi pred *a*, *o*, *u*; izjeme so pa še, in sicer 3 (*poustala* 66, 7 sp., *prebivala* 66, 6 sp. — oboje pri Jan 1, 14 — *Angelz* 74, 1). Pri skoraj dvojnem obsegu besedila (DB I 64—84 nasproti 175 do 186) torej samo četrtina primerov kakor v »Nebeških rigelnih«.

G: rož. *h*: *ha* (66, 2, 4, 6) *hore* (66, 5, 6), *hratou* (66, 1) — vsi ti primeri v Jan 1, 1—14 — *huavtou* (69, 5 sp.), *haklena* (73, 5 sp.). Primerov razmeroma malo, a v »Nebeških rigelnih« ni niti enega.

Zaimensko pridevniška končnica *-iga*, *-ega* in skrčitev v *-a*:

Književni *-iga*: 64, 9, 66, 4 sp. — to dvoje v Jan 1, 1—14 — 70, 10, 11, 78, 4, 7 sp., 3 sp., 79, 3, 81, 2—1 sp., 82, 7, 84, 2, 9. Skupno 12 primerov. — Ziljski *-ega*: 65, 4—3 sp., 66, 4 sp. — to dvoje v Jan 1, 1—14 — 77, 1, 78, 1 sp. Skupaj 4 primeri.

Rož. *-a*: *nja*: *njega*, *ta*: *tega*, *nasha*, *luba*, *povhna*, *sveta* (65, 7 sp., 66, 1, 8, 4 sp., 70, 7 sp., 3 sp., 81, 7 sp.; 66, 10 2krat, 84, 4; 74, 8, 78, 4, 3 sp., 79, 3, 81, 10, 84, 2; 74, 8; 66, 3 sp.; 81, 6 sp. Skupaj 19 primerov. Rožanska skrčitev je torej v večini.

Tudi sicer je še dosti znakov osrednjega književnega jezika; dasi večinoma prevladujejo rožanske oblike, nekaj je tudi ziljskih: rod. ed. *sinu* (68, 5, 6, 9, 70, 2, 7 sp. in še: samo tako), *jest* (n. pr. 75, 2, 11, 76, 2 sp. 2krat), poleg *jas* in *jes* (76, 8), *zhaft* (77, 2), *nar-* (81, 7 sp. poleg *nai-* 71, 2, 11), *dones*, *dons* gorenjsko (70, 1 sp.; 71, 5, 7 sp. poleg *nes* 71, 9), knjiž. daj. -mest. ed. na *-u* (65, 10, 68, 3 sp., 69, 1 sp. 2krat, 80, 7, 75, 1 poleg zilj. na *-o* 65, 1 in rožanskega na *-i* in *-e*, t. j. reduc. *-u*: 64, 7 sp., 3 sp., 68, 1, 73, 6 sp., 68, 2, 71, 1 sp. itd.,

pogosto knjiž. in rož. v isti besedi: *u jemenu* 69, 1 sp. in večkrat, *v jemene* 84, 8; *na telesu* 69, 1 sp., *na telesi* 73, 6 sp.); knjiž. orod. ed. *mad mano*: *nad mano* 84, 5 poleg zilj. -rož. *meno* (69 4krat i. dr.), zilj. daj.- mestn. *menei*, *mene* (80, 4 sp., 71, 5 sp., 3 sp. i. dr.) poleg rož. *mena* (67, 4, 2 sp., 69, 2, 74, 3 sp. i. dr.). Spis pa rabi samo obliko *zhries* (70 3krat, 78 3krat, 79 9krat itd.).

»Žegen na vodi in u na sušam« v DB-i kaže, da se kljub premočnemu vplivu rožanskega na-rečja sledovi prvotne književne oblike lè niso dale iztrebiti in tudi ziljske ne.

Jezik v »Žegnu in v »Nebeških rigelnih« v SR-u, v LR-u in v DB-i nam torej soglasno potrjujejo, da mu je osnova osrednji književni jezik, in sicer staroprteostantskega značaja, da so spisi, preden so prišli v območje zahodnorozanskega narečja, živeli pri spodnji Zilji, kjer so bržkone nastali.

Da rožansko narečje književne jezikovne osnove ni v obeh spisih na enak način prekrilo, priča, da sta spisa dospela do izdajatelja DB-e po različnih potih.

Pravisto podobno nam kaže tudi pravopis, predvsem najboljčutljivejše njegovo pravilo, kako se piše nezveneči sičniki. Glede pisave *st* se oba spisa v DB-i ujemata, pišeta ga z dolgim *f* (/f/). Sicer pa »žegen« dolgi *f* prav poredko piše, vsega skupaj — evangelija Jan 1, 1—14 tu ne upoštevam, ker je tiskan v gotici — na blizu 18 straneh гармонда (67—84) blizu 25krat, »Rigelnik« pa na 5 straneh боргиса in 7 redko potiskanih straneh гармонда nad 90krat. Pisavo nezv. *s* pa nam kaže tole sorazmerje:

»Rigelnik« pišejo nezv. *s* 74krat pravilno *f* — 18krat rabijo to črko napačno za zven. *s* (boh. *s*) — 44krat pa pišejo nezv. *s* s kratkim *s*-om.¹⁰⁴ Sorazmerje med pravim *f*-om, napačnim *f*-om za (boh. *s*) in *s*-om za bohor. *f* je torej (nekoliko zaokroženo):

(Rig.) *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) je kakor 4 : 1 : 2, 5 (prav. : krivo 1, 2 : 1).

¹⁰⁴ Pri štetju *f*-ov in *s*-ov sem se ravnal po tehle pravilih: velika začetnica se ne upošteva, takisto ne predlog *s*, ker ga protestanti vedno tako pišejo, navadno z apostrofom; *f* v zvezi s *t* (*ft*) se ni štel, ker gre tu za mednarodno pravopisno pravilo; *s* v zvezi *st* se je štel, če s ni predlog. V lastnih imenih tujega izvora se je štel samo *f*, bodi pravilen ali napačen.

»Žegen« (v obsegu SR-a a brez Jan 1, 1—14) piše nezv. s 22krat *f* — dvakrat rabi znak napačno za boh. *s* — 118krat pa *s* (bohor. *f*). Sorazmerje se glasi (zaokroženo):

$$(Žeg. I) f : f (s) : s (f) = 11 : 1 : 59 \text{ (prav.: nap. } 1 : 5, 5\text{).}^{105}$$

Preseneča, da rokopisna prepisa v SR-u in LR-u kažeta drugačno razmerje. »Rigeln« v LR-u dolgega *f* sploh nikoli ne pišejo, niti v zvezi s *t* (torej samo *st*); »Žegen« v SR-u pa piše (z uvodom in evangelijem vred) v sorazmerju

$$f : f (s) : s (f) = 73 : 4 : 152 \text{ (pravo : nap. } = 1 : 2, 1\text{).}$$

Med koroškimi bukovniki torej ni bilo enotne pravopisne tradicije. »Žegen« in »Nebeški rigelni« so bili pisani v začetku pač v kolikor toliko pravilni bohoričici protestantskega knjižnega izročila — ostanki so se ohranili v DB-i še v »Rigelnih« in Jezusovih besedah na križu. Z vedno spet se ponavljajočim prepisovanjem pa je staro izročilo vedno bolj slabelo, tu in tam se je pri kakem prepisovalcu kar pretrgalo. »Rigeln«, ki so dospeli še do izdajatelja DB-e v kolikor toliko ohranjeni bohoričici, so v LR-u — po prepisovalčevi krivdi — izgubili zadnjo sled kakega razločka med pisavo zvenečega in nezvenečega sičnika (*f* in *s*). LR tega razločka tudi v drugih spiskih ne pozna.

Prvi del »Žegna na vodi inu na sušam«, ki je dospel do pisca SR-a še z nekaj ostanki bohoriške tradicije, jih je na poti do DB-e skoraj vse izgubil.

Jezikovno in pravopisno različni značaj »Rigelnov« in »Žegna« v DB-i dokazuje, da pripreditelj DB-e teh dveh spisov — ki jih je dobil od drugod in pač ne od istega prepisovalca — jezikovno in pravopisno, prav kakor si je to mislil Ramovš, ni bistveno spremenil.

¹⁰⁵ Še slabše je sorazmerje, če iz celote izločimo Sedem poslednjih besedi Jezusovih (DB I, 74—77), ki zavzemajo do *f*-a posebno stališče: nezv. s pišejo 122krat *f* (vslej pravilno), samo 7krat *s*; sorazmerje je torej *f* : *f* (s) : *s* (*f*) = 1,7 : 0 : 1 prav. : nap. = 1,7 : 1. — K tej izločitvi smo upravičeni, ker ta odstavek tudi v SR-u glede *f*-a zavzema posebno stališče. Ves »Žegen« v SR rabi namreč *f* (razen v zvezi *ft* in *fh*) 73krat za boh. *f*, 4krat za boh. *s*, 152krat pa piše nezv. *s* (boh. *s*) s kratkim *s*-om, torej v sorazmerju *f* : *f* (s) : *s* (*f*) = 18 : 1 : 38 (prav. : nap. = 1 : 2,1). — Sam odstavek o Jezusovih besedah na križu s sledičko kratko molitvijo (SR 198—200) pa piše 16krat *f* (vedno pravilno), 15krat *s* (prav. : kriv. = 1,1 : 1, v vsem preostalem spisu pa 57 : 141 ali okroglo 1 : 2,5).

Ves preostali »Žegen« bi pokazal po izločitvi Jezusovih besed na križu sorazmerje 10 : 2 : 111 (zaokroženo 5 : 1 : 55, prav. : nap. torej = 1 : 11,3).

3. Molitev iz Jezusovih sedmih besedi na križu v SR-u in KŽ-u

Tudi »Colemonone - Shegen« je kakor DB-a sestavljen iz več prvotno samostojnih delov. To je vidno že po tiskarski razporeditvi knjižice. Kakor gre naslov »Duhouna branua« prav za prav samo prvemu delu DB-e, tako je tudi »Colemon-Shegen« prav za prav le prvi del KŽ-a. Kajti drugi del ima kakor prvi prav za prav spet svojo naslovno stran, ki je tiskana prav s takimi črkami in s prav tako razporejenim besedilom kakor prvi. Nič za to, če je okorni izdajatelj to drugo naslovno stran namestil na obratno (str. 96) namesto na sprednjo stran (recimo str. 97) lista. Le primerjajmo:

TO JE
TAPRAVI
INV TAZIELI
Colemonone — Shegen

Kateri je biv vkeleranje
taprvevo bart vdrvkan vtam
lete: 1321 noi v latinshzhei
shprachi vnkei dan : potam
pa nanemshko sedej pa ta
prvvo bart nasovenjo no
novno kvhan inu frishno
pazhan.

D. K. 10. R.

TV JE
TAPRAVE
HOBERMONAVO
Shebranje?

Teste shebranje se mora
is velko andohtijo shebrati?
inv frihtati tv dovi don
kenje se mora sgoditi takv
shitro kaker tv rotenje :
kaker shitro ti srazhas jas
tabe sarotim takv shitro
morash ti tude srezhi jas
tabe donkam dovi:

»Hohermonavo shebranje« je prvo »rotenje« duhov, ki naj bi človeku prinesli denarja, in pričenja tako (kot 31. KAPITL, a brez tega nadpisa) drugi del knjige, ki je namenjen malodane izključno takemu pridobivanju bogastva. Kakor ima prvi del knjige ime po posameznem delu 23. KAPITLA (SPET AN VESOK S. / SHEGEN / Od Kolemona papasha ven- / ka dan), tako ima drugi del knjige ime po prvem rotenju. Sicer se pa »Hoher Mandl« imenuje tudi še v TA 48. KAPITLNU (str. 171).

Tudi smo vedeli že doslej, da so posamezni deli KŽ-a srođni, če ne enaki nemškim knjižicam, kakor »Colemoni-shegen« in »Christoffel gebet«, ki jih omenja Wuttke v knjigi o nemškem praznoverju.¹⁰⁶ O »Shebranju o svete korone« (TA 51. KAPITL, KŽ, 207—226) smo vedeli, da je enako češkemu obrazcu »Zaklínání ducha, aby peníze přinesl«, ki je objavljen v ČCM 1854, 530—532, in ga omenja po Grohmannu tudi Wuttke kot »Gebet zur heil. Co-

¹⁰⁶ I. v. Grafenauer, ČZN IV (1907), 22—23.

r o n a«; njej na čast je treba moliti 93 očenašev in ravno toliko češčenamarij.¹⁰⁷

Prof. Ramovš pa je kot prvi povedal, da stoji »Ena Malitua uen stah sedem Bo shieh bessed Jesu-sau a h Christus auh« (TA 25. KAPITL KŽ-a, str. 58 do 66) že v SR-u,¹⁰⁸ da so torej posamezni deli KŽ-a že v slovenskem jeziku v prepisih krožili med ljudmi, preden je bil KŽ sam natisnjen.

Tudi za to molitev velja (SR, 207—215, KŽ, 58 do 66, Dodatek, 126—129), kar je dejal Ramovš, da ni prepisana iz KŽ-a. To dokazujejo mesta, v katerih je besedilo v SR-u gotovo prvočneje in pravilnejše — kolikor je to brez predloge, po kateri je molitev prevedena, sploh mogoče presoditi — v KŽ-u pa je pomlajena ali skvarjena ali oboje hkrati. Tako v 3. prošnji te molitve (Dodatek, str. 126—127):

SR (209—210):

(Ku Tretamu kratu profim
jeft tebe o Gospud...) da ti mene
stiem Daram suetga Duha Abdarui
kakor si jannasa

da on mene usah moih potah
uprauizi bo pelou da ieft
kei na bom kerbzhnu sturu Ali
diau soper moiga Blifhni

KŽ (61):

(Ketrezhiomi prosem jas
tabe o Gospved...) da ti mene
stiem daram S. Duha obdarvash
kaker siti svetiga Johannaesa
obdarvov
da ti mene vsah mojah potah
vpravizi bodash pelov, da jas
knabom kervizhen stav bel
devov sver moiga blishnega

Ali v prvočni obliki te molitve molvec prosi, da naj ga po pravi poti vodi Gospod sam (KŽ: ti) ali sv. Janez (SR: on), tega brez predloge ni mogoče razsoditi. Povsod drugod, kjer se SR in KŽ razhajata, pa je besedilo v SR-u jezikovno pravilnejše kakor v KŽ-u (vel. pri nedov. glagolu »da ti mene... Abdarui [SR] je tu jezikovno pravilen, sed. nedov. glagola »da ti mene obdarvash« [KŽ] pa je napačen), drugod jezikovno starejše (izraz diau v SR-u je še iz protestantskega književnega jezika, na Koroškem je beseda neznana, zato ji je pridejana še razlaga: sturu Ali diau; devov v KŽ-u pa je koroška beseda), drugod spet vsebinsko edino pravilno (SR: »da ieft kei na bom kerbzhnu sturu bel diau soper

¹⁰⁷ J. Navratil, LMS 1894, 181; Wuttke, Der deutsche Volksberglaube der Gegenwart (1869), 387 (Grohmann, 216). — Prim. KŽ 224: kader bosh ti imov to andoht frihtati taku prei na ano muado nedelo (nedeljo po mlaju) spuevedi noi kobhaili jedi noi tudi 93 ozhanashou noi tekai obamari inu 7 vier poshebrei ofrei gori tei pra S. S. Trozi h' zhefti tega britkiga terpljenja inu smerti Jezusa Kristusa noi saverne Dushe ugizah inu tudi kaker je prej shribanu h' zhefti tei prasveti Koroni.

¹⁰⁸ Ramovš, ČJKZ II, 289.

moiga Blifhni«; ta stavek je povsem jasen in razumljiv; stavek v KŽ-u »da kna bom kervizhen stav« pa nima nujnega do polnila, pred kom bo tako stal [kerbizhen stav ... sver moiga blishnega] in zato tudi zveza s prihodnjim stavkom »bel devov sver moiga blishnega« ni ne gramatično pravilna niti nima pravega smisla. Jasno je, da je izraz »stav« nastal po prepisni napaki iz »sturu ali diau«. Nibel devov« sprotna zamenjava je nemogoča, torej tudi, da bi bila molitev v SR-u prepisana iz KŽ-a).

Pa tudi besedilo KŽ-a ni prepisano na avnost iz SR-a. To spričuje nekaj mest, v katerih ima KŽ nevodljivo pravilno besedilo, v SR-u pa je zmaličeno, a tako priskrito, da bi preprost bukovnik tega gotovo ne mogel opaziti. Tako mesto stoji n. pr. v četrti prošnji, in sicer je besedilo prav na enak način popačeno kakor v pravkar navedenem mestu, le da zdaj ne v KŽ-u, temveč v SR-u (Dodatek, 127):

SR (211):

(Gospud... Dai ti mene gna-
do...) de ieft moimu Blifhnamu
slufhim s beffido
inu sdianam kakor si ti od pu-
ltu temu fhahariu na
tuoiei Disnei strani

KŽ (61—62):

(Gospved... dai ti mene gna-
do...) dajas tvdei vsakateromi
iszieliga serza odpvſtem
kaker siti
tomi desnomi shaharji
odpvſtov

Prošnja v KŽ-u, »da jas tudei vsakateromi (prv. pač blifhnamu ali -nomi, a brez »tvdei«) ... odpvſtov« je v popolnem skladu s predhodnim dejanjem Gospodovim, ki se molvec nanje sklicuje: »kaker siti tomi desnomi shaharji odpvſtov«, v SR-u pa je prošnja čisto drugačna in se s predhodnim Gospodovim dejanjem ne ujema: »da ieft Blifhnamu slufhim«; potemtakem ni prvočna. Prepisovalec pa bi jo bil brez premisleka prepisal. Napaka je nastala tako, da je neki prepisovalec besedo »odpvſtov« napačno prepisal s »slufhim«; ker pa ta beseda v tej zvezni imela dovolj vsebine, ji je prepisovalec, ta ali poznejši, dodal še razlago »s beffido inu sdianam«. Med skupno predlogo in obema predpisoma je bilo gotovo več vmesnih prepisov; le tako si moremo razložiti dodatke in stilne premembe, ki jih imata obe besedili, a vsako svoje: SR »s beffido inu sdianam«, »na tuoiei Disnei strani«, KŽ: »iszieliga serza«.

KŽ (66) bi tudi besed »vtvoio S. Roshenfarbano reshenjo kri« iz zmaličenega besedila v SR-u (214, Dodatek, 129) »utvoio prasuetu pominano (kaj je to?) kri« ne bil mogel razbrati. Močno se razločuje tudi besedilo v SR, str. 212 in v KŽ-u, str. 62—63 (Dodatek, str. 127 s.: iz šeste besede Jezusove na križu) i. dr.

D a p a p o t e k a t a o b a p r e p i s a — posredno — i z s k u p n e g a v i r a , o t e m s e v e d a n i m o g o č e d v o m i t i . N a j o p o z o r i m l e n a t o , d a i m a t a S R i n KŽ n a m e s t o s i c e r u p o r a b l j e n e g a » k r a t u « (S R) i n » b a r t i « (KŽ) s a m o po e n k r a t i n t o n a i s t e m m e s t u » k u s e d i m i m u m a u « (S R 214, D o d a t e k , 128), » K s e d m e m v m a v i « (KŽ 65), d a s t o j i n a m e s t o k o r o š k e g a » n a p r a b e i s t r a n i « (S R 209, D o d a t e k , 126, 2 k r a t), » n a p r a v e i s t r a n i « (KŽ 60, 2 k r a t) v o b e h p r e p i s i h s a m o po e n k r a t i n s p e t n a i s t e m m e s t u k n j i ž e v n i i z r a z » d e s n i « (S R 211, D o d a t e k , 127): t e m u s t h a r i u n a t u o i e i D i ř n e i s t r a n i , KŽ: t o m i d e s n o m i s h a h a r j i).

Tudi ta molitev je bila spisana pod vplivom slovenskih protestantskih knjig. Ne glede na druge znake, ki so isti kakor v »Žegnu« in v »Rigelnih« (u za ó: *Gopud*, *Bug*, — im. tož. sr. sp. na -u, daj. — mest. ed. na -u, — prid. rod. na -iga, daj. na -imu : *moimu*, — rod. *sinu*, — *zhes* 211, *de* 208, 211 i. dr.), dokazuje to že sama beseda »*diau*«, »*diali*« v pomenu »*rekel*«, »*rekli*« (SR 213, 3krat), ki ni koroška, posebno pa »*sturu Ali diau*« (SR 210); v tem pomenu jo rabijo redoma samo pisatelji XVI. stoletja (Trubar, Dalmatin, Recelj i. dr.), pozneje pa jo najdemo samo še kot zastarel ostanek protestantskega knjižnega jezika — danes živi, v skrčeni obliki samo še v 3. os. ed. dé (*nič ne dé, dobro mi dé*) in v 2. os. vel. dej (*dej, stori to*, pa se navadno piše *daj*). Pravopisno posebno zanimiv je enkratni l celo na koncu sloga (*bil* 210), polglasnik kot i (*sedim*, t. j. števnik *sedem* 207). Mešanec iz knjižne pisave in ljudskega jezika je *Miluasti* 215.

Gorenjski znaki so končnice kakor *fturu* (zilj. - rož. *sturou*), *Hozh* (215) nam *hočeš*, *toiga*; *twojeag* (209)

P r e p i s t e m o l i t v e v S R - u p a s e o d »Ž e g n a « v istem rokopisu razločuje po tem, da je v njem mnogo več občekoroških narečnih znakov (n. pr. *pomai* 208, 213, *mou* 211 itd.), posebno pa ziljskih in vzhodnoziljskih. Razen tistih, ki smo jih našli že v »Ž e g n u « in v »R i g e l n i h «, nas bode v oči posebno *b* (t. j. *þ*) za *v* pred *i* in *e* (n. pr. *bliku* 207, *perbamu* 208, *Bidazh*, *na prabei strani* 209, *kerbizhnu* 210, *prabize* 210, 211 poleg *uprauizi* 210, *Miuaflihi* 208, 212, *keruabi* 213, 214 i. dr.), pogostno ak anje pred naglašenim slogom in za njim (n. pr. *Malitua* 207, *sgauariti* 208, *rasnizhni* 209, *Abdarui* 210, *nabeshkiga* 209, 210—11, *pahleunu* 212, *glaboke* 214 — l je književen — *paralitie* 215: *prelitje*), posebno pa na prvi pogled nerazumljiva beseda *buoshene* (214: *utuoie shauastnu uen buoshene*). Nemške predloge žal ne poznamo, da bi mogli ugotoviti, kaj ta izraz pomeni; KŽ je vse to mesto kot nerazumljivo izpustil (ali pa že njegova neposredna predloga). Prislov *uen*, ki stoji pred

to besedo pa nam le kaže, da to ne more biti drugega kakor »ven izvoženje« iz sodne hiše k smrti na križu (nem. *Hinausführung* ima isti pomen: *zur Hinrichtung hinausführen*; morišča so bila zunaj mesta). Gre torej za sestavljenko iz ziljskega besedotvor-nega predloga *ba-*, t. j. *vi-* (praslov. *vy-*): ziljsko *baognatě*, *bađrietě*; *buoħhene* (končnica *-ne* je književna) je torej *baqoženje* (*vyvoženje*).¹⁰⁹ Pa je še drobnih znakov obilno: *smilani* nam., *usmiljeni* 209, *Bidazh Ali na Bidazh* 209 (napol knjiž.: *bidezh nebidezh* 212), *terpinani* 213 (prav: *terpniani*, t. j. *utrpnjeni*) *sttim daram suetam Duham* 212 nam. svetega Duha (tega negra-matičnega izraza se spominjam iz narodnih molitev) i. dr.

Nekaj znakov je tudi zahodnorožanskih: *i* za ē (*lipa*, t. j. *lepa* 207, *terpline* 208, poleg zilj. *Terpliene* 208, *nauridniga* *Grifhnika* 208, *Telišu* 210, s *bessido* 211 i. dr.), *g* za pravi *h* — znak narečja, kjer se govorí *g* kot *h* (*/shagariu* 209 2krat poleg zilj. */shahariu* 211), *usolei* (211, zilj. *sələn*).

Tudi v KŽ-u se še mešajo knjižni, ziljski in zahodnorozanski jezikovni znaki, odločno pa prevladujejo zahodnorozanski. Pravopis je ves takšen, kakršen je tudi sicer v KŽ-u, glede *v*, *ve* kot znaka za *u*, *ue* pa spada v prvi del KŽ-a (do str. 96.), saj je molitev tiskana na str. 58—66.

Spis je po jezikovnem značaju tak, da po vsej verjetnosti pri njem niso sodelovali kranjski bukovniki; nastati je moral pri Zilji, kje v podkloštrske okolici. Napisal ga je kak tamkajšnj bukovnik, kolikor je mogel, v jeziku protestantskih slovenskih knjig, ki jih je gotovo bral. Od tod tudi množina vzhodnoziljskih narečnih znakov v prepisu SR-a, mnogo večja kakor v »Žegnu« istega rokopisa: morali so biti že v prvotnem prevodu; posebno velja to za *vivoženje*: prevajalec pač knjižne besede za ta pojem v protestantskih knjigah, ki jih je prebiral, nikoli ni bral, pa si jo je sam naredil, kakor je vedel in znal.

Pisec SR-a je dobil to molitev iz druge roke kakor »Žegen«. O tem nam pripoveduje pravopis nezven. zobnega priporočnika s v tem obrazcu. V njem je namreč mnogo več ostankov bohoričice kakor v »Žegnu«, neprimerno več pa kakor v sledeči narodni molitvi o »Sedmih klučencah« (SR, 215—218, Dodatek 129). Za nezven. sičnik se rabi 53krat pravilno Bohoričev / 2krat nepravilno nam. bohor. s, 22krat pa se piše nezven s kot (nam. f). Sorazmerje je torej:

(Mol. 7. bes:) $f : f(s) : s(f) = 26, 5 : 1 : 11$ (prav. nap. $= 2, 2 : 1$).

¹⁰⁹ Beseda *þeþuzítě* (Brdo) mi je v spominu v zvezah kakor »*Aste gnúej* (ápno) *žiø þeþuzíle?*« Prim. s tem Plet. I, 350 izvoziti 1) pred dežjem i. seno pod streho; ves gnoj i. na njivo.

4. Druga polovica »Žegna na vodi inu na sušam« v DB-i

Za prvo polovico »Žegna na vodi inu na sušam«, za »N e b e š k e r i g e l n e« in za »Molitov stah 7 besed božjah vzeto« je torej po starih rokopisih ugotovljeno, da sta jih prireditelja DB-e in KŽ-a dobila od drugod, in sicer iz različnih virov, da jih torej nista sama prevedla.

Po jezikovnih ali po pravopisnih znakih — časih tudi po obojih — pa se da ugotoviti, da tudi drugi odstavki v KŽ in v DB-i niso vsi iz istega vira.

Drug del »Žegna na vodi inu na sušam« (DB I, 84—107)¹¹⁰ je sicer po jezikovnem značaju prav takšen kakor prvi del: nepalatalizirani *k*, *g*, *h* pred *i* in *e* so zelo redki, razmerje *k* : č¹¹¹ je 2 : 15, *g* : *j*¹¹² = 2 : 7, *h* : š¹¹³ = 1 : 7. Velarni *l* (*u*) se piše pred soglasniki *a*, *o*, *u* samo 4krat z *l*,¹¹⁴ sicer vedno z *v* (*u*). Rožanski *h* (*g*) se piše enkrat. Knjižni *-iga* (18krat) in ziljski *-ega* (1krat) sta nasproti rožanskemu *-a* (29krat) hudo v manjšini.¹¹⁵

Drugi knjižni znaki so še rod. ed. *sinu* (n. pr. 104, 2 sp.), daj.- mest. ed. na *-u* (n. pr. *shiulenju* 85, 6 sp.), poleg ziljskega na *-e* (n. pr. *na fmertnei poftale* 85, 4 sp.) in rož. na *-i* in *-e*, t. j. reduciranega *-u* (n. pr. *po oblizhji* 89, 4 u *pouonenje* 86, 2),

¹¹⁰ Ta del ni tako enoten kakor prvi del, ker obsega molitve različnega značaja in se le nekatere nanašajo na Kristusovo trpljenje. Naslovi so: 1. Anu lepu shebranje od ta suadzha Jemena Jeshusha (84—86); 2. An velk magozhen Shegen (86—87); 3. Anu druje mozhnu Shebranje venka srezhi (87—88); 4. pouk, kako treba »te gnade boshje inu molitve« rabiti (brez naslova, 88—89); 5. Anu lepu resorenje katere je Criftus tam SS. 3 Devizam Elisabethi, inu Brigithe inu Mehtildisi resodou (89—94); 6. Spet anu lepu zheshzhenje... ma 800 liet odpustika (94—99); 7. Anu posiebno shebranje. Katire je papash Leo svoim bratrim korlnu posvou (100—101); 8. Spet ana Molitua od boga papashi Leo posvana (102—104); 9. Te prieb je naidan gratu... Nashe lubesnue Deuize sein (104—107); 10. Sklepna stran (108).

¹¹¹ Primeri so: *k*: 92, 1 sp., 97, 4 sp. (nekoroškega *kir* nisem štel); č: 84, 5 sp., 88, 7, 89, 8, 91, 5. 1 sp., 95, 5 sp., 98, 7 sp.; 100; 5; 102, 5, 104, 2. 5. 8, 106, 1, 107, 4.

¹¹² Primeri so: *g*: *angelza* 93, 10, -zi 95, 3; *j*: 87, 5. 1 sp., 88, 6, 98, 4, 9, 102, 10, 105, 7.

¹¹³ Primeri so: *h*: 103, 11; — *š*: 83, 3, 90, 8, 92, 2 sp., 99, 6, 100, 9, 7 sp., 106, 6.

¹¹⁴ Primeri: *angelza* 93, 10, -zi 95, 3; *gualami* 94, 6 (analogično, kranjsko), *poloshili* 106, 1 sp. — Primerov »sa nashe delo« v »Lepem češčenju« (94—99) ni šteti sem, ker je to —delj: *zategadelj*, *za nas delj*.

¹¹⁵ Primeri za *-iga*: 89, 2, 90, 2 sp., 92, 6, 6 sp., 93, 4, 95, 1, 10, 4 sp., 96, 3, 9, 97, 1, 8, 3 sp., 98, 4, 10, 1 sp., 106, 2 sp.; 107; 10. — Primer za *-ega*: *tega* 107, 6. — Primeri za *-a*: 84, 5, 87, 6 sp., 1 sp., 93, 10 2krat, 7 sp., 5 sp., 94, 8 sp., 95, 1, 9, 4 sp., 96, 2, 9, 5 sp., 97; 1. 8, 10. 3 sp.; 98, 4, 10, 6 sp., 1 sp., 99, 2 sp. 2krat, 102, 5, 104, 1 sp., 107, 2 sp.

knjižni *mad* (nad) *mano* (102, 4 sp.) in *meni* (99, 9) poleg zilj. daj.- mest. - tož. *mene* (*mene nizh na nuza* 86, 8, *per mene* 101, 5) in rož. *tabe* (86, 4) in *mena* (103, 3); mimo tega še *jeſt* (13krat) poleg *jas* (6krat) in *jes* (1krat) i. dr. več.

Le v nekaterih malenkostih jezikovni sklad med prvim delom »Žegna«, ki stoji že v SR-u, in drugim, ki ga tam ni, ni popoln: prvi del piše samo *zhries* (13krat), drugi del pa ima 2krat *zhries* (99, 2, 108, 7 sp.), 2krat pa *zhes* (84, 3 sp., 94, 5 sp.); prvi del piše navadno *dones* in *dons*, nekajkrat tudi *nes*, drugi del pa ima samo *nes*, resda samo enkrat (87, 9).

Osnova je torej tudi drugemu delu »Žegna« književna, v Rož pa so prišli prepisi od Zilje in so tu dobili močno zahodnorozansko lice.

Pravopis nezvenečega *s-a* pa je v drugem delu v celoti precej drugačen: prvi del (67—84) rabi dolgi *f* *skupno* 24krat (22krat prav, 2krat napačno), nezven. *s* pa piše 118krat *s* (*f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 11 : 1 : 59, prav. : nap. = 1 : 5, 5), v drugem delu pa sem naštel 76 *f*-ov (65 pravilnih, 11 napačnih), nezven. *s* pa se piše 107krat *s* (*f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 6 : 1 : 10, prav. : nap. = 1 : 1, 7). Oba dela torej gotovo nista iz iste predloge.

Pa tudi ves drugi del ne. Pravopis nezvenečega *s-a* namreč ni v vseh obrazcih enak. Naj nam to pokaže sledeča preglednica (številke 1—10 pomenijo obrazce, kakor so našteti pravkar v op. 110.):

1. 19 <i>f</i> (16 prav., 3 nap.), <i>s</i> se piše	6krat <i>s</i> (prav. : nap. = 1,8 : 1)
2. 10 <i>f</i> (8 " 2 "), <i>s</i> " "	2 " <i>s</i> (,, :,, = 2 : 1)
3. 0 <i>f</i> (0 " 0 "), <i>s</i> " "	3 " <i>s</i> (,, :,, = 0 ; 3)
4. 1 <i>f</i> (1 " 0 "), <i>s</i> " "	12 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 12)
5. 8 <i>f</i> (8 " 0 "), <i>s</i> " "	18 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 2,3)
6. 13 <i>f</i> (10 " 3 "), <i>s</i> " "	38 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 4,1)
7. 5 <i>f</i> (4 " 1 "), <i>s</i> " "	15 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 4)
8. 5 <i>f</i> (4 " 1 "), <i>s</i> " "	16 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 4,3)
9. 15 <i>f</i> (14 " 1 "), <i>s</i> " "	23 " <i>s</i> (,, :,, = 1 : 1,7)
10. 0 <i>f</i> (0 " 0 "), <i>s</i> " "	2 " <i>s</i> (,, :,, = 0 : 2)

Sk. 76 *f* (65 prav., 11 nap.), *s* se piše 107krat *s* (prav. : nap. = 1 : 1,7)

Trije izmed teh desetih obrazcev glede pisanja nezv. *s* soglašajo s prvim delom »Žegna na vodi inu na sušam«, ker nimajo nobenega *f*-a, in sicer 3. Anu druje mozhnu Shebranje venka srezhi (87—88), 4. pouk, kako treba molitve rabiti (88—89, 1 *f*) in sklepna stran (108). Najbližji so jim nadaljnji trije obrazci, v katerih stoji za nezven. *s* približno četrtnino toliko pravilnih dolgih *f*, kolikor kratkih; to so povrstne številke 6. Spet anu lepu zheshzhenje... ma 800 liet odpustika (94—99), 7. »Anu posiebnu shebranje« papasha Leona (100—101) in 8. »Spet an

Molitva «papasha Leona» (102—104). — Dva druga imata približno pol toliko pravilnih dolgih *f* za nezven. *s*, kakor kratkih: 5. An u lepu resojenje katere je Crishtush tam 3 Devizam... resodou (89—94) — poznamo ga že iz »Spisovanja 1823« (čZN IV, 16—17) — 9. Nashe lubesniue Devize sein» (104—107), ki ga poznamo iz medimurskega rokopisa »Sen blasene Divicze Marije» (čZN IV, 17—20). Dva obrazca pa imata dvakrat toliko pravilnih *f*-ov, kolikor napačnih *f* in *s*: št. 1. »An u lepu shebranje od ta suadzha Jemena Jeshusha« (84—86), št. 2. »An velk magozhen Shegen« presv. Trojice (86—87).

Vsebinsko so vsi ti obrazci prav različnega značaja. Molitve k imenu Jezusovemu se spominjam iz cerkveno potrjenih molitvenikov, ki sem jih rabil v mladosti, tudi »žegen« sv. Trojice bi — brez uvodnega priporočila, da je »fkušan favol shlahtah ludi« — lahko stal v takem molitveniku: oba obrazca je prireditelj DB-e dobil posredno ali neposredno pač od kakega katoliškega duhovnika.

»Razodet je trem ženam« in »Sen Device Marije« spadata k apokrifni mistični literaturi o Kristusovem trpljenju; drugi obrazec spominja narodne pesmi o Kristusovem trpljenju (»Zlatega očenaša«) ne le po zgodbi — v narodni pesmi pa so motivi lepše izpeljani — ampak tudi po obljubah na koncu obrazca, da »jas« (Jezus) *inu moja Mati bomo per njam na smertno uro, inu nja dushizo u nebesu pelau Amen* (str. 107). Prim. čZN IV, 21.

»Češenje« vseh delov Jezusovega telesa, ki so za nas trpeli, in njegove duše je molitveni obrazec mistične zasebne pobožnosti, podoben pesmi v Kastelčevih »Bratouskih buquiza« z nadpisom »Posdraviti S. Christuove rane«.¹¹⁶ Tudi to češenje je prireditelj mogel dobiti od katoliškega duhovnika.

Druge tri molitve so pa izrazito praznoverske, saj »An druje mozhnu Shebranje« prosi, da »te anjouz boshji pokonzhei use moje sourashnizhe Amen« (88), prva molitev »papasha Leo«, da te krish Crishtushou † pramagei mi use moje fainte« (101), druga pa, da »Mati † boshja, † Crishtush † obari me prad hudizham †, S. Johanes kerftnik †... † obuari moi grieshni shuot prad ognjam inu sabuo..., da jas

¹¹⁶ Prim. Bratouske buquize, 434, Posdraviti S. Christuove rane (Grafenauer, čitanka za višje razrede II, 55): Zheszhena si defna roka — Iesuša mojga ftvarnika, — Nemilu ranjena s' shiblam, — Dai nam priti na defno ftrán.

DB I, 98: Zheszhene sta vi S. noje nasha lubiga gospueda Jeshusha Crishtusha sa nas na S. krishe perbite, inu pravertane inu prakopane.

use sourashnizhe te erbshzhne Crishtushae pramagati morem« (103—104). Pouk o rabi molitev — kakor je spodbuden — in priporočilo na sklepni strani pa je oboje bistveno praznoversko.

5. Kakšen je bil prvotni »Zegen na vodi inu na sušam«

V nasprotju z drugim delom »Žegna na vodi inu na sušam« je prvi del, ki smo ga našli že v SR-u, popolnoma enoten. Kratkemu navodilu, kako treba »Žegen« rabiti (gl. Dodatek, str. 112), in začetku evangelija sv. Janeza 1, 1—14 (Dodatek, str. 113 ss.) sledi v »Žegnu« samem (Dodatek, str. 116 ss.) najprej troje molitev 1. h Kristusovemu križu, 2. k orodjem Kristusovega trpljenja, njegovi krvi in ranam, 3. prošnja za blagoslov, kakršen je prišel pri zadnji večerji nad živi kruh in vino, in za varstvo pred sovražniki; vse tri pa se končajo z imenom sv. Trojice (Dodatek, 116—120).

Središče vsemu »Žegnu« je 4. Jezusovih sedem besedi na križu, ki jim sledi spet priporočilo Jezusu Nazarenskemu, kralju »tah Judou« — torej spomin na križanje — in se sklene spet v imenu sv. Trojice (Dodatek, str. 120—121).

Tretji del »Žegna« se začenja (5.) s kratkim, prvotno latinskim (tako še v nem. »Segen«) »žegnom« z imenom Kristusovim Križenim, sv. treh kraljev in štirih evangelistov, ki mu sledi 6. prošnja za blagoslov, ki se spet najprej obrača na Kristusov križ in preko egiptovskega Jožefa, Tobija, Janeza Krstnika spet preide h Kristusovemu trpljenju in smrti pa tudi k njegovemu vstajenju in se konča spet v imenu sv. Trojice. Nato 7. prvotno latinski »žegen« po Kristusovem križu, ki se konča z grškimi in hebrejskimi imeni za Boga in Kristusa, z imeni sv. treh kraljev in štirih evangelistov ter s kratkim vzklidkom k tem štirim evangelistom in Materi božji. Sklep je Amen. (Dodatek, 121—125). Sledi še 8. končna molitev s prošnjo za varstvo pred sovražniki, ki se spet pričenja z vzklidom h glavi Kristusovi in konča s križem Kristusovim — vmes se omenjajo sv. osebe iz starega in novega zakona; konec v imenu sv. Trojice (Dodatek, str. 125).

Vse molitve in »žegni« tega dela »Žegna na vodi inu na sušam« se torej sučejo okrog Kristusovega križa, njegovega trpljenja in smrti na križu. Središče je samih Sedem besed Jezusovih na križu. Ob Kristusu se imenujejo tudi sv. trije kralji, Mati božja, posebej kot dojiteljica deteta Jezusa, sv. Janez Krstnik. Vsi ti motivi so povezani z štirimi velikimi svetinjami aachenskimi. Mimo tega se omenjajo še štirje evangeliisti in druge svete osebe.

Tudi značaj je v vseh molitvah in »žegnih« enoten; praznoverska prošnja za pomoč zoper sovražnike in za varstvo v vseh nevarnostih.

To je nedvomno staro, prvočno jedro »Žegna na vodi in u na sušam«, ki so se mu neenotni obrazci drugega dela šele pozneje priključili. Saj imajo med njimi samo trije za temo Kristusovo trpljenje in noben izmed teh obrazcev ni sam na sebi praznoverski — niti sledu ni o kaki prošnji zoper sovražnike ali za varstvo pred sovražnim orožjem — praznoverski so postali šele po obetih, ki so jim prilepljeni, »češčenju« pa celo samo v koroški DB-i (in morda njeni neznani predlogi), v »žegnu« v knjižici ravnega starega Otarta še ne.¹¹⁷ Obrazci tudi nikoli niso tvorili kake višje enote, saj o dveh (»Ra z o de t j u« in »Sn u«) vemo, da sta se širila kot posebni »pismi« — »Sen« se imenuje v DB-i in v nemškem »Segen« naravnost »prieb«, »Brief« (DB I, 104, Segen B 10 a) in dostavljeni so jima svoji obeti (DB I, 93—94, 107, Segen B 5 b—B 6 a, B 12 a—b). Svoje posebno priporočilo ima tudi »An velk magozhen She gen« (86—87), svoje obete molitvi »papascha Leo« (100, 102). Navodilo o rabi molitev (88—89) pa je vstavljenko kar sredi drugih obrazcev in niti ne veš, kam spada. Prvotno je bilo dodano pač — ne vemo kateri — posamezni molitvi ali tudi skupini molitev. V »Žegen na vodi in u na sušam« so se torej ti obrazci vključili šele pozneje.

Kdaj se je to zgodilo, nam razoveda »Anu lepu shembranje od ta suadzha Jemena Jeshusha« (84 do 86). V »Žegen« je mogla priti ta molitev šele, ko je papež Inocenc XIII. l. 1721. na prošnjo cesarja Karla VI. praznik presv. Imena Jezusovega ukazal za vso Cerkev, ko so ga poprej obhajali z dovoljenjem papeža Klementa VII. (1530) samo frančiškani.¹¹⁸

¹¹⁷ Pa tudi ta obet je v kor. DB-i okrnjen, skoraj nerazumljiv. Glasi se (v nadpisu k molitvi, DB I, 94): *Spet anu lepu zheshzhenje, kir shushauam glidam tu zheshzhenje, ma 800 let odpuftika.* — Obet »kir shushauam glidam« ni z drugimi besedami v nikaki pametni zvezi, tudi interpunkcija je zmedena. Če te besede izločimo in ločila prestavimo, drugi del nadpisa popolnoma ustreza nemškemu nadpisu v »Segen zu Wasser und Land« v Otartovi knjižici: *Diese Grüssung hat acht hundert Jahr Abläf*.

¹¹⁸ Joh. Peter Kellner, *Heortologie*³, Herder, Freiburg i. Br. (1911), 123—125. Ludwig Eisehoffer, *Grundriß der katholischen Liturgik*⁴, Herder, Freiburg i. Br. (1937), 128. Fr. Ušeničnik, Katoliška liturgika, Ljudska knjigarna, Lj. (1933), 138. — Do 8. stl. je bil god obrezovanja Gospodovega (osmina božičnega praznika ali Novo leto) posvečen hrkati tudi češčenju presv. Imena Jezusovega. Pozneje so obhajali drugo nedeljo po sv. treh kraljih poseben praznik Imena Jezusovega. Papež Pij X. pa je 28. oktobra 1913. odredil, naj se ta praznik praznuje v nedeljo med novim letom in sv. tremi kralji, če je v tistih dneh (2.—5. jan.) ni, pa dne 2. januarja. Gl. Eisehoffer, n. m., Fr. Ušeničnik, n. m.

Nemška predloga prvočnega »Žegna na vodi in u na suhem« je morala torej nastati že pred l. 1721. in ne samo za kako leto ali desetletje. Nam znani nemški »Segen zu Wasser und Land« pa ni le mlajši od »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705., temveč tudi mlajši od l. 1721.: če naj je izšel za aachenske in kelmorajnske romarje, je najprirodnejše iz l. 1726., t. j. za romarje leta 1727., prvega romarskega leta po 1721. Najkasneje pa je moral iziti l. 1733. za romarje leta 1734., sicer bi te nove izdaje ne bil mogel posneti novi natisk iz l. 1740., predloga DB-e I.

Slovenska prireditev starega »Žegna na vodi in u na suhem«, predloga SR-u, pa je morala sama nastati pač pred l. 1715. Za to govorita značaj njegove evangeljske perikope Jan 1, 1—14. S tem, da je bila sprejeta v to novo vsebinsko zvezo, se je pretrgala skupna tradicija z njeno starejšo predlogo, evangeljskim tekstrom samim (gl. zg. str. 73); ta se je rabil še nadalje sam zase kot bajilo zoper »herdo uro« (DB I, 3, 163) in druge »navarnosti« (DB I, 7, 3), perikopa v »žegnu« pa je delila usodo tega praznoverskega obrazca.

V besedilo SR-a in DB-e so namreč prave tekstne razlike sprejete samo iz EL-ov, ki so izšli pred l. 1715. Edina tekstna spremembra v EL-ih 1715 (op. 19: *laſtnine*, gl. prip. k perikopi v Dodatku, str. 115) ni sprejeta ne v SR ne v DB-o (druge premembe te izdaje se nanašajo samo na akcente, na pravopis in na besedne oblike). Tekstne inačice Paglovčevih Evangelijev in branj iz l. 1741. — kolikor se niso vrstile k Dalmatinu — so došle v predlogo »Žegna« v SR-u (op. 4: ista izpustitev, op. 7: *ena luzh* nam. *Luzh*, op. 21: *de bi Boſhi otrozi poſtali* nam. *bily*), ne pa tudi v DB-o. Vse druge premembe se tudi tu nanašajo samo na oblikoslovje ali pa na zameno zastarelih in ljudstvu neznanih mrtvih besed z novimi, živimi, in so se sprejete, kolikor stoje v obeh tekstih (op. 3: *nizh* nam. *niftèr*, op. 6: *shiulenie* nam. *shuitik*), v DB-o in SR brez medsebojne zveze (gl. zg. str. 72).

Pepis v SR-u pa je prav zaradi teh novih različic gotovo mlajši: nastal je po l. 1741. bržkone pa še pred natiskom DB-e I (prim. zg. str. 45—47: o razmerju med LR-om in DB-o).

Mlajši od starega jedra »Žegna na vodi in u na sušam« pa ni le drugi del, ampak tudi sedanji uvod v DB I (56—64)¹¹⁹ z razlago, da ga je papež Leo svojemu bratu Korlnu poslal — ta dostavek utegne biti iz poznejših dveh molitev »Papascha Leo« — ter o opatu Kolomanu in njegovem očetu, kralju v Iberiji (Hiberniji, Irski), in za kaj vse je dober.

¹¹⁹ Besedilo gl. ČZN IV, 66—67, nemško str. 62—65.

Že vrinek s papežem Leonom v pripovedko o opatu Kolomanu in njegovem očetu, ki tej pripovedki nasprotuje, kaže, da je ta uvod iz časa, ko je bilo staro jedro »Žegna na vodi inu na sušam« že združeno z novimi dodatki. Prireditelj DB-e je ta uvod dobil pač že s prvim delom vred, kajti pravopis je isti kakor tam: na vseh blizu 8 straneh, ki ga obsega (brez naslova knjižice) v drobnem tisku, ima samo 2 f (*nofiti*, 63, 8, *je* 64, 3) — celo *f* je redek (11) — in to med 83 kratkimi s za bohor. f. Jezik pa je mnogo slabši.

V SR-u ima »Žegen drugačen uvod: to je počno navodilo, kako naj se žegni in molitve rabijo. Z novim uvodom je bil stari nepotreben in je odpadel; nespremenjen v DB-i ni nikjer uporabljen. Nekoliko podobno mu je sicer navodilo na drugi strani naslovnega lista DB-e (str. 2.) — na to je opozoril že prof. Ramovš (ČJKZ II, 287) — pa tudi zgoraj omenjeni pouk v drugem delu »Žegna na vodi inu na sušam« (88 do 89).¹²⁰ V DB-o ta dva mista prišla iz iste slovenske predloge.

To nam potrjujeta jezik in pravopis. Prvo navodilo (DB, 2) ima nasproti dvema nepalataliziranim *h* in *k* (*griehi*, *sourashnike*) en novoplataliziran *j* (*drujem*), razen tega piše osrednjeslovenski *debi*, *saupajne* (kontaminacijo kor. *saupanje* in knjiž. *saupajne*) in protestantski *ozhash* (nam. kor. *hozhash*). Drugo navodilo pa (DB, 88—89) nima nobenega nepalataliziranega *k*, *g*, (samo *sourashnizhi* 89, 8) in samo *da* (dvakrat). Prvo navodilo piše nezven. s 7krat *f*, dvakrat *s*, drugo navodilo

¹²⁰ Za primerjanje naj obe besedili tu natisnem (besedilo SR glej v Dodatku, str. 112; besedila DB-e, str. 2, v G. Sch. in v št. DB-i ni).

DB, 2:

MOI VIERNI
CHRISTIAN!

Al ti ozhash, debi tebe te boshje gnade pomagale u' usah potriebah, inu u navarnostah, taku morsih fe prad Imternemi grieхи varvati inu kar bojivati s' fvoimi bliieshiemi, pomujei fe usolei eno zhifto Vieft imeti, Jesus je usolei svojem jogram inu drugem ludem te lubi mier Voszhzhov, mi mormo nashega bliieshega inu nashe sovrashnike lubiti, kader bomo mi to Iturili, saguishno nam bojo ti S. Shegni, inu S. Molitve k' doromu pershle; pa s' eno pravo andhtjo inu enu terdnu saupainje na boga imeti.

Math. 15. c. Mark. 14. c.

DB, 88—89:

Potrahta moja kershankfa dušha, da ti te gnade boshje inu molitue nabosh na ano hudobno visho sanuzou skus tapenje inu rafenie al pa na tu upou, da bi k'shlehtnomi mou nuzati ti se moresh le sourashtua inu fainzhofti, inu usah grie-(89)hou varuati, inu use jese, teda bo te bueg usiga mogozhni, ker te je po svoimi oblizhji stuarou obuarvou inu ubranou s. svojo magozhno roko na vodi inu na semli, inu mad usiemi tuoimi sourashnizhi, bueg Sin te bo odrieshou od usah navarnostih inu S. Duh boshji bo te potroshtou, inu poterdu temo zhasno inu tam vezhno Amen.

pa ima za s samo enkrat f (*kershanfka*), a 12 s. Kaže torej, da se je morda stari uvod, ki ga ima »Žegen na vodi inu na sušam« v SR-u, predelal v navodilo, vloženo v drugi del tega »Žegna«, ne pa v uvod vse DB-e.

6. »Duhouna branua« v ožjem pomenu. (Prvi del DB-e.)

Novi uvod v DB-o tudi ni iz istega vira kakor prva polovica »Duhouna branue« v ožjem pomenu (Geistlicher Schild).¹²¹ Uvod namreč ne le, da ne pozna palataliziranega *k* in *h*, ampak tudi ne rožanskega *h* za *g*. Na sledenih 23 straneh (do »Jemena tah Svetah 3 Kralon«, 25) pa ima DB samo 4 primere z nepalataliziranim *k* (prid. rod. *hrenka*, 10, 4 sp., *hrenkega* 18, 1 sp., *zhloveshka* 12, 6 in »na sourashnikah« iz -*kih*, 19, 4 sp.),¹²² zato pa 13 primerov za palatalizirani *k* : č¹²³ in en primer palataliziranega *g* : *j*,¹²⁴ nepalataliziranega *g* : *j* ni nobenega, takisto niti palataliziranega niti nepalatalizi-

¹²¹ Tudi »Duhouna branua« v ožjem pomenu sestoji, kakor se kaže, iz dveh različno starih oddelkov. — Prvi (3—23) se pričenja kakor »Žegen« z začetkom evangelija Jan 1, 1—14 z nekakimi obrednimi navodili, nato 1. »Jimene inu Poklizhuvanje (klicanje) Boshje; 2. Mozhnu Shebranje fa ufe Zopernije, Hudobnizhe (Gespenst), inu hudo Uro, od papafha Urbana VIII, skufhanu; 3. Verii is tah pfalmou; 4. An mozhen Shegen; 5. Shegen Matere Boshje zhries Apostelne; 6. Shegen S. Franciska T.; 7. Shegen S. Vinzenziusa; 8. Shegen S. Antonia; 9. Shegen S. Ubaldia; 10. Shegen te katolishzhe Zirkve (kakor ga daje pridigar po pridigi); 11. Jimene tah fuetah 3 Kralou. Vsi ti žegni imajo skupni namen, da človeka varujejo hudobnih duhov, nevihte (ki jih delajo copernice!) in sovražnikov. Drugi oddelek (23—55) obsega, kakor se zdi, mlajše dodatke, samostojne žegne in molitve in dr.: 1. Poklizanje svetiga Donata (*pomuzh sa te ludi, prad ftrievo, da fo shiher ludi inu shvina*); 2. Puhstabi sa kugo (s posebnim poročilom o postanku); 3. Anu Mozhnu perporozhvanje (*S. Brigita, udrucane u parisi, u tam leta 1671*); 4. Spet anu mozhnu Shebranje (*S. Brigite, u parisi drucano 1672*), obsegajoče 5 molitev, dve k Materi božji; 5. Spet anu gnad pouhnu shebranje (*jen [!] Jerusaleni na tam fvetam grobi... najdana*); 6. Molitva pruti svojem talesnam, inu Dushnam sourashnikam (z virom od kod je), obstoječa iz treh delov; 7. Spet anu lepu perporozhvanje k' materi boshjei od papasha Urbana, ta osmiga poterdeno; 8. To so od pustizhi kateri se skus shegnano vodo sadobijo; 9. Muezh tah benediktavah belizh (*u jordani Fuldae utam leta 1647*).

¹²² Nazarenszki (19, 6) je tiskovna napaka za Nazarenszhi in ga ni šteti. Primeri kakor u sazhetki (3, 6. 2 sp.), u nauki (14, 11) so iz reduc. ku.

¹²³ Primeri so: 3, 4 — 4, 2 sp. — 7, 10 — 12, 4 — 13, 6 — 14, 5 sp. — 15, 6 — 19, 6 — 21, 3. 3 sp. — 22, 3. 7 — 24, 9.

¹²⁴ Primer: *drujebari* 18, 6 sp.

ranega *h* : *š* (17, 9 *neshzhier* [*ni-kto-že* — *nihče*] spada v drugo poglavje). Primerov rožanskega *h* (za *g*) pa nad 40.¹²⁵

V drugem oddelku DB-e (v ožjem pomenu), od »Po kli-zu a n j a s v e t i g a D o n a t a« dalje (str. 25—55) pa se samo novopalatalizirani č iz *k* rabi približno kakor v prvem oddelku,¹²⁶ nepalataliziranih *g* : *j* je že skoraj toliko kakor palataliziranih,¹²⁷ nepalatalizirani *h* pa je nasproti š celo že v večini;¹²⁸ tudi rožanski *h* (za *g*) je skoraj izginil.¹²⁹ — Kot na posebnost treba opozoriti tudi na ziljski znak *sbiesda* (36, 4), dat. ed. *mene* (*bodi mene gnadliu*, 29, 6 sp) nasproti rož. *mena*.

D r u g a p o l o v i c a D B - e v o ž j e m p o m e n u (str. 25 do 55) je torej iz druge predloge kakor prava. Glede nagle spremembe pravopisa rožanskega *h* (za *g*) bi bilo sicer mogoče ugovarjati, češ da je prav na koncu prve pole (1—24) izdajatelj DB-e sam premenil svoje stališče do te pisave: od tu dalje se nahaja *h* za *g* po vsej knjigi le še tu pa tam in to bi bil izdajatelj pri tisku lahko prezrl.

Proti temu pa govori ne le drugačno stališče druge polovice glede *g* : *j* in *h* : *š*, temveč tudi pravopis nezvenečega zobnega pripornika *s*.

Od str. 3. do konca odstavka »Jimene tah suetah 3 Kralou« (25) je v knjigi 200 *f*-ov (177 pravilnih, 23 napačnih), 46krat pa se piše nem. bohoriškega *f*-a *s*; razmerje je torej:

(DB, 1. pol.) *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 7, 7 : 1 : 2 (prav. : nap. = 2, 6 : 1)

V tem oddelku pa zavzema evangelij sv. Jan 1, 1—14 posebno stališče — v njem se je namreč ohranila protestantska pisna tradicija — nedvomno pod vplivom »Evangelijev inu Ly-

¹²⁵ Primeri: 3, 4 — 5, 3, 6, 7, 8 dvoje — 10, 7, 4 sp. — 11, 10, 11, 3 sp. — 12, 5 sp. — 13, 5 sp., 4 sp., 3 sp. — 14, 6 sp., 4 sp., 2 sp. — 15, 5, 8, 5 sp. — 16, 6, 10, 11 dvoje, 1 sp. dvoje — 17, 3, 2 sp. — 18, 4 sp., 1 sp. — 19, 2 — 20, 7 sp., 6 sp., 3 sp. — 21, 6, 5 sp., 2 sp. — 22, 1, 5 — 23, 5 sp.

¹²⁶ *K* : č. Palatalizirani č: 27, 2 — 30, 5 — 31, 7 sp. — 37, 8 — 38, 6 sp. — 41, 2, 3, 3 sp. — 44, 2 — 48, 8 — 49, 10 — 50, 2 sp. — 51, 3, 8 sp. — 54, 9, 10 (anal.). — Nepalataliz. *k* - (m. č): *kiri* 28, 3 (po knjiž. *kir*, tega samega nisem štel), *saki* 40, 7 *odpuftike* 40, 8 s. Razmerje č : *k* je 16 : 3.

¹²⁷ *G* : *j*. Palatalizirani *j*: 27, 2, 30, 4 sp. — 31, 6 dvoje 34, 8, 5 sp. — 36, 10, 37, 2 sp., 44, 8 sp. — Nepalatalizirani *g* (samo *angelzi* in oblike besede *angel*: 30, 2, 6, 4 sp. — 36, 7 — 38, 3 dvoje — 42, 2. Razmerje *j* : *g* kakor 9 : 7. (Ziljsko: *aniov*, toda *angale*.)

¹²⁸ *H* : *š*. Palatalizirani *š*: *shishuo* (-no, 27, 5 sp.), *shisho* 36, 6 sp. Nepalatalizirani *h*: *griehi* 52, 3, 7, 3 sp. Razmerje *š* : *h* je 2 : 3.

¹²⁹ Primeri so: *hrumam* 26, 6, *hriehou* 42, 6, *Hospued* 44, 7, 49, 1.

stuv« — dosti zvesteje.¹³⁰ A tudi če to besedilo izločimo, je razmerje med *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) v prvem oddelku še vedno dovolj starinsko: 141 pravilnih *f*, 22 napačnih in 44 *s*-ov za bohoriški *f*. Torej še vedno

(DB, 1. pol. brez ev.): *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 7 : 1 : 2
(prav. : nap. = 2, 1 : 1).

V d r u g e m o d d e l k u D B - e, od »Poklizuanja svetiga Donata« (str. 25) do konca sestavka »Muezh tah benediktavah belizh« (55) pa je samo 83 *f*-ov (76 pravilnih, 7 napačnih), bohoriški *f* pa se piše 208krat *s*. Razmerje je torej bistveno drugačno kakor v prvem oddelku:

(DB, 2. pol.): *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 11 : 1 : 30
(prav. : nap. = 1 : 2, 8).

Posebno se odlikujejo po odsotnosti dolgih *f*-ov poslednji trije spiski »Spet anu lepu perporozhanje k' materi boshjei« (50—51). »To so od pustizhi katere se skus shegnano vodo fadobijo« (51—53) in »Muezh tah benediktavah belizh« (53 do 55): na vseh teh dobrih petih straneh so samo 4 *f* (1 pravilen, 3 nepravilni). Torej so pač tudi ti trije sestavki spet iz kakega posebnega vira.

Tu je torej pravopisna (jezikovna) analiza najprej potrdila, kar nam je zgodovina predloge že povedala, da je namreč nemška predloga, zvezček »Geitlicher Schild« (v ožjem pomenu) prvočno (»Anno 1647«) obsegal samo prvo polovico zvezka, kakor ga poznamo iz knjižice rajnega starega Otarta, in njegovih poznejših ponatiskov, druga polovica pa se mu je dodala šele po letu 1674 (to spričujejo datirani dodatki: »Anu Mozhnu perporozhanje« iz fr. izdaje Okličivanja S. Brigitte iz l. 1671., str. 28—32, »Spet anu mozhnu Shebranje iz fr. izdaje Okličivanja S. Brigitte iz l. 1672. (iz drugega zvezka?), str. 32—39, »Muezh tah benediktavah belizh iz knjige v Fuldi natisnjeni l. 1674., str. 53 do 55; prim. zg. str. 10). Potem nam pa ta analiza tudi dokazuje, da je bila tudi v slovenščino najprej prevedena prvočna, še nerazširjena »Duhouna branua« (v ožjem pomenu), torej pač še preden so taki nemški zvezki, kakor jih poznamo, sploh izšli; nadalje, da so se tudi obrazci, ki so se pozneje nemškemu »Geitlicher Schild« dodali, prevedli v slovenščino kot posamezni obrazci in se pismeno med ljudmi širili; naposled še to, da jih je šele prvi izdajatelj koroške DB-e zbral in jih po vzorcu novejše nemške knjižice uredil.

¹³⁰ Besedilo Jan 1, 1—14 (DB, 3—6) rabi namreč *f* 26krat pravilno, 1krat napačno (za boh. *s*), 2krat pa piše nam. *f*-a *s*. Razmerje je torej: *f* : *f* (*s*) : *s* (*f*) = 26 : 1 : 2 (prav. : nap. = 8, 7 : 1). — To nam je razumljivo iz tekstne zgodovine te perikope (gl. zg. 71 ss.).

7. »Duhovna vahta« in njeni dostavki

»Duhovna vahta« (DB I, 109—153) obsega, kakor že vemo, molitve k 24 zavetnikom v smrtni uri, arhangelu Mihaelu in 23 svetnikom in svetnicam, in seznamek njihovih godov. Nemški tisk »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. je uvrstil za tem še »Wahre Reue und Leid des sündigen Menschen von P. Marco de Aviano, des H. Capuciner Ordens Prediger aufgesetzt. JESUS † Maria.« (G. Sch.-W., C 8 b-11a), nato še »Seegen« (C 11a) in molitev »Jesus Maria« z naročilom, kaj naj se za to molitvijo še moli (C 11 b—12 a) ter skelepa z latinskim vzklikom »Laus DEO Virginique Matri Mariae.^{130a} Prav to besedilo ima tudi štaj. DB. Koroška DB pa nima ne Markovega obrazca za kesanje niti končnega slavilnega vzklica, ampak samo tisti dve molitvi z nadpisoma »JESUS † MARIA Seegen« in »JESUS † MARIA Te shegen se more per bounizah shebrati.«

Koroška DB je imela torej za »Duhovno vahto« predlogo, ki je bila nekoliko drugačna kakor »Geistliche Schild-Wacht« v knjižici Otartovega deda (štajerska DB se naslanja na ta tisk). Predloga koroške DB-e je imela na enem mestu vsaj pravilno besedilo, medtem ko je to mesto v »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. popačeno, štajerska pa si je skušala pomagati, kakor je vedela in znala. To je tisto mesto iz molitve k sv. Barbari, ki sem ga omenil že med tiskovnimi napakami DB I:

G. Sch.-W. (B 10a):	DB I (137):	št. DB (139—140):
... so bist du auch mit ... potam si tudi s' ... tedaj fo pak... s eisernen Ketten und hzheleni, inu lgakel- shelesnimi ketnami ino Kränzen zerrissen ... nami tergana biva worden	... so bist du auch mit ... potam si tudi s' ... tedaj fo pak... s eisernen Ketten und hzheleni, inu lgakel- shelesnimi ketnami ino Kränzen zerrissen ... nami tergana biva worden	... so bist du auch mit ... potam si tudi s' ... tedaj fo pak... s eisernen Ketten und hzheleni, inu lgakel- shelesnimi ketnami ino Kränzen zerrissen ... nami tergana biva worden

DB I ima sicer na začetku tiskovno napako (*s'hzheleni* bi se moral glasiti *s' shelesnemi zheleni, -ami*), druga beseda *lgakelnam* pa je čisto pravilen prevod besede »mit Kratzen« ali »Kratzern«. G. Sch.-W iz l. 1705. pa ima tu po tiskovni napaki

^{130a} Markovo obrazec kesanja imajo razen štaj. DB-e tudi mlajši nam znani tiski »Geistl. Schild-Wacht«: Brandstätter je v izvod pred seznamkom godov (C 8a—10b), moj izvod iz srede XIX. stl. za seznamkom godov (152—157); imela ga je tudi predloga Kideričeva in voda pred seznamkom godov, a tiskar ali novi izdajatelj je obrazec Markovega kesanja in njegov nadpis izpustil, pridržal pa avtorski zaznamek; ta pa se je premaknil pod naslov prve sledče molitve (212—213): »Kräftiger Segen von P. Marco de Aviano, des H. Kapuziner-Ordens Prediger, aufgesetzt«, sledi še »Jezus, Maria« in vzklik »Laus DEO Virginique Matri Maria«(!). Nato seznam godov (214—215).

»Kränzen«, št. DB je to — hočeš nočeš moraš — prevedla s »kronami« (Kranz : corona : krona!); te imajo vsaj kaj ostrin, ki jih venci nimajo. Predloga kor. DB je torej moral imeti pravilno besedilo in je bila torej starejša od izdaje iz l. 1705. (vse tri mlajše izdaje, ki so mi pri roki, imajo prav to napako).

To nam spričuje tudi odsotnost kesanja P. Marka de Aviano (r. 1631 v Avianu v Italiji). Ta je kot sloveč pridigar deloval v Italiji, v Nemčiji, na Nizozemskem i. dr.; častili so ga kot čudodelca. Kot apostolski misijonar pri krščanski vojski si je pridobil zaslug za zmage nad Turki pred Dunajem (1683) in na Ogrskem, umrl je na Dunaju 13. avgusta 1699 in je tam v kapucinski grobnici pokopan; proces za proglašitev za blaženega je uveden. Njegovo kesanje je prišlo v G. Sch.-W. gotovo šele po njegovi smrti — torej pač šele v izdaji l. 1705. Predloga DB I je moral biti torej starejša in na tistem mestu pravilna.

Pri knjigi, ki je tako enotno sestavljena kakor »Duhovna vahta«, pač ni verjetno, da bi jo bil dobil izdajatelj v raznovrstnih koscih. Kdor jo je hotel rabiti, je potreboval vso, saj nihče ne ve, katero dnevno ali nočno uro bo umrl, da bi si izbral za smrtno uro samo tega ali onega priprošnika.

Jezikovni znacaj vse knjige je res v vseh delih enak. Književna osnova se ji še dobro pozna: *pomagali* 130, 8, *pomaga* 147, 5 (poleg *pomai* 121, 5 sp.), *hzheri* 146, 7, *hzhi* 147, 2, *jeft*, *jast* 111, 3, 6, 6 sp. (poleg pogostnejšega *jas* 111, 9) *kir* 112, 2 (poleg navadnega *ksi* 112, 5, *k'si* 112, 4 sp.), *dalezh* 136, 3 (poleg *delazh* 117, 2) *zhes* 153, 1, *diau* 148, 5 sp. (poleg *rekou*), *-iga* poleg *-a*, daj. *meni* 124, 7 sp. (poleg *rož. mena*), *dai niemu* 153, 2 (poleg gor. zilj. *kniemo* 153, 1—2).

Sicer pa je nova palatalizacija skoraj dosledno izvedena: razmerje med č : k = 21 : 2 (č: 109, 2; 112, 5; 116, 2 sp.; 120, 11; 125, 3; 126, 7 sp.; 130, 6; 131, 1; 132, 2, 4—3 sp.; 133, 1, 6 sp.; 135, 4 sp., 3 sp.; 136, 7; 137, 11, 3 sp.; 141, 3, 10; 143, 3—4; 149, 3 sp. — izjemi gl. zg.); j : g = 5 : 0 (j: 109, 2; 118, 1 sp.; 137, 1 sp.; 143, 6—7; 147, 3 sp. (*anjouzou*). — *Arhangel Mihael* 110, 4 sp., 2 sp. se kot tuja beseda ne šteje med izjemami); š : h = 3 : 1 (š: *grieshe* 148, 8, 4 sp., 149, 2 — h: gl. zg.).

Nekaj je tudi nepalataliziranih k : č in h : š : grenka ter plenja 128, 2, *faki den* 147, 3 sp., *griehe* 113, 5 sp. Enkrat stoji l na koncu besede: *postel* 129, 9 (zilj. *postov*, gen. *postače*).

Dobro se čuti ziljščina: *dbadni* 117, 5, *u potoze* 112, 4 s., *na postale* 117, 1, *poshliednjo* 111, 4 (poleg redkejše *rož. oblike shliednjo*), *fnoshizhi* 135—6 v pomenu z noži (zilj. *nošč* pomeni velik kuhinjski nož, žepni nož je *brtlca*), večinoma ie za č i. dr.

Prevladuje pa rožansčina.

Glede pravopisa nezvenečega sičnika s pa ni vsa knjižica čisto enotna. V celoti bohoriški pravopis še ni ves porušen. Dolgi f se razmeroma pogosto rabi, vsega skupaj jih je 371 (268 pravilno, 103 nepravilno rabljenih), za bohoriški f pa se 208krat piše s. Razmerje je torej

$$(DV) f : f(s) : s(f) = 2, 5 : 1 : 2 \text{ (prav. : nap. = 1 : 1, 2).}$$

Vendar pa se čuti neka dvodelnost: od str. 109.—122. prevladuje kratki s, le ne na str. 122 (9 : 2 : 6) in 115 (5 : 5 : 2); našteli sem tu 63 pravilnih f, 26 napačnih (nam. s) in 83 s (za f). Razmerje torej

$$(DV_1) f : f(s) : s(f) = 2, 4 : 1 : 3, 3 \text{ (prav. : nap. = 1 : 1, 7).}$$

Od str. 123—153 pa prevladuje f, le ne na str. 130 (3 : 2 : 4), 135 (3 : 2 : 5), 137 (4 : 5 : 7), 145 (3 : 0 : 5). Našteli sem 205 pravilnih f, 77 nap. (nam. s) in 125 s (za f). Razmerje je torej

$$(DV_2) f : f(s) : s(f) = 2, 7 : 1 : 1, 6 \text{ (prav. : nap. = 1 : 1).}$$

Razloček si ne moremo drugače razložiti, kakor da prepisa, po katerem se je knjiga tiskala, ali predloge tega prepisa ni pisala vseskozi ista roka: nekaj je pisal recimo en pisek, nekaj časa drugi, njegov prijatelj ali pomočnik.

»Duhouni vahti« sledi v DB I še nekaj sestavkov, med katerimi »Nebeške rigelne« že spoznamo. Ti spiski so: 1. Speti uno an možhen shegen zhries uso zoper nijo...« (154—156); 2. »Speti an liep inu gvautno kraften shegen, sa use nasrezhe...« ſe tude shishni shegen jemenuje (156—163); 3. »Te je ta pravi inu resnizhn Tobijasou shegen« (164—174), ki se stoji iz več odstavkov: a) h Kristusu križanemu in zmagovalcu (165—67), b) Te shegen je dober per zhoveku (167—173), c) Kader na an pot gresh (173—174); 4. »Nebeški rigelni« (175—186), 5. pet karakterjev ali cahnov (gl. ČZN IV, 69—70).¹³¹

Vsi ti žegni so povzeti po letakih, bodi nemških, bodi slovenskih. O »Hišnem žegnu« je to drugo še posebno verjetno, ker mu je na koncu dodana tale skrivnostna vrsta črk in številki (str. 163): K. D. 2. R. V. 15. K. To spominja na črke D. K. 10. R, ki stoje na naslovni strani KŽ-a, in na črke K. 15. K., ki stoje na obeh »Delavah« (ČZN III, 66, 70, 72). Morda so bile skrite značke za tiskarje ali založnike teh spisov.

Razumljivo, da ti spisi niti jezikovno niti pravopisno niso enotni. Pregled nam to potrjuje:

1. Speti fi uno an možhem shegen zhries uso zoper nijo: 1 novopalataliziran č : k (154, 7), noben nepataliziran k, g, h, noben l za velarni l (u). Razmerje med f : f(s) : s(f) = 13 : 4 : 11; prav. : nap. = 1 : 1, 2.

¹³¹ Teh tu ne morem upoštevati, ker jih izvoda DB I nimata.

2. Shishni se gen: 2 novopal. č : k (156, 9, 161, 3 sp.), nobenega nepal. k; 27 novopal. š : h (156, 10, 11, 157, 7, 8 sp., 4 sp., 2 sp., 158, 3, 5, 8 sp., 5 sp., 2 sp., 159, 11, 7 sp., 3 sp., 1 sp., 160, 4, 5, 7, 8, 7 sp., 5 sp., 3 sp., 161, 3, 5, 8, 3 sp.), nobenega nepal. h; — 2 novopal. j : g (159, 9, 161, 6), nobenega nepal. g. Nobenega l za l (u). Razmerje f : f(s) : s(f) = 46 : 6 : 31 (7,5 : 1 : 5); prav. : nap. = 1, 2 : 1.

3. »Tobijasou žegen«: K : č; a) 10 novopal. č (164, 1 sp., 166, 5, 168, 9, 169, 3 sp., 2 sp., 170, 12, 171, 11, 173, 6 sp., 3 sp., 1 sp.); b) 2 nepal. k (166, 7 sp., 171, 2) — H : š a) 7 novopal. š (164, 3 sp., 2 sp., 170, 7, 172, 8, 10, 173, 3 sp., 174, 3 sp.), b) 1 nepal. h (172, 9). — 1 novopal. j (173, 4 sp.), nobenega nepal. g : j. Nobenega l za l (u). Razmerje med f : f(s) : s(f) je 48 : 15 : 27 (okr. 16 : 5 : 9; prav. : nap. = 1, 1 : 1).

4. »Nebeški rigelni«: gl. zg. 79.

8. DB-a in koroški bukovniki

Koroški bukovniki so pisali potemtakem slovenščino prav različno, čim več so imeli stika s staroprot. slov. knjigo in z EL-i, tem bolj so se držali Bohoričevega pravopisa. Začetek evangelija po Jan 1, 1—14 piše s v razmerju 26 : 1 : 2; (prav. : nap. = 8, 7 : 1). Druga skrajnost je novi uvod »Žegna na vodi inu na sušam«, ki piše s v razmerju 2 : 0 : 83; (prav. : nap. = 1 : 41,5).

Vmes se vrste v pestri vrsti druga besedila DB-e, kakor jih je izdajatelj pač od svojih tovarišev dobil. Če upoštevamo v tej vrsti tudi še SR, LR in KŽ, dobimo tole vrsto, ki sega, dejal bi, od skrajnosti v skrajnost:

Jan 1, 1—14 (DB)	26	:	1	:	2	8, 7	:	1
SR (7 bes.)	53	:	2	:	22	2, 2	:	1
DB ₁ p.	141	:	22	:	44	2, 1	:	1
Šiš. ž.	46	:	6	:	31	1, 2	:	1
Rig (DB)	74	:	18	:	44	1, 2	:	1
Tob. ž.	48	:	15	:	27	1, 1	:	1
DV ₂ p.	205	:	77	:	125	1	:	1
Ž. sop.	13	:	4	:	11	1	:	1, 2
DV ₁ p.	63	:	26	:	83	1	:	1, 7
Žeg (DB) ₂ p.	65	:	11	:	107	1	:	1, 7
SR (žeg.)	73	:	4	:	152	1	:	2, 1
DB ₂ p.	76	:	7	:	208	1	:	2, 8
Žeg. (DB) ₁ p.	22	:	2	:	118	1	:	5, 5
SR (Klj.)	2	:	0	:	23	1	:	11, 5
Uvod Žeg (DB)	2	:	0	:	83	1	:	41, 5
KŽ					piše vsaj ft	0	:	∞
LR					ne piše niti ft	0	:	∞

Mikavno je, da smo mogli tudi SR, oz. njegove predloge razvrstiti skoraj v vsem obsegu zgornje razpredelnice. Njegov prepis Molitve iz sedmih besed Kristusovih na križu smo mogli uvrstiti čisto na vrhu tik pod evangeljsko perikopo po Jan 1, 1—14, kakor stoji v DB-i na str. 3—6.

Zanimivo je pri tem, da je došla ta perikopa v DB-o v neprimereno boljšem pravopisu kakor v starejši »Žegen« SR-a. V SR-u je namreč pravopis v Jan 1, 1—14 (SR, 190—192, Dostavek, 113 ss.) še za znanje slabši kakor v vsem »Žegnu«; razmerje je namreč 8 : 2 : 18, prav. : nap. = 1 : 2, 3 (v vsem spisu pa 1 : 2, 1). Ne more biti drugega krivo kakor to, da je bila perikopa v »Žegnu« poprej pisana v gotici (zato je tudi v DB-i drugič — v »Žegnu« — tiskana v gotici), pravopisne napake pa je zagnesil pri prepisu iz gotice v latinico bodi pisec SR-a ali že njegova predloga. Prireditelj DB-e pa je sprejel perikopo (ki je bila v njegovi predlogi nedvomno tudi slabše pisana, tako kakor prvi del DB-e v ožjem pomenu) tik pred tiskom iz drugega, boljšega vira, ki je stal bliže tradiciji »Evangelijev inu lystov«; saj je nekaj inačic še celo iz »Evangelijev inu branj« iz. l. 1741.

»Žegen na vodi inu na suhem«, kakor je zapisan v SR-u, stoji potemtakem na pravopisni lestvici že precej nizko, na 4. mestu na negativni strani, vendar pa je še za 100 % boljši kakor isto besedilo (brez Jan 1, 1—4) v DB-i Žeg [DB] 1. p., ki stoji na 6. mestu pod enačajem 1 : 1 (ta je označen z drugo polovico »Duhovne vahte«). Narodna molitvica o »Sedmih ključencah« v SR-u pa stoji že čisto na spodnjem koncu: pod njo je samo še novi uvod v »Žegen na vodi inu na sušam« v DB-i. Čisto na dnu pa sta LR in KŽ. Pisec SR-a se je potemtakem držal pri prepisovanju prav iste metode kakor izdajatelj DB-e: pravopisa svojih predlogov ni popravljal.

Posamezni oddelki DB-e se razvrščajo na lestvici prav tako od vrha do tal. Na vrhu je Jan 1, 1—14 v DB-i v ožjem pomenu (besedila v gotici seveda ne moremo upoštevati), na dnu pa je novi uvod v »Žegen na vodi inu na sušam«, samo še nad LR-om in KŽ-om; prav v sredini (1 : 1) je druga polovica »Duhovne vahte«, nad njo je prva polovica DB-e v ožjem pomenu in trije izmed obrazcev, ki so na koncu knjige dodani.

Težko pa je reči kaj o tem, na katero teh pravopisnih stopenj naj bi postavili samega izdajatelja DB-e. Ne vemo namreč, kaj je v knjigi sam prevedel in priredil, kaj je samo zvesto prepisal ali prepisati dal. Najlaže bi njemu pripisali naslovno

stran, že zato, ker od vrstice do vrstice sledi — kolikor je to pri prevodu mogoče — naslovni strani nemške predloge. Pravopis nezvenečega zognega pripornika s je na njej prav dober: $f : f(s) : s(f) = 11 : 0 : 2$; prav. : nap. = 5, 5 : 1. Na zgornji lestvici bi stal torej tik pod Jan 1, 1—14. Po tem bi mogli sklepati, da je bil priden bralec protestantskih knjig, oz. Evangelijo inu lystov, morda obojega.

Proti temu pa govori sklepna stran prvega in drugega dela DB-e (108), ki bi mogla biti prav tako lahko njegova. Res, da sta v tistih par besedah samo dve besedi z nezveničim sičnikom (Use 108, 1, srebru 108, 7 sp.), a obe sta pisani s kratkim s-om. Vendar pa je to lahko tudi le naključje: v besedi *srebru* stoji s na začetku besede in obe napaki na prvi strani sta prav te vrste (*sakobart* 1, 6, *suovenško* 1, 3 sp.); besedi *ufah* (1, 8 sp.) in *ufimi* (1, 5 sp.) sta pa na naslovni strani pravilno napisani. V knjigi sami pa je beseda *ves* z oblikami le po redko prav zapisana in v stalem reklu, v katerem beseda »Use« stoji (*Use k'uezhei boshjei zhesti inu nam k'svelizhanju*) je bil izdajatelj lahko pod vplivom slabše pisave v kaki predlogi.

Če je potemtakem naslovna stran iz peresa izdajatelja DB-e, je toliko bolj značilno, da pisave svojih predlog ni popravljaj. To se je moglo zgoditi le iz spoštovanja do skrivnostne moči »žegnov« in molitvic, ki so v knjižici. Tu se ni smelo brez potrebe nič spremenjati.

9. Različne sestavine v KŽ-u

Prireditelj KŽ-a do svojih predlog ni bil tako tenkovosten kakor prireditelj DB-e. Naj je dobil besedilo od koder koli, vse je prepisal in priredil po svoje. Gleda pravopisa nezvenečega sičnika je stal nekako v isti vrsti kakor leški bukovnik; le toliko se razločuje od njega da piše dolgi f vsaj v zvezi s črko t (ft). Tako je prepisal v svoj pravopis tudi »Molitov ven stah 7 besedi boshjah«, ki je bila prišla do pisca SR-a še z dovolj ostanki bohoričice (prav. : nap. = 2, 2 : 1).

Pisava nezvenečega sičnika nam torej v KŽ-u ne bo mogla ničesar povedati o različnem izvoru njegovih KAPITLnov. Tudi črka v, ki jo piše KŽ do str. 96. skoraj izključno za samoglasnik u (tudi v zvezi ue : ve), nam ne more pomagati. Ker ta pisava ne preneha s str. 95., kjer se neha prvi del knjige, temveč na koncu četrte pole (D, po 12 listov), gre pač za premembo pisave med tiskom. Tudi je dvomljivo, ali smemo kaj sklepati iz znaka ē za polglasnik in reducirane samoglasnike, ki se poredkoma

pojavlja v prvih 17 poglavjih.¹³² Sicer je ta pisava gotovo bukovniška — tudi Andrej Schuster Drabosnjak jo pozna in »Marijina Delava«; pobudo ji je dal (poleg nemškega ö) morda Kreljev ü (ju), posebno v zgledih kakor *slübesario* (Predg. k Postili 1567), kjer je ta ü (ju) na Koroškem oslabljen v polglasnik. Ker pa se tudi ta znak piše samo na prvih straneh, gre pač za isti pojav kakor pri *v : u* in *ve : ue*.

Rabit nam morejo torej samo jezikovni znaki. Najbolj viden tak znak je prevod nemškega rekla, ki smo ga srečali že v DB-i, »jetzt und allezeit«, »jetzt und in Ewigkeit«. V »Žegnu na vodi inu na sušam« v SR-u in DB-i je preveden »dones iNu vsaki zhas«, »dones inu vsolei«. V KŽ-u nahajamo prevod teh rekel v 5., 8., 11., 23., 26. KAPITLnu:

A. nes inv vsolei, »nës inv spvevi»:

TA 5. KAPITL (11—21): *nes te den noi vsoli* (12, 7—8), *bodi nes permene* (15, 4—5), *nës inv vsolei* (17, 10—11), *nes inv vsolei* (17, 3—2 sp.) *nes noi vsolei* (20, 5).

TA 8. KAPITL (23—24): *nës noi povsodeē inv spvevi* (23, 3—4), *nes inv spvvi* (23, 8), *nes noi vsoli* (23, 6—5 sp.), *nes inv vsolei* (24, 3—4).

TA 11. KAPITL (28—30): *nës inv spvevi* (29, 4—5), *nes inv spvevi* (29, 11).

B. »dones inv vsolei«, »dones inv naveznho«:

TA 23. KAPITL (45—53): *dones inv vsolei* (46, 1, 6 sp., 47, 2, 7—8, 47/48, 1, 48, 7—6 sp., 49, 1—2, 6—7), *dones inoi vsolei* (47, 5 sp.), *sedei inv vsolei* (48, 6), *dones inv vsolei* (49, 1 sp.), *dones inv navezhno* (51, 1—2), *dones inv naveznzo* (52, 6—7), *dones noi navezhno* (51, 8—9).

TA 26. KAPITL (Ote moži tahi sedem svetah Kolzhenz, 66—75): *sedei inv navezhno* (69, 9), *sedei inoi navezhno* (70, 6), *sedei inv navezhno* (71, 1—2, 5 sp.), *sedei inv ebk* (72, 6 sp.), *sedei inv na venzhno* (73, 9—10); enkrat stoji samo »na ebk« (68, 4 sp.).

Različne prevoede besede »allezeit« (*vsolei*, *spvevi*) — v SR-u in DB-i se jima pridružuje še *vsaki zhas*) v teh molitvenih obrazcih ne morejo biti od istega prevajalca, tudi če je »na venzhno« prevod rekla »in Ewigkeit«. Četudi so prepisovalci take izraze ponevedoma z drugimi enakega pomena zamenjavali,

¹³² Mesta so našteta v ČZN IV, 47. — Razdeljujejo se po poglavjih takole: »Predgovor: 3 primeri, 1 kap.: 1 prim. in eden z i, 2. kap.: 2 prim., 3. kap.: 1 prim., 4. kap.: 4 prim., 5. kap.: 7 prim. in eden z i, 7. kap.: 1 prim., 8. kap.: 1 prim., 9. kap.: 1 prim., 11. kap.: 1 prim., 13. kap.: 1 prim., 15. kap.: 4 prim., 16. kap.: 2 prim., 17. kap.: 2 prim. — Priponim naj le, da zérze (18, 11), ki ga citira DS VIII, 2. in 3. št. na platn. (ČZN, n. m.), sicer ne stoji v prvi izdaji, pač pa v ponatisku KŽ-a, in da stoji Krishtoshevī na str. 6, 9.

sled prvotnega izraza je le navadno še ostala: v drugi molitvi za »7 b e s e d a m i K r i s t u s o v i m i n a k r i ž u« stoji v SR-u (201—203) in DB-i (78—80) povsod ista beseda *vsolei*, v sledeči tretji molitvi imata samo prvič oba prepisa *usolei*, drugič pa SR *uekoma*, DB *usolei*, predzadnjič DB »*dons inu usazhi zhas*«, zadnjič pa SR »*sedei Inu na vezhne zhase*«; v drugi molitvi pred »7 b e s e d a m i« pa ima SR (194 ss.) namesto *vsolei* DB-e (6krat) 4krat »*vsaki zhas*«, v začetku in na koncu pa je v obeh »*usolei*«. A kljub različnemu izvoru bi bil izdajatelj KŽ-a vendarle lahko dobil vse te obrazce iz iste predloga.

Dругače je z razločkom med *dones in nes*. Ni dvoma, da je prva, gorenjska oblika v obrazcih prvotna; druga, koroška, jo je šele po prepisovalcih počasi izpodrinila. Izdajatelj KŽ-a bi pa nikoli ne bil domače oblike *nes* dosledno zamenjal z osrednjeslovenskim *dones*. Isto velja za književni *sedei*, ki se glasi pri Zilji kakor v Rožu *stej*. Razloček je moral biti torej že v predlogah.

Ka p. 23. in 26., v katerih srečavamo samo književni *dones in sedei*, morata biti iz druge slovenske predloge z zvestejšo staro tradicijo kakor 5., 8. in 11. KAPITL, ki prav tako dosledno pišejo *nes in nes*. To dokazuje še posebna resnica, da nahajamo ravno v 23. in 26. poglavju tudi še dva izmed treh primerov v vsej knjigi, ko stoji namesto rednega *venzhno* književna in občeslovenska oblika *vezhno*. Izdajatelju KŽ-a, ki tudi sicer ljubi domače, rožansko izražanje, sta se ta dva primera izmuznila, čeprav je besedo tudi v teh dveh poglavjih sicer podomačil (v vsakem poglavju po trikrat: k zgoraj navedenima primeroma v 23. poglavju treba namreč prišesti še tretji primer »*kvenzhnomi lebne*« 53, 4—5). V predlogi je morala torej tudi ta beseda imeti še književno in občeslovensko obliko *vezhno*. V 23. KAPITLnu beremo razen tega književno obliko »*shloveka* (!) *odama*«, eden izmed dveh primerov v vsem KŽ-u (gl. zg. str. 26, op. 41), k temu še *lvno* (49, 10, zilj. - rož.: *uno*) in *milstoti* (53, 9).

Tudi izdajatelj KŽ-a je torej dobival posamezne odstavke svoje knjige že v slovenskem jeziku in to iz različnih predlog. Vendar pa jim je pisavo in tudi jezik spremenjal in se jih ni držal tako zvesto kakor izdajatelj DB-e.

Kaj vse je v knjigi sam prevedel ali spisal, ni lahko uganiti. Verjetno pa je, da je tiste zgodbice in razlage, ki v 1. os. ed. pripovedujejo, kako je izdajatelj knjige to ali ono zarotilo sam precenil ali preskusil, in pravijo, kako je treba obrazce rabiti, res napisal izdajatelj, čeprav so po večem gotovo posnete po nemških predlogah. Zgolj pisani prepisi bi gotovo ne obsegali takogale, dejal bi, osebnega kramljanja z braclci tiskane knjige, kakovšno prinaša KŽ v TA 47. KAPITLnu pod nadpisom

»TE BUKVE SO TAPRAVE ISABITARIZE?« Takole pripoveduje: »Te buque so povhene skriunueſti noi boshje možhi: te buque so sateſte motne (modre!) ludi udrukane: kateri se usa grieħa varijajo: noi so bogu sveſti noi se pomujejo podorah dielah: inv vender spuevi vnote tezho (158—159) ... Ti se kna zhudi daje taku udrukano: jas tabei bodam utei shristi poduzhov: al utam preguevare dati knabosh mienov kaker druji aboutni mienejo: (162) ... dale skues hudižha se dnarji dobojo: tu ti nekoli navarjemi (163) ... mene so te bukve uniemshzhei shprashi podrozhe pershle katiere so ble od isabitariou poshribane inu velko barti odnieh Samih skushane (165—166) ... te bukve kaker je mena poviedano daso oni ko sami sase imeli shribane inu te bukle soleble niem ukradane inu tu dei (tudei!) odpavershzhah ludi skushane natu soleble kanomi duhounomi pernashane inu odniega samiga skushane natu so ble she menei saupane, da sim je jas tudei prabru inu sim sposnou da je tu resniza (166) ... natu je mena ta misou obshua te bukve na sovenjo shpraho pnshribati (pv-) inu udruk dati? h' peruomi bogu h' zhefti k' drujemu ludem knuzi h' trezhiomu viernam dushman h' pomvezhi« (167).

Mikavno je opazovati, kako v teh razlagah — pa že na samem naslovнем listu knjige (*Colemone - Shegen... ta prvvo bart nasovenje nonovo kvhan inu frishno pazhan*) — prihaja do veljave tudi značaj njegovega prireditelja — moža, ki se razume na višje sile in na nižje in se s tem tudi rad malo pobaha, a se tudi majhne šale ne sramuje.

V DB-i teg a n i s m o v i d e l i : nikjer, v nobeni razlagi, v nobenem priporočilu ali pobožnem navodilu njen izdajatelj ne stopi kot oseba v ospredje, vedno pusti, da govore spiski sami. Samo na enem mestu spregovori v prvi osebi, na sklepni strani prvega in drugega dela DB-e, kjer pravi: *Bodi htur ozhash te bukelze mei zhries suatu in srebru, bodi bouzhan* (Bolčan!), *al krainz, bel corosz, imei je u zheſte, jes tabe na ushete pouim.* — Pa še to je pač prirejeno po predlogi, le da je Tirolce in Bavarce ali, kar so že bili, spremenil v Bolčane, Kranjce in Korošce.

10. Ali velja letnica 1740. za DB I ali za njeno nemško predlogo? (Uredniško delo izdajatelja DB-e)

Ta neosebni, tradiciji zvesti značaj izdajatelja DB-e nas vodi k vprašanju, kakšno je bilo njegovo delo pri izdaji DB-e. Od drugih bukovnikov je dobil vrsto posameznih žegnov in molitev — tako obrazce na koncu knjige, v drugi polovici DB-e v ožjem pomenu in »Žegna na vodi inu na sušam« — pa tudi obširnejših besedil, kakor prvi del »Žegna« (prim. SR) in DB-e. Ta besedila je uredil v vrsto,

ki jih imajo v nemških knjižicah, pa jih tudi spopolnil in, kjer je bilo treba, popravil.

Merilo za te poprave so mu bili nemški tiski. Ob primerjanju besedila »Žegna na vodi inu na sušam« v DB I in SR-u smo ugotovili, da je izdajatelj DB-e starejše, boljše besedilo, kakor ga ima SR, spremenil po besedilu, ki ga poznamo iz mlajšega nemškega tiska tega »Žegna«, ki je tiskan gotovo šele po l. 1721.

Glede jezika in pravopisa se je torej zvesto držal slov. predlog, glede razvrstitev in vsebine pa se je ravnal po nem. tiskih.

In vendar vsebina in besedilo DB I ne ustrezata do zadnjega nemškim zvezkom iz prve polovice XVIII. stoletja, ki jih poznamo iz knjižice mojega rajnega deda, starega Otarta. To smo pri »Duhovni vahti« že ugotovili. Pravilna beseda »lgakelmani« (137) dokazuje, da je bila izdaja, po kateri se je izdajatelj DB-e ravnal, na tem mestu pravilnejša od tiska »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. v Otartovi knjižici; to, da v DB-i ni obrazca za kesanje, ki ga je sestavil P. Marco de Aviano, dokazuje, da je bila tudi starejša; saj je ta obrazec došel v G. Sch.-W. gotovo šele po Markovi smrti (1699). Tudi naslovna stran DB-e o tem pripoveduje. Besedilo v DB-i še nima tiste praznoverske priostrosti kakor naslovni list iz l. 1705. in tudi poznejše izdaje.

Primerjajmo obojno besedilo:

G. Sch.-W. (drugi nasl. l.).

Geistliche

Schild - Wacht,

Darinnen

**Der Mensch ihm für
eine jegliche Stund, so-**
wol des Tags als bey der
Nacht einen besondern

**Patron aus den Hei-
ligen Gottes
auserwehlet**

**Welchen er mit einem
Gebetlein anruffet, daß er
in der Stund seines Abster-
bens gleich aufstehen und wa-
chen wolle, damit er sich von
den arglistigen Anfechtungen
des bösen Feindes über-
wunden werde.**

Gedruckt im Jahr Christi
1705

DB I, 109—110:

Duhovna vahta,

u sazhei uri andruji patron
je fvolan, da ma vahtati ta
zhoveka, pridi fmert u kateri
uri k'ozhe, bo te fvolani pa-
tron merkou inu vahtou, da
sourashnik shnja skushnjaou
kna bo mogou ta zhoveka
sapelati al szagti, inu u
pogublenje perprauiti
Kader bo ta zhovuk te suo-
lane patron, zhaffiu, inu
prosou, inu fvoje shiulen-
je po njeh shiulenju vi-
shou, bojo guishno nja
skerbnu vahtali, inu nja
dusho u nabeshku krale-
(110) ftuo uprauli, al bosh
brumno shivov tudi grie-
ha se varvou, inu te bu-
kuize spravo andohtjo she-
brou, bosh srezhen temo
ta tam fuiete, inu na
guenam.

Tudi ob primerjanju »Žegna na vodi inu na susham« v DB I in SR-u smo videli, da besedilo DB I ne ustreza glede vsebine in oblike niti predlogi »Žegna« v SR-u niti nemškemu tisku v Otartovi knjižici. To pot pa predloga DB-e ni starejša, ampak mlajša. Latinsko besedilo nem. »Segna« je že v SR-u prevedeno (večinoma) v slovenščino, iz tega pa ni izvajati, da je predloga SR-a mlajša; da je starejša, je pokazal že profesor Ramovš ob obrazcu (klicanje božjih imen), ki je v SR (201) latinski (tudi v nem. Segen, A 10 b), v DB I, 77 pa slovenski: imena sv. treh kraljev so v tem obrazcu v SR izpisani, v DB I (in tudi v »Segnu«) pa so napisana samo z začetnicami. Prav to kažeta tudi primer 1. in 2., navedena zgoraj na str. 69., isto ugotavlja vsebinska analiza (gl. str. 89).

V DB-i pa tudi takih razločkov ni malo, ki dokazujejo, da je njena predloga mlajša od nem. tiska v Otartovi knjižici. V DB-i vrsta naslovov nad posameznimi odstavki daljših molitev zbuja dojem, kakor da bi bile to posebne molitve, ko pa so le oddelki daljšega obrazca; v SR-u in »Segnu« tega ni. V »Žegnu« so taki nadpisi na str. 70. (*Te Shegen je is nabes od Boga Ozhetu dousa pershou*; prim. SR 194, Segen A 7 a, Dodatek, str. 118), str. 77 (*Spet an siuno guauten inu mozhen shegen pruti usam sourashnikam te dushe inu telesi*, a prim. SR 201, Seg. A 10 a, Dodatek, str. 122), str. 80. (*Te Shegen je ste latinshzhe shprashe na sovenio storien udrucan na priebe*, prim. SR 204, Seg. A 11 b, Dodatek, str. 123), str. 83. (*Spet anu lepu Shebranje*, prim. SR 206, Seg. A 12 b, Dodatek, str. 125); *Perporozhenje k'Jesuhu inu Marii*, prim. SR, Seg.: Dodatek n. m.). V enem teh primerov (DB, 70) je začetek molitve sam zašel v nadpis, med napis in molitev pa je postavljen poziv: *Rezi tudi moi Kriſtian*; v drugem (DB, 80, prvi nadpis) je sklepna prošnja za vzliki k Bogu in svetnikom postala samostojna molitev.

Podobnih primerov je tudi v DB-i v ožjem pomenu. Med naslovno stran in evangelij po Jan 1, 1—14 je vrinjeno pobožno navodilo o rabi molitev in žegnov, ki ga v nem. G. Sch. ni. Tudi tu je vrsta daljših molitev z novimi nadpisi razsekljana, kakor bi to bili samostojni molitveni obrazci. V obrazcu »A n u m o z h n u p e r p o r o z h v a n j e« (DB I, 28—32) je med sporočilo, od kod je ta molitev, in molitev samo postavljen napis M O L I T V A in trije † † † (pa prim. Geistlicher Schild, A 12 b), »Spet an u m o z h n u S h e b r a n j e« (DB I, 32—39; G. Sch. samo; Kräftiges Gebet) je razsekljano na 5 delov s tem, da so začetki odstavkov (2—5) tiskani kot nadpisi s piko na

koncu¹³³ (str. 35: *O zhasti uriedna Deviza Maria*. 36: *O zhafitia Deviza Maria*. 37: *Jeshush Crishtush ti Sin te zhafitilue Devize Marie*. 38: *O usiga mogozhni Bueg*. A prim. G. Sch., ki tega nima.) V sledeči molitvi »Spet anu gnad pouhnu shebranje« (DB I, 39—43 G. Sch., B 5 a samo: *Gnadenreiche Gebet*) je prav tako med sporočilo o molitvi in molitev samo postavljen nagovor kot nov nadpis (*O Maria ti nai svateishi porodniza, Jeshusha Crishtusha*, G. Sch. tega nima). Molitva pruti svojem talesnam, inu Dushnam in ourashnikam (DB I, 43—50) je spet med sporočilo o izvoru obrazca in začetek molitve (str. 44) postavila začetek molitve kot nadpis z vrsto križev:

† † †
O † Hospued † Jesush †
Cristush †

Molitev sama pa je s takimi nadpisi razsekljana na tri dele (str. 47: *O Hospued Jeshush Crishtush*. 49: *O Hospued Jeshush Crishtush*). Opozoriti je še na večji razloček v besedilu. Priporočilo obrazca »Spet anu gnad pouhnu shebranje« (39—40, o molitvi smo že govorili) v DB-i in G. Sch. se precej razločujeta:

G. Sch., B 5 a:

Dieß Gebet ist gefunden worden auf dem H. Grab zu Jerusalem von Herrn Gerhard, Bischoffen zu Camerach, und vom Papst Marcello II. bestätigt; wer dasselbe bey sich trägt, und täglich mit Andacht betet, der erlanget folgende Gnaden.
(Sledi seznamek.)

DB I, 39—40:

Ta molitva jen (!) Jerusalemi na tam svetam grobi od (40) ta gospueda Gerharda skofa inu njia komrati naidana biva, inu od Papasha Marelona II poterdena grataua, kateri to molinu per fabe nosi u drukano inu saki den s'andohtji shebra, te sadobi use lete o d pustike, katere bom s'da jemnu vousaporedama.
(Sledi seznamek.)

Nasproti temu pa vidimo, da se je izdajatelj DB-e povsod drugod do podrobnosti ravnal po vzorcu nemških knjižic. Obredna določila, kako končati branje evangeljske perikope, so tiskana kakor tam s posebnimi, v DB-i večjimi črkami (str. 6.: *Sedei pokusnji Vangelij, rekož: ... Potem ſcribei te 4 Buchſtabe*.

¹³³ V »G. Sch.« so odstavki označeni samo z dve vrsti visokimi inicialkami, v »Segen« tudi s tem ne.

I. N. K. I. stojim Pauzam na tuoje Zhavo, rekozh, kader shribash: . . .), vsak križ, monogram stoji tako, kakor so postavljeni v nem. zvezkih. Kljub vsej spoštljivosti do izročenih mu slovenskih obrazcev jim je izdajatelj besedilo vendarle popravljal, in sicer spet po nemških tiskih. Naslovni list od vrste do vrste sledi temu vzorcu tako glede besedila (kolikor je to pri drugem jeziku le količaj mogoče), glede velikosti črk, v evangeliju, tiskanem z gotico celo v izbiri večjega tiska in posebnih inicialk v besedah *Inu Beſſieda je meſſu pouſtala*. Gl. snimek 6., str. 40.

Če to vse upoštevamo, si ne moremo misliti, da bi bil izdajatelj DB-e kar na svojo pest dajal odstavkom daljših molitvenih obrazcev novih nadpisov, da bi jih bil opremljal kar z vrstami križev, da bi bil odkrhnil konec molitve, ki v SR-u in v nem. tisku (Segen) iz prve polovice XVIII. stoletja niti z odstavkom ni ločena, od celote kot posebno molitev. To bi ne bilo po njegovem značaju. Moral je torej imeti drug vzorec: drugačno, mlajšo izdajo DB-e v ožjem pomenu in »Žegna na vodi inu na sushem«, in sicer tako, da sta bila oba zvezka po istih načelih pomljena, oba z novimi, nepotrebnnimi naslovi nad molitvami in vsem drugim, kar smo zgoraj videli: torej izdajo prvih dveh delov DB-e v enem zvezku.

To vodi še k enemu razločku med kor. DB-o in nemškimi tiski v knjižici mojega rajnega deda: sklepni strani ob koncu drugega zvezka DB-e, »Žegna na vodi inu na susham«, oz. obeh prvih delov (DB, 108). »Segen« v Otartovi knjižici take sklepne strani nima. Izdajatelj DB-e pa si je tudi ni izmislil; ne glede na to, da sklepna stran sredi knjige in celo ravno v sredini pole nima nikakega smisla, ugovarja temu že letnica 1538., letnica kelmorajnskega romanja pred več ko 200 leti. Ni dvoma, da mora biti vsa naslovna stran iz kakega starega nemškega tiska knjižice »Segen zu Wasser und Land«, ki je sledila nekoliko drugačni tekstni tradiciji kakor »Segen« v Otartovi knjižici; tej stari tradiciji, v kateri so bili latinski »žegni« vsaj deloma prevedeni v narodni jezik, pripada že besedilo »Žegna« SR-a.

Nemška predloga DB-e je sicer tudi pripadala tej tekstni tradiciji — v DB-i so v slovenščino prevedeni skoraj vsi prvotno latinski molitveni obrazci — a bila je mlajša od »Segna« v Otartovi knjižici. Sklepna stran v DB-i je namreč tudi v tesni zvezi s tiskarskim krajem in z letnico tiska (1740): podatek »Drukane u Kelln am Rhein utam lete 1740« (in slično) ne stoji namreč samo na sklepni strani »Žegna

na vodi inu na sušam«, (str. 108) in v njegovem naslovu (str. 56), ampak tudi na naslovni strani DB-e (str. 1). Kakor sta si prvotno pač ustrezala naslovna in sklepna stran knjižice »Segen zu Wasser und Land«, tako si zdaj ustrezata naslovna stran DB-e in sklepna stran »Žegna«. Ta tiskarska oprema pa ima samo tedaj kak smisel, če sta bili obe knjižici tiskani kot ena sama enotna knjiga.

Letnica 1740. tudi dobro soglaša z našimi izsledki, da prva dva zvezka kor. DB-e slonita na mlajši nemški predlogi, mlajši, kakor pa jo nudita »G. Sch.« in »Segen« v knjižici Otartovega deda, in prirejena enako način. To vse pa le, če je l. 1740. letnica nemškega nam neznanega tiska, ne pa slovenske DB-e I. To se popolnoma ujema z ugottovitvami glede značaja letnic v nemških in slovenskih tiskih DB-e (gl. zg. str. 44—45), glede razmerja DB-e I do Evangelijev inu Branj iz l. 1741. (zg. str. 72), pa tudi o časovnem razmerju med DB-o I na eni strani in SR-om ter LR-om na drugi (zg. str. 45—47, 91).

Letnica 1740. je potem takem letnica nemške predlage prvima zvezkom DB-e I, ki je obsegala v enem zvezku knjižici »Geistlicher Schild« in »Segen zu Wasser und Land«.

Prvi tisk koroške »Duhoune branue« pa je treba staviti bliže k nam, v leto 1747. ali 1754.

11. Štajerska DB in njen razmerje do DB-e I

O štajerski DB-i je znano, da ni prirejena po DB-i I, temveč da je na novo prevedena po nemških zvezkih, kakršni so se nam ohranili v knjižici Otartovega deda. To je očitno že iz tistih mest, ki so priobčena v ČZN IV, 1907, 54—68. Tudi tam, kjer je štajerski prevajalec videl, da je besedilo v njegovi nemški predlogi popačeno, ni zaupal koroškemu prevodu, temveč si je pomagal drugače. Tako v mestu v molitvi k sv. Barbari, ki ga že poznamo. Videl je, da je izraz »mit Kränzen« v »Geistliche Schild-Wacht« iz l. 1705. gotovo napačen, pa se ni ménil za pravilni, le slabo slovenski koroški prevod »sgakel-nami«, temveč si je izmislil svojo razlago, da bi ustrezala položaju mučene svetnice, ki je pač niso božali z venci, pa tudi besedilu predloge, in je to razlago vnesel v prevod: vence je zamenil s kronami. Mislil si je pač, da je nemški »mit Kränzen« samo napačen prevod latinskega »coronis«, pa si je izbral drugi pomen te latinske besede »s... krónami« (139).

Koroško DB-o pa je štajerski prevajalec gotovo poznal in zato prve tri oddelke svoje izdaje razvrstil tako, kakor stoje v koroški DB-i, le da jim je dodal na koncu še četrti zvezek, ki stoji v nemških vezanih knjižicah zdaj na začetku (tako v knjižici ravnega Otarta), zdaj na drugem mestu (tako v Kidričevi knjižici iz l. 1800.), zdaj na tretjem (tako v Brandstätterjevem izvodu s konca XVIII. stoletja), zdaj na koncu (tako v mojem izvodu iz sredine XIX. stoletja: šele ta ima isto razvrstitev kakor štaj. DB). — Lestnikova knjižica, ki jo hrani dr. F. Kotnik, mašne knjižice nima; zvezki se vrsté: Sege, G. Sch., G. Sch.-W.

Tu in tam pa se le pozna, da je štajerski prireditelj malo pogledal tudi v koroško DB-o. Naj to pokaže vsaj po en zgled iz vsakega izmed treh obema izdajama skupnih zvezkov:

G. Sch. (A 10b):

Unser Herr JESUS Christus... Ersey neben dir, daß Er dich stärke...
Segen (A 1 b)
... der würdige Abbt Collomannus...
G. Sch.-W. (A 4 a-b)
O H. Johannes, du Täufer... der du... derentwegen also bist erhöhet worden...

Štaj. DB (20):

Golpod naht Jefuf Krifut... Naj bó pôlek tebe, da te poterdi...
(48)

vrédni Abbaf Kolo- man...
(104)

O fveti Johannef, keritnik..., keri... fato fi pak tu- de povishan grátal...

DB I (23—24):

Nash Hospued Jesush Christuf... Bodl sraun tabe, da te poterdi...
(56)

te visoko vriedni appat Colomon...
(112)

O S Johanes kerit- nik,... kir sa ta dela fi tako povi- shan gratou...

Takih mest je več, a ni vedno lahko odločiti, ali soglašajo samo po naključju, ker so prevedene po isti predlogi, ali zato, ker je štajerski prevajalec vendarle pogledal tudi v koroško »Duhovno brambo«. Ali je naključje ali ne, da стојi za nemški »approbiret« (*bestätigt*) na naslovнем listu DB I *poterdnjena*, v št. DB-i *poterdjena* (nj : j), na str. 40 (32) pa v kor. in št. DB-i *poterdena*, na str. 50 (41) pa spet v obeh enako *poterdeno?* — Bodl pa to tako ali drugače, drži pa, da je štajerski prevajatelj DB-e, kolikor je koroško DB-o uporabljal, uporabljal samo knjižico, ne pa njenih starejših slovenskih predlog.

Štajerska dežela je imela svoje bukovnike, a povsem družačne, kakor jih je imela Koroška.

12. Kulturnohistorični pomen koroških bukovnikov

Te praznovarske knjižice, zlasti koroškoslovenska DB in KŽ, so kulturnohistorično velike važnosti. Dokazujejo nam, da je bila celo ta na pol narodopisna bukovniška književnost že od prvih početkov, ko se je nekako ob prevalu XVI.—XVII. začela razvijati, v tesnih stikih s književnim razvojem osrednjih slovenskih pokrajin. Osnova njihovemu pismenskemu jeziku ni bilo čisto ziljsko ali rožansko ali podjunsко narečje, ampak osrednjeslovenski književni jezik, kakor so ga izoblikovali in ustalili slovenski protestantski pisci XVI. stoletja, predvsem Dalmatina Biblia, tudi njihov črkopis in pravopis. Sprejeli so oboje, kakor so to storili tudi katoliški pisatelji XVII. stoletja, predvsem prireditelji in izdajatelji najbolj razširjene knjige sledečega poldrugega stoletja, uradnih cerkvenih Evangelijev in u listov, s Hrenom in Schönlebnom na čelu, in s tem ohranili strnjenočnost slovenskega kulturnega razvoja od srednjega veka do novejšega časa. Res se je sicer kakor v Evangelijih in u listih sčasoma tudi v koroškem bukovniškem pismenstvu in njihovi književnosti vedno bolj uveljavljalo tudi novejši razvoj slovenskih narečij in razkroj starega pravopisa; kakor tam pa narečja tudi na Koroškem starega skupnega književnega jezika, čeprav so ga prepojila bolj kakor v drugih pokrajinah, nikoli niso spodrinila. In ta, dejal bi, podtalna literatura je doživela še čase, ko je stari književni jezik in pravopis z Japljivo in Kumerdjevo izdajo Svetega pisma starega in novega testamenta na novo oživel, ko je dobil v Kopitarju svojega znanstvenega slovničarja, v Vodniku in Ravnikarju reformatorja pesniškega in proznega sloga, ko sta O. Gutsmann in U. Jarnek priključila tudi koroške Slovence do končno v skupni slovenski kulturni in književni razvoj.

Dodatek: Teksti

I. Sadnikerjev rokopis¹ in »Duhouna branua«

(Prvotna oblika »Žegna na vodi inu na suhem«)

1. Uvodni del. (SR).²

(189) Moi lubi Brater kadar ti hozhesh leto Gnado Boshio k pomuzhi useti taku poidi poprei u tuoio uiefit inu tilto dobru isprashu (t. j. -ui, -ai)aku se uredien snaidesh Ali nikar nepo-
stopi se leto Gnado Boshio po enei sanikernoſti nuzati³ kakor
sa boi⁴ Ali sa druge poredne rezhi super tuoiga bliſhniga po-
misli de ie Gospud Bug utei nai uezhei sapuedi sapouedou de
imash lubiti Golpuda tuoiga Boga is zeliga tuoiga serza is zele
tuoie Dushe inu is use tuoie mozhi inu tuoiga bliſhniga kakor
sam sebe⁵ pomisli da ie tebe Gosipud Bug to gnado do dieliu
tuoiei Dushi kisuelizhaniu (190) Aku ti pak tifte na sanikerne
dile obernash taku bode tebe tuo sueti Angel uarih mozhnu
tolhiu pred Bugam inu Gosipud Bug bo tebe mozhnu shtrafou
Ali na tam Ali pak na gunam suetu.⁶

¹ Besedilo SR-a po prepisu prof. Fr. Ramovša.

² Podobna navodila se ponavljajo tudi pri drugih žegnih: človeka opominjajo, da ne sme biti v smrtnem grehu (DB I, 2, KŽ 4), ampak »vboshie gnadi« (KŽ 4., 5.) in da »žegnov« ne sme zlorabljati v hudobne namene (DB I, 88, KŽ 9), n. pr. za pretepanje (DB I, 2, 88); sledi izrek iz sv. pisma (DB I, 2, KŽ 4) ali iz njega posnet nauk (DB I, 88) in ponovno svarilo (KŽ 9) ali obet (DB I, 2, 88, KŽ 5). — V novejšem »Žegnu na vodi inu na sušam« to navodilo ni uporabljeno, ker ga je nadomestil nov uvod. Podobni navodili pa stojita v začetku koroške DB (str. 2) — v nem. »Geistlicher Schild« ga ni — in v novih dodatkih k staremu »Žegnu na vodi inu na suhem« (Segen iz 1. pol. XVIII. stl. B 3a—b, DB I, 88—89). Gl. jih v razpravi str. 92, op. 120.

³ Prim. DB I, 88: Potrahtei moia kershanska dusha, da ti te gnade boshje inu molitue nabosh na ano hudobno visho sanuzou... KŽ 9: pamkei moi Kristian dakshlehtnomi knabosh te boshje gnade sanvzou.

⁴ Prim. DB I, 2: taku morsh fe... kar bojivati s' fvoimi bliſhniemi; DB I, 88: (da te gnade boshje... nabosh... sanuzou) skus tapenie inu rafenie (al pa na tu upou, da bi k' shlehtnomi mou nuzati...).

⁵ KŽ 4 se sklicuje na Jan 14, 13 (carkoli bota vi moiga ozhetja prosili vmojam jemenv vse bo vam stvērov), DB I, 2 vobče na to, da »Jesus je usoleti fvojem jogram inu drujem ludem ta lobi mier Voszhov, mi mormo nashega bliſhnega inu nashe lovplashnike lubiti; DB I, 88 s. prav podobno: ti se moresh le sourashtua inu fainzhofti, inu vsah grieħou varuati, inu use jese...«

⁶ DB I, 89 namesto svarila obet: teda bo te bueg usiga mogozhni... obuvarvou inu ubranou... na vodi inu na semli,... bueg Sin te bo odrieshou od usah navarnostih inu S. Duh boshji bo te potroshou, inu poterdou temo zhasno inu tam vezhno Amen.

2. Perikopa Jan 1, 1—14.⁷

Schönleben, 20—22::

Evangelii S. Joannes
na 1. Postavi.

SR, 190—192:

EVANGELI S
Joanesa na 1 postau.

DB I, 3—4 (64—66):

Suetiga

Johanesha Vangeli.

U tam Jimeni Boga

Ozhetja †, inu Sinu †,
inu S. Duha †, Amen.

U' ¹ sazhetki je biva
ta^{1a} Befieda, inu ta^{1a}
Befieda^{1b}, je biva^{1c} per
Bogu, inu Bug je biu
ta Befieda:² Tista je
biva^{2a} u' sazhetki per
Bogu. Ufe Rezhi so skusi tifte iturijenu (!) inu bres tifte
ni nizh³ Iturijenu
⁴ u nei
ie bieu ta shuitik⁵ inu
to shiulenje⁶ ie bilu
ena⁷ lugh tah ludi⁸ inu
lugh⁹ utemah (191)
sueti inu teme se (!)
niso sapopadle¹⁰

V Ttim¹ zazhétki je
bila Befieda, inu Be-
fieda je bila pér Bu-
gi, inu Bug je bil ta
Befieda.² Taita je (21)
bila v'sazhetki pér Bu-
gi. Vše rezhy lo skusi
toito iturijene: inu pres
teife ny nishter³ Itur-
jenu, kar je iturijenu.⁴
V'nji je bil ta Shivotik⁵,
inu ta Shivotik⁶ je bil
Luzh⁷ téh Zhlovékov⁸:
inu Luzh⁹ v'témmi svejty,
inu témme je néso
sapopadle.¹⁰

⁷ Prim. razpravo str. 71—74, 91.

Tekstne inačice (pravopisne in oblikovne samo, kolikor se javljajo v SR-u in DB-i):

Sch.: ¹ Dalm. V SAZHETKI. — ² Dalm. inu ta Befeda je bila Bug (Dalm. piše vedno Befeda; prim. SR). — ⁵ nishter Dalm. Hren, Sch. 1715, 1730 / 1741 ni nizh. — ⁴ kar je iturijenu 1741 om. — ⁵ ta Shivotik Hren, Sch., 1715 / 1730 Dalm. ta leben, 1741 to shiulenje. — ⁶ Kakor v op. 5. — ⁷ Luzh Dalm., Hren, Sch., 1715, 1730 / 1741 ena luzh. — ⁸ téh Zhlovékov Hren, Sch., 1715, 1730 / Dalm., 1741 téh Ludy. — ⁹ Luzh Hren, Sch., 1715, 1730, 1841 / Dalm. taita Luzh. — ¹⁰ sapopadle Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. priele —.

SR: ¹ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. — ² Prim. Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. — ³ Prim. 1741. — ⁴ Prim. 1741. — ⁵ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730. — ⁶ Prim. 1741. — ⁷ Prim. 1741. — ⁸ Prim. Dalm., 1741. — ⁹ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. — ¹⁰ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730, 1741.

DB I: a) DB I, 64 Jimene. — ¹ Prim. Dalm. — 1a) prim. »Segen«, A 4 b das Wort; — 1 c) DB I, 64 (got.) biua. — ² Prim. Sch., op. 2. — 2a) Kakor op. 1 c — 1b) DB I, 64 (got.) Befieda; tako v vseh primierih. — ³ nizh kakor SR in 1741 (gl. Sch., op. 3., SR, op. 3.); besedni red po svoje. — ⁴ Kakor Dalm., Hren, Sch., 1715, 1730.

⁵ Kakor 1741. — ⁶ Kakor 1741, SR. — ⁷ ta uzh: prim. »Segen« das Licht. — ⁸ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730. — ⁹ ta uzh: prim. Dalm. taita Luzh, »Segen«: das Licht. — ^{9a} Po svoje. — ¹⁰ Po svoje. —

En zhlovik je bil od Buga poštan, kateremu¹¹ je bilu imè Joannes. Taifti je prihàl h'prizhovanju, debi prizhoval od te Luzhi, debi vñi skusi njega verovali. On ny bil ta Luzh, temuž debi on od Luzhi prizhoval. Je bila¹² ta prava Luzh, katèra vñakiga zhlovéka¹³ resvejaty¹⁴, kir pride na letá Suejt. Je bil¹⁵ na Svejti, inu ta Svejt je skusi njega¹⁶ sturjen, inu ta Svejt¹⁷ ga néj sposnal.¹⁸

en zhlouk je biu od
Boga posluan katerimu¹¹
je biu ime Jonnes (!)
tisti ie pershou k pri-
zhuaniu de bi prizhuou
od te luzh (!) de bi
ufi skus-niga ueruali
on ni biu ta luzh te-
muzh de bi on od te
luzh (!) prizhuou leta
ie biua¹² ta praua luzh
katera usakiga zhloue-
ka¹³ refueiti¹⁴, kir pride-
na te suit INu on¹⁵ ie
biu na suitu inu te suit
ie biu skus nega¹⁶ stuar-
ien^{16á} inu ta suit¹⁷ ga-
ni spospou¹⁸

Je biu an zhovak^{10a} od
Buega połsyan^{10b}, te¹¹
je le jimenuvou^{11a} Jo-
hannahash. Tifti je per-
shou k' prizhovanju, da
bi on prizhou^{11b} od^{11c}
uzhe^{11d}, da bi ufi veru-
vali skus nja^{11d}.
On ni biu ta uzh, te-
muzh da bi on pri-
zhou^{11b} od uzhe^{11c}. Je
biva¹² ena resnizhna^{12a}
uzh, katiera^{12b} fazhega
zhoveka¹³ refsvieti¹⁴,
kateri (5) pride na
Sviet.^{14a} On¹⁵ je biu na
Sviete, inu Sviet^{15a} je
skus nja¹⁶ storjen hra-
tou^{16a}, inu Sviet¹⁷ ha-
ni sposnou.¹⁸

Sch.: ¹¹ katerimu Sch., 1715, 1730, 1741 / timu Dalm., Hren. —
¹² Je bila Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. Taifta je bila. — ¹³ vfa-
kiga zhlovéka Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. vle Zhlovéke. —
¹⁴ resvejti Dalm., -y Hren, Sch., 1715, 1730 / 1741 resveti. — ¹⁵ Je bil
Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. Ona (sc. Befféda) je bila. — ¹⁶ sku-
si njega Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. Iksusi njo. — ¹⁷ ta Svejt
Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. Svejt. — ¹⁸ ga néj sposnal Hren,
Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. je nej snal. —

SCH., 1715, 1730, 1741; Dalm. je ne živi.
 SR: ¹¹ Kakor SCH., 1715, 1730, 1741. — ¹² leta prim. Dalm.; tudi Geistl. Schild A 5: das war ein wahrhaftiges Licht; drugače »Segen« A 2: Es war ... — ¹³ Kakor HREN, SCH., 1715, 1730, 1741. — ¹⁴ Kakor DALM., HREN, SCH., 1715, 1730. — ¹⁵ on je biu: prim. Dalm. (os. zaimek, le drugega spola); tudi G. SCH. A 2b: Er war, toda Segen A 5b: Es war. — ¹⁶ Kakor HREN, SCH., 1715, 1730, 1741. — ^{16a} ie biu... ituarien: ituarien je pisna pomota nam. Iturien; pret. čas po nem. G. SCH. A 5b: die Welt ist durch ihn gemacht worden; drugače Segen A 5b: die Welt ist durch ihn gemacht. — ¹⁷ Kakor HREN, SCH., 1715, 1730, 1741. — ¹⁸ Kakor HREN, SCH., 1715, 1730, 1741. —

DB: ^{10a} Besedni red po nem.: es war ein Mensch (Segen A 5a, G. Sch. A 2a). — ^{10b} DB I, 65 (got.) poſſuan. — ¹¹ Prim. Dalm., Hren: timu je bilu ime; Segen A 5a, G. Sch. A 2a (Luther): der hieß Jóhannes. — ^{11a} Trpni način po svoje. — ^{11b} Dovršni glagol po svoje. — ^{11c} Brez spolnika po svoje. — ^{11d} DB I, 65 (got.) uzhi; drugič besedni red kakor prvič (drugače kot drugi teksti). ¹² Kakor Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. — ^{12a} DB I, 65 (got.) refnizhna; ena refnizhna uzhi po nem.: gl. SR, op. 12; Luther ima das wahrhaftige Licht, po njem Dalm., Hren i. dr. — ^{12b} DB I, 65 (got.) katira. — ¹³ Prim. Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. — ¹⁴ Knjževna oblika predloge in SR-a (ei), ki je starejša od EB 1741, se je zamenjala s koroško narečno obliko (ie). — ¹⁵ Kakor Dalm. in SR. — ^{15a} DB I, 65 (got.) sviet, tako tudi v sledečih primerih; Svet brez spolnika po besedilu, ki sledi (gl. op. 17). — ¹⁶ Kakor Hren, Sch., 1715, 1730, 1741, le v narečni obliki. — ^{16a} Pret. čas pasiva po nem. (gl. SR, op. 16a). — ¹⁷ Kakor Dalm. brez spolnika. — ¹⁸ Kakor Hren, Sch., 1715, 1730, 1741. —

On je prih l v voje
laftine¹⁹, inu ty njego-
vi ga n f  gori vs li:
kulikur pak je (21)
jih²⁰ njega gori vs lu,
t m je on dal oblaft de
bi Boshji otroci (!) bi-
ly²¹, tem²² kat ri na
njegovu Im  v rujo.²³
Kat ri n f  od te
kriy²⁴, ni²⁵ od vole tiga
mef sa, ni od vole Mo-
sh , temuzh fo²⁶ od
Buga rojeni.

Inu ta Befséda je Me-
fsu postala, inu je pre-

on je prilhou usuoi
uaſtne¹⁹ inu ti niego-
ui ga niso gori uſeli
kulikur ie ieh pak²⁰
niega gori uſeu tam ie
on dau oblaſt de bi
Bofhi otrozi poſtali²¹
tem²² kateri uniegou^{22a}
ime ueruieio²³ kateri
niso od te kerui²⁴ ni-
kar²⁵ od uole tiga me-
ſa INu nikar^{25a} od
uole mosha temuzh
so²⁶ od (192) Boga-
roieni

On je pershou u suo-
jo defhaupo¹⁹, inu ta
luoiji^{19a} ha nifo hore
useli.^{19b} Koliker pa jih
je²⁰ ha hore usevo^{20a},
tam je dau to Muezhi^{20b},
otrozi Bolhji poustati²¹,
²² katiri na^{22a} nja Jime
verujajo²³ katiri nifo
ste^{23a} kriji²⁴, niilo²⁵
ste^{23a} vole ta mefsa,
bel pa^{25a} ste^{23a} vole ta
mofha, ampak^{25b} ²⁶ is^{20a}
Boga rojani.

*Inu ta Bessieda je Mes-
su^{26b} poustala, inu je*

Sch.: ¹⁹ v' fvoje laftine Hren, Sch./Dalm. v' fvojo laftino, 1715, 1730, 1741 v' fvoje laftnine. — ²⁰ kulikur pak je jih Sch., 1715, 1730 / Dalm. Hren Ampak kulikur je nyh (Hr. jih), 1741: kulikur yh pak je. — ²¹ de bi ... bily Hren, Sch., 1715, 1730 / Dalm. de mogo biti Boshji otroci (!); 1741; de bi Boshji otrozi poštali. — ²² tem Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm., Hren om. — ²³ verujo Dalm., Hren, Sch., 1715, 1730: vjereujejo, 1741 verujejo. — ²⁴ kriy Dalm. (krij), Hren, Sch., 1715, 1730 / 1741: ne. — ²⁵ ni Dalm., Hren, Sch., 1715, 1730 / 1741: ne. — ²⁶ fo Hren, Sch., 1715, 1730, 1741 / Dalm. om. —

SR: ¹⁹ Dol. oblika prid. se naslanja na Hrena in Sch. — ²⁰ Po-
vrstnost besed kulikur ie ieh po Dalm., Hrenu, Sch., 1715 in 1730, pak
je zapostavljen kakor v 1741. — ²¹ Kakor 1741. — ²² Kakor Hren,
Sch., 1715, 1731, 1741. — ^{22a} uniegou ime: predlog po nem.: in seinen
Nahmen (G. Sch. A 2b. Prim. DB I, op. 22). — ²³ Kakor 1741. —
²⁴ Kakor 1741. — ²⁵ nikar prvotna oblika kor. narečnega kar: ne (od
vzhodne Zilje do Podjune). — ^{25a} Gl. op. 25. — ²⁶ Kakor Hren, Sch.,
1715, 1730, 1741. —

DB I:¹⁹ Ednina kakor v Dalm.; defhauvo po svoje. — ^{19a} po svoje, a po domače koroško (in bolj slovensko). — ^{19b} DB I, 66 (got.) uſeli. — ²⁰ Prim. Sch., 1715, 1730. — ^{20a} DB I, 66 (got.) uſevo. — ²¹ Po nem.: Kinder Gottes zu werden (Segen A 2b, G. Sch. pa: Gottes Kinder zu werden A 5b). — ²² Brez stem^c kakor Dalm. (in nem. Segen: die an seinen Nahmen glauben A 5b, tako tudi Luther; G. Sch. pak: denen so in seinen Namen glauben). — ^{22a} Kakor vsi od Dalm. do 1741 (a drugače ko SR). — DB I, 66 predloga nima. — ²³ Kakor 1715, 1730, 1741 in SR. — ^{23a} po nem. aus (G. Sch. aus dem Geblüt, aus dem Willen, A 2b; toda Segen von dem Geblüt, Willen A 5b; tako tudi Luther). — ²⁴ Kakor Dalm., Hren, Sch., 1715, 1730. — DB I, 66 (got.) so besede »nifo ite kriji« po tiskarski ali prepisni pomoti izpušcene (prim. ČZN IV, 32). — ²⁵ Po svoje. — ^{25a} Po svoje. — ²⁶ Brez fo kakor Dalm. (nem.: sondern ... geboren seynd (Segen, G. Sch. na n. m.). — ^{26a} is: po nem. aus Gott (Segen, G. Sch. na n. m.). — ^{26b} DB I, 66 (got.) meſſu.

ner Feind Schad seyn
an Leib noch an Seel,
und an meinem
Leben,

im Namen GOTT des
Vatters † und des Sohnes
† und des Heiligen
† Geistes, Amene

Der Segen, der vom
Himmel von GOTT
dem Vatter kommen
ist, da der wahre le-
bendige Sohn GOTtes
geboren ward,

der
gehe über mich alle-
zeit. Der (A 7b) See-
gen den GOTT thät über
seinen Sohn,
der geht über mich
allezeit.

Das heilige Creutz †
GOTtes, so lang und so
breit, als GOTT sein H.
bittere Marter daran
leidt, gesegne mich
heut und allezeit.

Die Heil. drey Nägel,
die JESU Christo durch

seine Heil. Händ und
Füß wurden geschlagen
†, die geseegnen
mich heut und zu allen
Zeiten.

Die H. dörnene
Cron, die JESU Christo
durch sein
H. Haupt ist gan-
gen, gesegne mich
heut und allezeit.

Das Speer, das
JESU Christo
seine heilige
Seiten aufschnei-
det, gesegne mich heut
und allezeit.

Das rosinfarbe

rahnk Ne More lkode
storiti na Telefu Ali
na Dufhi iNu na Mo-
iem shiuleniu

U tem jmenu Boga. †.
ozheta INu sinu †.
INu suetiga. †. Duha
Amen

Ta shegen kateri
ie is nebes od Boga
ozheta perfhui tam kir
ie prau ihiu sin
Bohi Roien biu

ta
poidi zhes me usolei
(195) Ta shegen
katiriga ie Bug dau
zhes suoiga sinu
ta poidi usolei zhes

Ta sueti krish. †.
Bohi taku dougo
iNu sheroku kakor
ie Bug niegouo sueto
bridko martro gori ter-
pou ihegnei mene do-
nes iNu vsaki zhes

Ti sueti tri shreblu
kateri so bli iesusu

Christusu skus niego-
ue roke iNu noge sa-
biti. †. ti poshieg-
neite mene dones iNu
vsaki zhas

Ta sueta ternaua
krona jesusaua Chri-
stusaua katera ie na
niegouo sueto guauo
biua perbita ta iheg-
nei mene dones iNu
usaka zhas

Ta shpehiza katera
ie iesusu Christu-
su viegouo sveto (196)
dielno ltran odperua
ta ihegnei mene dones
iNu usaki zhas

Ta sueta Ardezha

rashnik na smie shko-
duati, kar na dushi, kar
na telesu,

u jeme- (70) nu Bočga
Ozheta †, inu Sinu †,
inu S. Dužha Amen.

Te Shegen je iz nabes
od Boga Ozhete dousa
preshou, *tedei kje se te
pravi shiui Sin boshji
rodii.*

Rezi tudi moi Kriftian:
Glih te Shegen, pri-
di zhres me dousa usolei
te Shegen, kateriga je buug zhres
nja lubiga Sinu iftou, te pridi zhres me usolei

te sveti krish, †
boshji, taku doug, i-
nu taku shrok na tam
kje buug nja S. gran-
ko martro terpou, iheg-
neite me dons inu usolei

ti (71) sveti 3 shreblu,
k'so skus Jeshushaue
Crishtushaue,
nai sveteishi noje,
noi rozhe, perbiti
gratali, † ti me iheg-
nei mene dones inu usolei,
ta sveta shpizhafta
Crona, to kje Jeshush
Crishtush na svojei
S. guali imou
ihegnei me nes inu
usolei,

ta shpeshiza, kje Je-
shushu Crishtushu to
naitasvateishi
ltran prabodua,
ihegnei me dons
inu usolei,
ta sveta tezhozha

Blut, (A 8a) das sey
mir für alle meine
Feinde gut, und für
alles das, daß mir
Schad wollte seyn an
Leib und Seel, und
an meinem Leben, ge-
segne mich zu aller
Zeit.

Die heiligen fünf
Wunden, damit
alle meine Feinde
werden getötet
und gebunden, da
GOTT alle Christenheit
mit hat umfangen.

Das helf mir GOTT der
Vatter †, GOTT der
Sohn †, und GOTT der
Heil. Geist †, Amen.

Also muß ich N. N.
so wohl gesegnet
seyn, als der H.
Kelch und der Wein,
und das wahre leben-
dige Brod, das JE-
sus den heiligen
zwölf Jüngern an dem
hei- (A 8b) ligen Ent-
laß-Abend gab, und
alle, die mich fast
hassen, die müssen
mir alle fast still-
schweigen, ihr Herz
sey gegen mir er-
storben, und ihre
Zungen erstummen,
daß sie mir ganz
und gar nicht scha-
den mögen, und alle,
die mich mit ihren
Waffen wollen ver-
wunden, oder ver-
schnieden, die seyn

¹⁰ Prim. v razpravi str. 69 s., t. 2.

kri jesusua bodi
mene dobra sa ufe
moie sourashnike iNu
sa use to kar bi mene
oteuo lkoduati na Dufhi
inu na Telsu (!) inu
na moiem shiuleniu
ihegnei mene usolei

Teh suetah pet Ran
jesusaue skaterami

Bug usu kershanstu
ima obieto¹⁰

poshiegneite mene
da boio uli Moi sou-
rashniki premagani
pobiti, inu sauesani
to mene pomagei Bug
ozha. †. iNu Bug. †.
sin iNu Bug sueti. †.
Duh Amen

Taku morem iest N.
N. taku dobru ihegnan
biti kakor te sueti
kelih iNu to uino inu
ta (197) ta prau ihiu
kruh kateriga ie Je-
sus suoiem suetim dua-
naiftam jogram per tei
fhlidniei uezhierii
dau inu uli
le ti kateri mene
serdo vfi le ti mi
muriou mouzhati

nih serze bo-
de pruti mene mer-
tu inu nieh ie-
siki nasai sadrfhani
de oni mene zolu nizh
ne morio lkodu-
ati inu usi ti kateri
mene ozhio is orosh-
iam vbofti
Ali sresati
usi le ti bodite

kri, da bo mene sa
use moje sourashnizhe
dora, inu sa use tu,
kar mene shkoduati
more, na shvotu i-
nu na dushi, inu na
shiulenji, (72)
shegneita me usolei

te SS. 5. keruave
rane s'katerimi bojo
usi moji sourashniki
umartrani
inu svesani, inu o
bueg usi kriptiane
ftvojemi ranami obue-
sili,

tu mene perpomai Bug
† Ozha, † Sin, inu
S. †

Duh, Amen

Taku morem jas N. N.
dro shegnan biti, taku
kaker te S. zhelh,
inu tu vino,
inu te pravi shivi
kruh, kje Jeshush
tam S. S. 12 Apo-
stelnam na te S. ve-
zhier per shliednjei
vazherji dau, skus tu
morejo usi moji sou-
rashnizhi

mouzhati,
nieh serze bodi
pruti mene umer- (73)
to inu nieh jasi-
zhi bras guasa,
da mena kar na ano
visho na morjo shko-
duati, inu usi, kateri
me shnieh oroshjam,
ozhio kuati, alpa ura-
sati bel upelniti al

von mir unsieghaft,
das hilf mir die
H. Gottes-Kraft †,
die mache alle und
jegliche Waffen oder
Gewehr kraftlos und
schwach, davon wer-
de ich nimmer
siech, krank noch
verwund, und bleibe
mit Leib und Seel
gesund, es seyen
die Waffen von Ei-
sen, oder von Stah-
(A 9a) hel, vor dem
allem solle der Him-

mel mein Schild
seyn, † die Waffen,
stechen, schiessen,
werfen oder schlagen,
die soll der Engel
Gottes vor mir auf-
fangen,
das helf mir GOTT
der Vatter † GOTT
der Sohn † und GOTT
der H. Geisl, † Am.

Folgen die Heil.
sieben Wort unsers
lieben HERRN JEsu
Christi, die Er am
Stammen des H. Creu-
tzes gesprochen hat.

Das erste Wort, das
Christus sprach: O Vat-
ter vergieb ihnen,
denn sie wissen nicht,
was sie im mir voll-
bringen.

Das andere Wort, daß
GOTT sprach zu dem
Schächer am (A 9b)
Creutz: Fürwahr, heut
wirst du bey mir seyn
im Paradies.

Das dritte Wort, das
GOTT sprach: O Weib

od mene premagani
leto pomagei mene
leta sueta Boshia muž
†. Leta ltori ufe inu
usaku orofhie
bres mozhi inu
slabo de skus ne-
bom ranen Ali udarien
Ali premagan inu oftanam
na Dufhi inu Tele-
lefou srou bodi orofhie

is fhele-
sa Ali is iekua
Ali is materie ka
(198), katere ozhe biti
pred vñemi temi mure
nebu Moia uahta biti
†. orofhie ltuii
ltreli mezhi Ali
udariene

tu more te sueti AN-
gel Boshi pred meno
Gori uieti¹¹
to mene pomagei Bug
†. ozha inu Bug
† syn jnu sueti
†. Duh AMeN

Lete fo te sedem ba-
ffedi Nashiga Gospuda
Jesus Christusa kate-
re ie on Na euetam (!)
krishu gouoriu

†. Ta perua baffeda
katero ie Christus gou-
riu ozha od pulniem
sakai oni neuie-
io kai oni s meno die-
uaio

Ta druga baffeda ka-
tero ie Christus gou-
riu k shahariu na kri-
shu saguifhnu ti (199)
bofh fhe dones smeno
u poradishu

Ta tretika baffeda
katero ie Christus go-

pramagati,
tu mi pomai ta
S. boshja muezh, †
ta ltori use
orofhie, inu bra-
nue fuabe, inu odsemi
jim muezh, da kna bom
kuan, al uriesan al
boun, da oftanam

na dashi inu na tele-
fi ltrou, bodi branua
shalesna
al haklena,
prad usem tiem
bodita nebesa

moja branua, †
soroshjam jo moreo
pehati, inu rasati,
inu ltrelati, pa prad
(74) tiem pridi boshji
Angelz, inu usemi njem
uso muezh bek, prad
meno, tu mi pomagei,
Bueg † Ozha, Bueg †
Sin, Bueg † fveti
Duh, Amen.

Te S. 7 befiede boshje
nasha luba gospueda †
Jeshusha † Crishtusha
† kje na S. krishi †
na shliednje marnou.

1. Befieda Crishtu-
shoua na krishi je bi-
va ta: Ozha odpusti
njem, oni kna viejo
kai na mena divajo.

2. Befieda je biva
ta, Crishtushoua na S.
krishi kje (75) sha-
harju rekou: Resnizh-
no, resnizhno, jest
tabe poviem fhe nes
bosh ti per mena u
paradishi.

3. Beffieda je biva
ta, kje Jeshush kmarii

nimm wahr deines
Sohns Johannis, das ist
deine Mutter.

Dar vierte Wort,
das GOtt sprach: Mich
dürstet so hart ohn
Unterlaß.

Das fünfte Wort, das
GOtt sprach: O mein
GOtt, mein GOtt, wie
hast Du mich verlassen.

Das sechste Wort,
das GOtt sprach: Es
ist alles vollbracht.

Das siebende Wort,
das GOtt sprach: O
Vatter, in deine Händ
befehle ich meinen
Geist, und neigete
sein Haupt, und ver-
schied. †

(A10a) † JEsus von Na-
zareth, ein König † der
Juden, also befehle ich
mich, mein Leib und
meine Seel in deine Hände,
und der Heilige See-
gen und Fried, der
sey zwischen mir und
allen meinen Feinden
sichtig und unsichtig.
GOtt dem Vatter gib
ich mich †, GOtt dem
Sohn befehle ich mich
† GOtt dem Heiligen
Geist laß ich mich in
seine heilige Ehr und
Fried †, im Namen
Gottes des Vatters †,
Gottes des Sohns †,
und Gottes des Heili-
gen Geistes, Amen.

Bogu ozhetu fe iest
zhries dam. †. Bogu sjnu
fe iest perporozhim (!)
†. Bogu suetimu Duhu
fe iest dam vnegoue
sueti zhasti inu pokei
V tam jmennu Boga. †.
ozheta . inu . †. synu .
inu suetiga . †. Duhu
AMeN

¹¹ Prim. v razpravi str. 70, t. 3.

rekou: O shana, polei,
Johanas, je twoi Sin.

4. Befieda je biva
ta, kje Jeshush rekou
na S. krishi: Jest sim
shejen.

5. Befieda Crishtu-
shaua na S. krishi je
biva ta: Moi bueg! moi
bueg! sakai si ti mene
sapu/tou.

6. Befieda Crishtu-
shaua, na S. krishi je
biva ta: Use je do-
pernashano. (76)

7. Befieda Crishtu-
shaua na S. krishi je
biva ta: Ozha u two-
je rozhe perporozhim
mojo dusho, inu je
perpogniu uja (!) gua-
vo inu je konzhou nja
terplenie.

† Jeshush Nazaren-
shizi † an kral † tah
judou jes perporozhim
moi shvot inu dusho, u
twoje rozhe inu u te
S. shegen inu pokoi,
tu bodi mad meno, inu
mad usiemi moimi sou-
rashniki, videozhemi,
inu na videozhemi,
bogu † Ozhetu fe jest
dam, † Sinu fe jest
perporozhim, bogu S.
Du- (77) ha (!) fe
jest sapultim u niega
S. zhafta inu pokoi †.

U jemeni boga † Oz-
heta † boga † Sinu †
boga S. Duha Amen

JEfus † Ifyon † Sabbaoth † Christus regnat † Christus imperat † & de- (A 10b) fendant me ab omni malo, C. † B. † M. † Christus autem transiens per medium illorum ibat in pace.

† Marcus † S. Johannes & omnes † Sancti DEI benedicant me N.N.

Unsers lieben HErrn Creutz † sey mit mir, und mit meinem Haupt, und mit meinen Augen, und mit meinen Händen, und mit meinen Füssen, und allen meinen Gliedern.

Da Joseph verkauft war in Egyptenland, der Seegen gehe über mich allezeit.

Der Segen, den Tobias thät über seinen Sohn, der gehe über mich allezeit.

Der Seegen, den St. Johannes der (A 11a) Tauer that über unsren lieben HErrn JESum Christum, da er Ihn taufet im Jordan, der gehe über mich allezeit.

Der Segen, der da geschah über unsren lieben HErrn JESum Christum, da Er in

Spet an siuno
guauten inu mozhen
shegen pruti usam so-
urashnikam te dushe
inu telesi.

Jeshush † Sion † Sa-
both †, Crishtush kral-
juje, † Crishtush sapo-
vieda † inu obvarje me,
od use hudobe H † M †
N. B. † Crishtush je pa-
hpokoji shov, kie sried
nieh biu

† Markush (78) † S.
Johanas † inu usi †
svetnizhi boshji sheg-
neite mene N.N.

Nashiga lubesniuiga
Gospuda krish † bodi
smano inu s moio guau-
ino inu smoimi ozhmi
iNu smoimi Rokami
iNu smoimi nogami
iNu sufsemi moimi
glidi

Kir je Joseph pre-
dan biu (202) Viegitouskei defheli ta
shegen poidi zhes me
ufolei

Ta shegen kateriga
ie dau tobias zhes
suoiga synu ta poidi
ufolei zhes me

Ta shegen kateriga
ie dau sueti Joannes
zhes nashiga lubesniuiga
Gospuda Jesusa
Christusa kir ga ie ker-
stou u jordani le ta
bodi zhes me ufolei

Ta shegen kateriga fe
ie sgudiu zhes nashiga
lubesniuiga Gospuda
jesusa Christusa kje utu

die bittere Marter
trat, der gehe über
mich allezeit.

Der Seegen, den un-
ser liebe Frau thät
über ihr liebes ver-
trautes Kind, da sie
es in den Tempel ge-
opfert, der gehe über
mich allezeit.

Der Seegen, den GOtt
thäte für sie, da Er
sterben wollt, und
aufgeben seinen Heil.
Geist, in dem H.
Creutz, seinem himm-
lischen Vatter, der
gehe über mich alle-
zeit. (A 11b.)

Der Seegen, der mit
Christo erstund an dem
Heil. Oster-Morgen, der
gehe über mich allezeit.

Also wol und gern
Unser liebe Frau ver-
gunt hat ihrem lieben
Kindlein ihre Brüst,
und ihre Spün † also
wolle vergunnen mir
alle Welt alles Gutes,

in dem Namen GOtt des
Vatters †, und des
Sohns †, und des Hei-
ligen Geist †, Amen.

Crux Christi
fit semper apud
me N. N. Crux
Christi defendat
me ab omnibus iniqui-
tatibus meis, Amen.

kir ie on uto brid-
ko Martro fe podau-
le te poidi zhes me
ufolei

Ta shegen kateriga ie
daua Maria Deuiza zhes
suoiga lubesniuiga sy-
nu kir ga ie u sueti
Templ of (203) ofraua
taifti poidi zhes me
ufolei

Ta shegen kateriga ie
nalh lubi Golpud Bug
dau zhes suoio Lubo
mater mario kadar ie
se v martro podau inu
ie otou suoio sueto
Dush vozhetae roke
perporozhiti na snam-
niu suetiga kirpha (!)
tisti bodi ufolei zhes
me

Ta shegen kateri ie
S Christusam uftou na
sueto ueliko nozhno
nedelo iutro tilti
bodi ufolei zhes me

kakor dobru inu rada-
dauolnu ie uoszhia
Maria Deuiza suoimu
lubefniuimu otrozhi-
zhu suoie perfli iNu
Mlieko taku iest te
profim de bi oteua
peruoszhzhiti (!) me-
ne ufe dobrute tiega
sueta u Tam jme
(264) V Tam jmenu Bo-
ga †. ozheta iNu †.
synu iNu suetiga †.
Duha AMEN

u Jemenu boga † Ozhe-
ta, † inu Sinu, † inu
S. † Dužha † Amen.

Te Shegen je ste la-
tinshze shprashe na
souenio storien udr-
can na priebe.

Te krish † Crishtu-
shou, bodi usolei per
mene .n.n. Christu-
sou krish †. oba-
ruei mene pred usemi
skufhnauami A M E N

grenku terpljenje sto-
pou, te pridi zhries
me usolei,

te Shegen kje ga nasha
luba Deviza storiva
zhries nie lube dit-
ze kje ga u tempel
ofraua, te pridi
zhries me usoloi

te shegen kje ga bug
ftuou, kje umrieti
mou zhries use ludi,
kje svojo dusho na-
beshzhomu ozhetu po-
svou, te pridi zhries
me usolei,

te shegen, kje s' †
Crishtusham uftou, na
velzhi nozhni gued,
te pridi (80) zhres
me usolei,

kaker je rada nasha
luba Deviza, svoimu lu-
besnivomu ditezo nje
perse shnie mliekam †
podava, taku ona ziu
fvit s' uso dobrueto
na pounti ozhe,

u Jemenu boga † Ozhe-
ta, † inu Sinu, † inu
S. † Dužha † Amen.

Crux Christi † fit
temper mecum in omni
tribulatione
&
anguftia die noctu-
que, Amen.

JEsus au-(A 12a) tem
tranfiens per medium
illorum. CHRISTUS
vincit †, Christus re-
gnat †, Christus im-
perat †, Pax Domini
noſtri JEſu Christi †
virtus facratiſimae
paſſionis ejus †

lignum
S. Crucis eius,
integritas B. M. V.
benedictio Sanctorum,
& Electorum

DEI:
Titulus Salvatoris
noſtri in Cruce †
J. N. R. J.

fit triumphalis

bodie, & quotidie,

inter me, & inimicos
meos, viſibiles, &
inviſibiles, contra
omnia pericula ani-
mae & corporis mei
tempore &

loco
Am.

Agios †, Athanatos
†, Sother †, Tetra-
grammaton †, Jehova †.
Alpha & Omega †,
Principum & finis
JE- (A 12b) SVS †
Nazarenus †
Rex † Judeorum.

Kriſh Christusou .†.
bodi uekoma per me-
ne useh moieh
bridkuſtih iNu
nadlugah uſolei pono-
zhi inu podni A M E N
Jesus bodi usrid mad
mano inu moimi ſou-
rafhnki Christus ſhi-
ui .†. Christus regie-
ra .†. Christus ſapo-
uedue ta mir naſhiga
Gofpuda ieuſusa Christu-
ſa .†. inu tu pre-
uriednu negou
bridku terpliene .†.
tu snam (205) snaminie
ſuetiga kriſha inu
ſhaloft Marie Deuize
iNu ti ſueti ſhegen
useh iſuolenih
Bofhieh ſuetnikou ta
uriednſt (!) naſhiga
Jſuelizharia na
ſuetam Kriſhu .†. Je-
ſus nazarenski en kral
teh Judou .†. tuoie
zhaftitiu premagane
od uerni od mene use
hudu dones iNV uſo-
li¹² bodi per mene iNu
od uerni od mene uſe
moie vjdziozhe INu ne-
uudiozhe ſourafhnike¹³
INu uſe to kar bi
mene mieuo ſhkodua-
ti na Dufhi INu na
Telleſu ſedei Inu
na uezhne zhase
AMEN

Agiros .†. Athanatos
.†. Sother .†. Tetra-
grammaton .†. jehua
.†. Alpa et omega .†.
(206) .†. ſit prinzi-
pium mei et finis je-
ſus .†. nazarenus .†.
Rex .†. Judeorum

bodi dons inu uſazhi
zhas ta nai veſieleiſhi¹²
mad meno inu moimi
ſourashniki vidozhemci
inu navidiozhemci, inu
per usei navarnofti te
dushe inu moiga ſhuo-
ta uſolei inu
pousoda
Amen,

Agiros, † Athanatos,
† Sother, † Tetra-
grammaton, † Jehopha,
† Alpha et Omega, †
Sazhetk inu konz
Jeshush † Nazaren-
shzhi † an kral †
tah judou †

¹² Prvotno inu uſolei; gl. zg. str. 70, t. 4.

¹³ Prim. v razpravi str. 70, t. 4.

C. † B. † M. †
Joannes †, Matthaeus
†, Marcus †, Lucas †,

Casparius .† Baltasar
.†. melihor . Johanes
.mateush . markus .
Lukas .

C. † M. † B. †
Mathaeus † Markus †
Lukas † Johannes †
SHI (83)

die vier Evangelisten,
thun mir mein Le-
ben fristen.
O Maria, du Gebärerin,
bitte JEsum
dein vertrautes Kind,
für mich, Amen.

¹⁴ Das Haupt Christi,
das Herz Eliä,
der Grund David,
die Leber und Zungen
Salomonis,
die Knie Abraham,
das Blut Abel,
die Gestalt Moysis,
die Reu Danielis,
die Gedult des heili-
gen Jacobi,
die Gnad Johannis,
die Demüthigkeit un-
fers lieben HErrn, und
unser lieben Frauen,
der Fried des heili-
gen Creu- (B 1a) zes
sey zwischen mir und
allen meinen Feinden,
sie seyen sichtig oder
unsichtig,
im Namen GOttes des
Vatters †, und des
Sohnes †, und des Hei-
ligen Geistes † Amen.

¹⁴ Prim. zg. str. 31 sporedno besedilo v KŽ-u.

Le ti ſhtieri Euan-
gliſti mene moiу
ſhiulenje obderſheit
omaria ti Boſhia po-
rodniza proſi Jesuſa
tuoga ſaupania otro-
zizha ſa me Amen

¹⁴ Ta guaua Christusoua
Tu ſerze Eliasauo
Te grunt dauidou
Te jetre inu jesik
ſalmonou

Te koliene Abrihamoue
Ta kri Abelnaua
Ta ſhtout moiesoua
Ta griuenga danielaua
Tu poterpliene ſuetiga

Jacopa

(207) Ta gnada Jo-
hanesaua
Ta ponishnoft naſhiga
lubesniuiga Gofpuda inu
lubesniue Deuize Marie
ta mir ſuetiga Boſhiga
kriſha bodi mad mano
inu moimi ſourafhnike
bodite uudiozoh Ali ne-
uudiozoh

V Tem jmenu Boga †
ózhetia inu .†. ſjnu inu
ſuetiga .†. Duha

A M E N.

Spet anu lepu Še-
branje.
Ti 4 Fangelifti
dershta moje
ſhiulenje gorei
o Maria ti porodniza,
proſi Jefuſu
tvoje lube dieteze
ſa me † Amen.

Perporozhenje k' Je-
shuſu inu Marii.

¹⁴ Ta guaua † Criftuſhaua
tu ſerze Eliasauo †
te grunt davidou †
te jetre inu jazek
Salomonou †
te koliene Abrahamaue,
ta kri Abelnaua,
ta podueba Moiesaua,
ta griuenga Daniela,
tu poterplenie S. Ja-
koba,

ta (84) gnada Joha-
nasa,
ta ponishnoft naſhiga lu-
biga Gofpueda, inu na-
ſhe lube Devize,
te pokoi ta S. † kriſha
bodi mad mano,
inu mad uſiemi vidio-
zhemci inu navidiozhe-
mi ſourafhnižhami.

U jemene boſga Ozheſ-
ta, inu Siſnu, inu ſve-
tiga Duſha Amen.

II. Sadnikarjev rokopis in »Kolomonov žegen«

SR (207 ss.):

Tu ie Ena lipa Malitua uen itah sedim Bofhiah beffed Jesu-sauah Criftusauh.

O Gospud iEsus Christus kaku ramnu bliku ie tuoie (208) suet tu bridku Terpliene inu tuoie Martra kir si ti sa nas Grifhnike

na suetam krifhu terpou pomai inu obderhei ti mene fto gnado Bofhio da ieft morim tu tuoie bridku terpline inu na doufhno smert fto Andahtio sgaurariti inu smoliti.

Ku perbamu kuratu profim ieft tebe oMiuaftlibi Gospud Je-sus Christus kakor si ti rasnizhnu profiu Boga tuoiga ozheta na-behkiga sa use faite tuoie de si tudi sa me boiga nauridniga Grifhnika profiu (209)

ku druiamu kratu profim ieft tebe osmilani Gospud iesus Christus kadar li ti shagnou toiga shagaria na prabe¹⁵ strani

Abda-rui inu dai ti mene tuoio gnado Bofhio prou biti inu oftati usah sodbah prad ufemi moimi fanti Ali so Bidazh Ali na Bidazh tudi prad ufo gmaino kakor rasnizhni Mogozhni Bug nifi tega Ifagarina na prabe strani fa pustiu lih taku ti mene na bofh sapustiu boiga Grifhnika usah moih siuah inu nuiyah.

Ku Tretamu kratu profim ieft tebe o Gospud (210) Jesus Christus da ti mene stiem Daram suet ga Duha Abdarui kakor li janna-

KŽ (58 ss.):

TA 25. KAPITL.

Ena prov kraftna molitov sa-vse sovrashnzhe *ven stah 7. besedi boshjah vseta?*

Ta molitov se mora per shovti vpotriebi nyzati navalsti kader je shlog? dase tedei fe-rihta.

O Gospved Jejvs (!) Kriftvs kaky ravno velky je twoje S. ter-pljenje inv twoja S. nadovshna smert katiero si- (59) ti sa-nas grieshenzhe na svetam krishi terpov pomai inv obder-shi mene stvojo S. gnado, dabom jas mogov twoje britku terple-nje inv twojo nadovshno grenko smert spravo andohtijo ven is-govoriti.

Kepervomi prosim jas tabe o miloftlivi Gospved Jesus Christus kaker si ti resnizhnu prosov twoiga nabeshzhiga ozhe-ta savse fainte twoje; dasi tvdi same bojega grieshnika prosov?

Kedryjemy prosim jelt tabe o vsmilani Gospved Je- (60) svs Kriftvs kaker siti shalov tega shaharja na pravei¹⁵ strani jsve-lizhana imeti glieh takv ob-varei mene stvojo S. Gnado vseh na-varnoftah inv vsodbah prov ob-stati prad vsiemi moimi fainta-mi videozhemi noi navidiozhemi inoi prad vso gmaino kaker re-snizhni magozhni Bveg nisi tega shaharia na pravei strani sa-pvitov, glih takv ti mene nabosh sapvitov bojega Grieshenka vsah mojah potashavah noi vnvjah inu vshliednei vri Amen.

Ketrezhiomi proseem jas tabe o Gospved Jesvs Kri- (61) ftvs da ti mene stiem daram S. Dvha obdarvjash kaker siti sve-

sa da on mene usah moih potah uprauzi bo pelou da ieft kei na bom kerbihnu fturu Ali diau foper moiga Blifhniga¹⁶ da tudi mene obene shkoda na pergodi se na Telisu Ali na Dufhi na kri-bi zhafti Ali na Blagu

tiga Johannes obdarvov da ti mene vsah mojah potah vpravizi bodash pelov, da jas knabom ker-vizhen stav bel devov svper mo-iga blishnega¹⁶ datvdei mene obe-na shkoda senapergodi natalesi bel nadvshizi nazhefti bel na-bvase:

Kshtertei barti prosim jas tabe o Gospved Jesvs Kriftvs sakai ti nifi bil uazhen Ali sheien ta pafuitne shpifhe Ali pitia temuzh le te prabize tuoiga na[be] (211) Befhkiga ozheta lih taku obdaruei inu Dai ti mene gnado da ieft Bogi Grifhnik tudi bodam mou to sheio te prabice tuoiga inu moiga na Befhkiga ozheta de ieft moimu Blifhnamu slushim s beffido inu sdianam kakor si ti od pustu¹⁷ temu shahariu na tuoiei Disney¹⁸ strani kadar je tebe tuo-iu sueta kri zhes oblizhie tekua dovtva takva.

Ku petamu kratu profim ieft tebe o Gospud Jesus Christus ti nifi terpetou Ali zaguou tuoiam bridikam Terplinu inu na doufh-nei smerti glih taku ti mene na-pusti [Cag] (212) zagati o Mi-uaftlibi Jesus Christus temuzh ti mene hozhelih dati uolnuft inu mene stim daram suetam Duham inv vtoyei gnadi ti mene Shegnei.

Ku shestamu kratu to ie Ena kraftna besseda o Gospud iesus Christus Jelt tebe pahleunu pro-sim ti mene bofh sto gnado bofhio ufolei Abdarou Abliu inu Ab-derhou da ieft use moie fainte Ali fo bidezh Ali nabidezh da

Kshtetei barti jas tabe pro-sim *tu je ana Kraftna beseda.*

O Gospved Jesus Kriftvs (!) jas tabe pohlevno prosim da ti bofh mene stvojo S. boshjo gnado vso-lei obdarvov inv obdielov, jas tabei tvdei prosim dai ti menei

¹⁶ Besedilo v SR-u je tu prvočnejše ko v KŽ-u; prim. zg. str. 82.

¹⁷ Tu je besedilo v KŽ-u prvočnejše ko v SR-u; prim. zg. str. 83.

¹⁸ Iсти književni izraz nam. koroškega »pravi«, »pravemu« na istem mestu v obeh besedilih spričuje isti slovenski (pač posredno) skupni vir; pr. zg. str. 83.

¹⁵ Prim. v razpravi str. 84.

bom kraftnu mou pramagati¹⁹ ka-
dar fi Gospud Jesus Christus ute
pungart fhiu fi (213) keruabi put
potiu fo tuo Fanti prishli inu fo
tebe iskali sifhtangi inu shpalmi²⁰
fi ti Gospud Jesus Christus knem

diau kaga ishzhate foush iudi oni
so diali Mi ishzhmo Jesus nasa-
reniskiga Jesus ie diau ieft sim
oni fo fe ultrashli sadnski fo na
sai padli iudi glich taku usi moi
Fanti prad meno murio nasai
pafti panani terpinani (!) Aftati
inu lefhati le to pomai mene tu
prau bridiku Terpline inu na
doufhna smert jesusua Chriftusa
nashiga Gofpuda (214)

Ku sedimamu mau²¹ se ieft
ozha utuoie Roke parazhin ta dar
suetiga Duha ti kumeni poshli ku-
moimu poshlidnamu zhasu kadar
se moia Dufhiza od Talissa pa-
uozh inu namore uezh terpeti
o Gospud Jesus Criftus se ieft
parazhni utuoio tefhkult utuoio
bridkult utuoio na Doufhno
moio (!) smert utuoie glaboke
Rane utuoio prasuento pominano
krji²² utuoj keruabi put utuoie sha-
uastnu uen buohene²³ utuoj tefhki
krish nofene iNu utu milu ter-

¹⁹ Besedilo se tu v obeh obrazcih močno razhaja. Ker nam je nemška predloga in njena prvotna slovenska prireditev neznana, ne vemo, ali je RS zaradi kake nejasnosti prvotno besedilo skrčil (izraz »*prmagati*« s tem, kar je z njim v zvezi, stoji v njem samo enkrat), ali ga je KŽ razširil (»*premagati*« v isti zvezi dvakrat).

²⁰ SR z izrazi *sifhtangi* (anal. nam. št a n g a m i *inu /hpafmi* (t. j. š p i e s m i) spominja sinoptičnih evangelijev (Mk 14, 43, Mt 26, 47, Lk 22, 52; z m e č i i n k o l i), KŽ z besedo *is vsiem oroshjam* na Jan 18, 3: s s v e t i l k a m i i n p l a m e n i c a m i i n o r o ž e m.

²¹ Koroški narečni izraz »*k s e d m e m u m a u (mavv)*« nasproti šestkratnemu »*k r a t u*« v obeh besedilih priča o slovenski (pač po-sredno) skupni predlogi. Prim. zg. str. 84.

²² Prim. v razpravi str. 83.

²³ Gl. zg. str. 84s.

tvdei muezh dajas vse moje fainte
bom mogov pramagati¹⁹ bodita
videozh al (63) navidiozh oab-
nm stvojo S. gnado samogov nie
pramagati¹⁹ kaker si ti o Gospved
Jesvs Kriftvs nie pramagov vpvn-
garte kier si ti te kervavi pvet
potiv kier so pershli tabe vovit
is vsiem oroshjam²⁰ tedei si ti
o Gospved Jesus Kriftvs knjem
rekov *vi foresh judi koga vi*
ishzhata oni sopa niemy rekli
mi ishzhamo *Jesusa Nazaren-*
shzhiga Jesvs jepa rekov knjem
jest sim oni sose paviflashli inv
so sadneishzhi nasiemlo dovi
padli gliche takv vsi moji Fanti
morjo prad mano dvvi (65) pafti
inv panani noi otrpneni lashati
letv pomai mene tv britko ter-
plenje noi nadovshna smert Jesvs
Kriftvs nashiga Gospveda

Ksedmemy mavv²¹ se jes *oh*
ozha vtvoje rozhe perporozhim
noi sadar S. Dvha jas tabe pro-
sim daji ti mene poshplash inv
kmoimv poshliednjomi zhasi ka-
der sebo moja dvsha odtalesa vo-
zhiva o Gospved Jesvs Kriftvs
jes se perporozhim vtvojo sveto
britkveft noi noter vtvojo zelv na
dovshno smert inv vtvoje S. S.
(66) Gvobozhe rane noi vtvojo
S. Roshenfarbano reshenjo krji²²
(66) Gvobozhe rane, noi vtvojo
pra S. † Krish katieri ie biv

nafti krishane inu [utuoio] (215)
utuoio kri paralitie kakor use-

dim Miluaiti Boshie ti mene Hozh
ugnadi tuoie ushlifhati iNu ob-
derhati ob daruati kar jeft od
tebe profim A M E N

Sivno tashek noi noter vlo pra
S. rano katero je *longinus* #
shpeshizo napravov is katero je
takva kri noi boda skves vse tv
mivo pramishlvvanie jes tabe
prosim dabi ti otov mene ushlif-
hati noi obarvati prad moimi
faintami. Amen.

III. »O Božjih klučencah« v SR-u²⁴ (215 ss.)

Ta perua Boshia kluzhenza ie sam Bug ozha nabefhki sa
kleni ti mene saui ti mene shuzei ti mene usak den usako uro
usako menuto tudi na moio paſhliedno uro na mei paſhliedni zhas

Ta druga Boshia kluzhenza ie sam smiljeni Jesus sakleni ti
mene saui ti mene (216) shuzei ti mene usak den usako uro
usako menuto tudi na moio poshliedno uro na mei poshliedni zhas

Ta teredika Bošhia kluzhenza ie sama sueta Bagata Troiza
sa kleni ti mene saui ti mene shuzei ti mene usak den usako
uro, usako menuto tudi na moio paſhliedno uro na mei paſhliedni zhas

Ta shtrta (!) Bošhia kluzhenca (!) ie rofha Dauiza sa kleni
ti mene saui ti mene shuzei ti mene usak den usako uro usako
menuto tudi na moio paſhliedno uro na mei paſhliedni zhas

Ta peta Bošhia kluzhenza ie pet kruabah (!) ran [ie] (217)
Jesusaubah Christusauah sa klenite bi mene saui te bi mene
shuzaita bi mene usak den usako uro usako menuto tudi na moio
paſhliedno uro na mei paſhliedni zhas

Ta shesta Boshia kluzhenza ie te duaneift Jogrou Jesusauah
Criftusauah sa klenite bi mene saui te bi mene shuzaita bi mene
usak den usako uro usako menuto tudi na moio paſhliedno uro
na mei paſhliedni zhas

Ta sedema Bošhia kluzhenza ie ta suolena Mati Jesusaua
Criftusaua te suete Melhe Jesusaua Criftusaua sa klenite [bi]
(218) bi mene saui te bi mene shuzaita bi mene usak den usako
uro usako menuto tudi na moio paſhliedno uro na mei paſhliedni
zhas usmite moio bogo Dusho pod uafh shuz mon del (t. j.
shuzmontel!) paliteio (t. j. peljite jo) gori uNabu kozhetu da na
bo bidua paklienskiga satena bel sourašenika na moio paſhliedno
uro na mei paſhliedni zhas Amen

²⁴ Prim. zg. str. 85.

Zusammenfassung

»Duhovna bramba« (Geistlicher Schild) und »Kolomonov žegen« (Colomanisegen). Neue Funde und Forschungsergebnisse

Bibliographie, Probleme. Funde von bisher unbekannten Drucken der »Duhouna branua« (DB) und des »Colemone-Segen« (KŽ), von datierten Vermerken auf Eiband-Vorsätzen, sowie verschiedener datierter und undatierter Handschriften einzelner Segen dieser abergläubigen Büchlein haben in der letzten Zeit die bisher gewonnenen Ergebnisse über deren Entstehungsart (Anm. 9—13) teils bestätigt, teils richtiggestellt (Anm. 14, 16—18, 19), die Ansichten über Autorschaft und Druckzeit gehen aber weit auseinander, das Verhältnis der verschiedenen Drucke zueinander ist vollständig unsicher geworden. Eine Klarlegung auf Grund des gesamten Materials ist also notwendig geworden. Die Aufgabe der vorliegenden Untersuchung ist es nicht, zu wiederholen, was über Eigenart und Herkunft der Gebete, Segen, magischen Buchstaben und Wörter, »Zeichen« und »Charaktere« dieser Büchlein von der deutschen und slowenischen Forschung schon sichergestellt ist — nur einiges über den Zusammenhang einer Beschwörungsformel mit dem ahd. Bamberger Blutsegen (Steinmeyer, Sprachdenkmäler, Nr. LXIX) wird nachgefragt —; sie will vor allem feststellen, 1. welche von den vorliegenden Ausgaben der DB und des KŽ als Erstdruck die Vorlage der folgenden Drucke ist, womöglich auch, wann und wo die Drucke erschienen sind; 2. wann und wo die Einzelbestandteile dieser Büchlein ins Slowenische übersetzt worden sind, wie und wo sie verbreitet wurden, wann und in welcher Gestalt sie in die vorliegenden Handschriften und Drucke gelangt sind; dabei ist auch die Entwicklung der deutschen Vorlagen zu berücksichtigen.

1. Entstehungszeit der verschiedenen Drucke der DB und des KŽ.

(1. Der Erstdruck der DB.) Es liegen vier Drucke vor; drei im kärntner-slowenischen Dialekt: a) die schon seit Čop-Šafařík (Anm. 1—3) bekannte sogen. »jüngere« Ausgabe (Eg), um 1811 in der Egerschen Druckerei zu Ljubljana gedruckt (Anm. 11), b) die von Šlebinger 1905 zuerst registrierte (Anm. 8 a) sogen. »ältere« Ausgabe (Anm. 13; Vr: nach Vrhovniks Exemplar, jetzt in der Univ. Bibl. Lj., sign. 53668), c) eine erst jüngst von Fr. Kidrič kurz erwähnte (Anm. 19), bisher nur in zwei unvollständigen, teils sich ergänzenden Exemplaren bekannt; eines (In) ist im Institut für slawische Philologie in Ljubljana (Text I 26), eines in Kidričs Privatbesitz (jetzt in der Akademie der Wissenschaft und Kunst in Lj.); d) der vierte

Druck, im Dialekt der Windischen Büchel (št. DB), wurde zuerst von dr. Jož. Pajek (1882) kurz angezeigt (Anm. 4), von V. Steska (1902) eingehender besprochen (Anm. 7). Nach den bisherigen Forschungen steht fest, 1. daß der KŽ I. in derselben Druckerei gedruckt wurde wie die »Geistliche Schild-Wacht« (G. Sch.-W.) »vom Jahre 1705«: dieselben Holzschnitte des S. Josephus, des S. Ignatius Loyola, des S. Sebastianus (Iv. Grafenauer, s. Anm. 10); 2. daß In aus derselben Druckerei stammt wie KŽ I. (Kidrič, s. Anm. 19); 3. daß Vr nicht aus dieser Druckerei stammt (Kidrič, a. O.); 4. daß Eg nach einer älteren gedruckten Vorlage um 1811 in der Egerschen Druckerei zu Lj. nachgedruckt wurde (Iv. Grafenauer, s. Anm. 11), wobei unabsichtlich Druckfehler verbessert wurden (Ramovš, s. Anm. 14). Das Verhältnis von Vr in In — eines von beiden ist ein seiten- und zeilengetreuer Abdruck des anderen — ist aus bloßen äußeren Merkmalen der Druckausstattung, Höhe und Breite des Satzspiegels u. dgl. nicht zu ergründen; das ist nur auf Grund des Studiums der Druckfehler möglich. Die Kriterien sind folgende: 1. Da der zeilengemäße Nachdruck ohne Beihilfe des ursprünglichen Herausgebers hergestellt wurde, sind bei der dialektischen Eigenheit der Sprache beim Nachdrucken jedenfalls zahlreiche Druckfehler unterlaufen; daher ist jedenfalls die Ausgabe, die weniger Druckfehler aufweist, die Erstausgabe; 2. falls irgendwo im Abdruck der Sinn so verballhornt ist, daß die ursprüngliche Bedeutung nicht mehr zu erraten ist, kennzeichnet die verballhornte Stelle den Nachdruck; 3. da die Garmondtypen der beiden Drucke zwar der Gestalt nach ähnlich, ja fast gleich sind, die Breite aber doch in Vr etwas größer ist, werden sich beim Streben nach zeilengetreuem Nachdruck bei gleicher Breite des Satzspiegels jedenfalls Anzeichen ergeben (zu große Zusammendrängung der Wörter oder zu große Abstände), welche den Nachdruck verraten. — Nach allen drei Kriterien (s. die Tabellen A b, B a, B b) ergibt sich, daß In der Urdruck ist (von jetzt an als DB I. angeführt), Vr der zeilengetreue Nachdruck (von jetzt an als DB I² angeführt, um Verwechslungen mit der bisher üblichen Zitierung des Eg als DB II. aus dem Wege zu gehen); auch DB II. (Eg) ist ein Abdruck (doch kein seitengetreuer) von DB I., nicht von DB I², die bisher als die »ältere« Ausgabe galt.

(2.) Beim Drucke von DB I² verraten unwillkürliche sprachliche (a) und orthographische (b) Änderungen, daß der Setzer einen steirisch-slowenischen Dialekt sprach und die zentral-slowenische Schriftsprache des XVIII. Jahrhunderts kannte.

(3. Der Erstdruck und Nachdruck des KŽ.) Vom KŽ gibt es zwei (vielleicht auch drei) alte Drucke (vom dritten liegt aber nur ein ungenau angeführter Buchtitel vor). Von den beiden bekannten Drucken hat schon dr. J. A. Glonar

die Erstausgabe (KŽ I.) richtig bestimmt, indem er sie seiner Neuauflage (1922) zugrunde legte; da aber das Exemplar der Univ. Bibl. Lj., sign. 10029, die er gebrauchte, unvollständig ist (vollständige Exemplare sind unter anderem im Privatbesitz von dr. Fr. Kotnik und dr. Fr. Kidrič), sind die fehlenden Seiten nach KŽ II. ergänzt. (Unvollständiges Exemplar in der Univ. Bibl. Lj., sign. 42555, ein vollständiges im Nar. muzej Lj., sign. 2335). Die Feststellung machte keine Schwierigkeiten, da der Nachdruck zwar seiten- und zeilengetreu ist, aber verschiedene dialektische Eigentümlichkeiten der Vorlage verwischt hat. KŽ II. stammt aus derselben Druckerei wie DB I², und zwar ist KŽ II. jünger als DB I².

(4.) Das relative Alter der verschiedenen Drucke der DB und des KŽ.) DB I. und KŽ I. sind mit denselben Typen und Vignetten in derselben Druckerei hergestellt (vgl. die Faksimile Nr. 1, 2, 5; 3), zuerst KŽ I., dann DB I. Dies ist aus dem Typenbestand der Garmondkursive ersichtlich, die im KŽ I. noch nicht mit jüngeren Zwiebelfischen durchsetzt ist, in der DB I. aber schon (s. das Verzeichnis), aber auch aus anderen typographischen Kennzeichen. Der Herausgeber der DB I. hat auch den KŽ I. schon gekannt, worauf der Zusatz im Buchtitel der DB I. von dem hl. Kolman, der das Büchel approbiert haben soll, hinweist, der sich in der deutschen Vorlage nicht findet. Er ist aber nicht zugleich der Herausgeber des KŽ I., was sich aus der verschiedenen Stilisierung inhaltlich gleicher Bestandteile der beiden Büchlein ergibt. Da auch DB I² und KŽ II. in einer und derselben Druckerei hergestellt worden sind, und zwar DB I² vor dem KŽ II., so folgen die beiden Erstdrucke und ihre zeilengetreuen Nachdrucke, wie folgt: KŽ I. — DB I. — DB I² — KŽ II.

Die DB II. ist in der Egerschen Druckerei vor der Vodnickischen »Pismenost« (1811) gedruckt worden (Zwiebelfische!), und zwar nach der gedruckten Vorlage DB I.; ob aber DB I² jünger oder älter ist als DB II. ist aus rein typographischen Kennzeichen nicht zu ersehen.

(5.) Rubidas eigenhändiges Exlibris aus dem J. 1750 auf dem Einbandvorsatz der DB I², die sich in Kostiáls Privatbesitz befindet, ist als terminus ad quem für die DB I² wertlos, da der Einband ursprünglich zu einem anderen Buche gehörte und erst später für die DB I² grob zugeschnitten wurde; es ist vielmehr Rubidas Todesjahr (1782) ein terminus a quo für das Einbinden der Kostiálschen DB I². Dasselbe gilt für den Einbandvorsatz im Glavarschen-Kotnikschen KŽ I. (Abschnitzel einer amtlichen Schrift des Gerichtes von Drachenburg vom 10. Dezember 1798). Zu besseren Ergebnissen kann

nur das vergleichende Studium der zeitlich bedingten Typenformen führen, besonders der Kursive, die der Zeitmode viel mehr unterworfen ist als die gewöhnlichen Drucktypen.

(6.) Die Typenformen der lateinischen Garmondkursive im KŽ I. und in der DB I., besonders die charakteristischen *z* und *k* (Faksimile 1, 3—5) wiederholen sich in slowenischen Drucken aus den Jahren 1730, 1734, 1741, 1747. Die gotischen *h* und *tz* mit dem nach rechts offenen Häckchen am unteren Ende (Faksimile Nr. 6—7) wiederholen sich in deutschen Drucken des XVII. Jahrh., in kleineren Druckereien der Ostalpenländer noch in der ersten Hälfte des XVIII. Jahrh., darunter auch in einem Druck aus Ljubljana (1730) und in der G. Sch.-W. »aus dem Jahr 1705« (diese Jahreszahl bezeichnet also wohl das wirkliche Druckjahr). Die Holzschnitte in diesem Büchlein und im KŽ I. sind gute Kunsthandsarbeiten im Stile des XVII. Jahrhunderts, ebenso die ornamentierten Titel- und Kapitelbuchstaben S W P auf dem Titel des deutschen Büchleins, die fast identisch (obzwar kleiner) sind wie im Abrahamischen Bescheid-Essen (Wien und Brünn 1736); s. die Faksimile Nr. 8—11; in der zweiten Hälfte des XVIII. Jahrh. überschreiten die Ornamentlinien schon das Viereck, das man sich um die Buchstaben gezogen denkt (Faksimile Nr. 12—13). Die Holzschnitte, die sich aus der G. Sch.-W. von 1705 im KŽ I. wiederholen, aber schon etwas defekt sind, weisen darauf hin, daß KŽ I. später gedruckt wurde, doch nicht viele Jahrzehnte; für die DB I., wohin sie (in den Abschnitt »Duhouna Vahta«) gut gepaßt hätten, waren sie nicht mehr brauchbar. Die Jahreszahl 1740 auf dem Titelblatt der DB I., im Titel und auf der Schlußseite des »Shegen na vodi inu na susham« (Segen zu Wasser und Land) — auch in den Nachdrucken — würde mit dem Stil der Drucktypen wohl stimmen, sie wird aber doch wahrscheinlicher das Druckjahr der deutschen Vorlage bezeichnen. Zur Zeit, wo der auch in der DB abgedruckte Segen »Sedem nebeski Riglii« ins handschriftlichen Vermerkbuch des ungenannten Büchelschreibes aus Liescha geschrieben wurde (1733 bis 1757 bis 1761, wahrscheinlich etwa 10 Jahre vor 1757), war die DB I. entweder noch nicht erschienen oder sie war damals noch nicht allgemein bekannt: die Texte sind von einander nicht unmittelbar abhängig. Sicherlich ist aber die DB I. bald darauf gedruckt worden. KŽ I. ist jedenfalls einige Jahre älter (etwa um 1740). Der Druck ist wohl nicht in Ljubljana hergestellt worden, obzwar einige Anzeichen dafür sprechen, wahrscheinlicher in Salzburg, das ja sowohl mit Kärnten als auch mit Ljubljana in kultureller Fühlung stand: die erste ständige Druckerei in Lj. wurde von Salzburg aus gegründet (Anm. 65).

(7. Der Typenstil in DB I² und KŽ II.) Die Garmondtypen der DB I² sind noch recht altertümlich; man könnte sie etwa in die Jahre 1770—1789 stellen. Die Borgistypen sind entschieden jünger; wir finden sie — besonders das eigentümliche kursive *k* ohne Schlinge — in Grazer Drucken der Zwanziger Jahre des XIX. Jahrh. Dieselben Borgistypen sind auch im KŽ II. verwendet (Faksimile Nr. 14). Hier hat aber auch die Garmondkursive denselben Stil. Dazu kommen noch die *K* und *k* im normalen Garmont (s. Faksimile Nr. 14), die wir in derselben Form in Grazer Drucken der Zwanziger und Dreißiger Jahre des XIX. Jahrh. finden, während sie gegen Ende der Vierziger Jahre außer Mode kommen. Ähnlich in Klagenfurter und Ljubljanaer Drucken; hier aber fehlt das eizentralische kursive *k*, das einer jüngeren Form Platz gemacht hat. Aus sonstigen Anzeichen muß man auf die Kienreichsche Druckerei in Graz schließen. DB I² ist da etwa um das Jahr 1820 gedruckt worden, KŽ II. etwa um 1830. Die št. DB ist den Typen nach noch jünger; wir werden sie um 1835 ansetzen können.

Die Reihenfolge der Drucke ist also folgende: KŽ I. (um 1740) — DB I. (um 1750) — DB II. (wohl 1810) — DB I² (um 1820) — KŽ II. (um 1830) — št. DB (um 1835).

(8. Kulturhistorischer Hintergrund der DB und des KŽ.) Der erste Teil des KŽ (der eigentliche Colomanisegen u. a.) wollte vor allem Schutz vor Feindeswaffen bieten, der Abwehrschutz auf Reisen wird nur nebenbei erwähnt; er war auch ausdrücklich für Soldaten bestimmt, die in den Krieg zogen. Der zweite Teil (Habermannsches Gebet u. ä.) aber versprach Hilfe zur Hebung von Schätzen und zum Gewinn von Geld und Gut.

Dagegen versprach die DB vor allem den Reisenden Hilfe in allen Gefahren zu Wasser und Land, Schutz vor allen Feinden, die einem auf Reisen schaden könnten (DB = G. Sch., Segen zu Wasser und Land), aber auch Hilfe in der Todesstunde (G. Sch.-W.); auch der am Schlusse beigegebene Tobiassegen ist ein Reisesegen. Bezeichnend ist es, daß der Inhalt der DB, namentlich aber des Segens zu Wasser und Land ständig in Beziehung steht zu den in Köln, Aachen und Trier verehrten Reliquien, daß die Druck- und angeblichen Approbationsorte Köln und Trier selbst sind oder Orte, die auf dem Wege von den Alpen- und Sudetenländern nach diesen Wallfahrtorten liegen (Mainz, Prag). Auch die Druckjahre fallen zumeist auf die Jahre der Köln- und Aachenfahrt oder das Jahr zuvor. Das Büchlein war also vor allem diesen Wallfahrern bestimmt.

Kaiser Joseph II. hat 1775 diese Massenwallfahrten ins »Ausland« verboten. Nach Eingliederung der Illyrischen Provinzen, zu denen auch der Villacher Kreis in Kärnten gehörte, ins

Französische Kaiserreich wurden die Massenwallfahrten wieder möglich. Köln, Aachen und Trier, die Ziele dieser Wallfahrten, sowie die dahin führenden Wege — lagen ja in Napoleons Reich oder in »verbündeten« Staaten. Nach Napoleons Sturz kamen aber Venetien und die Lombardei zu Österreich und es begann ein lebhafter Fuhrverkehr zwischen den benachbarten Alpenländern und den reichen Handelstädten Oberitaliens.

Dies alles stimmt mit den bisher gewonnenen Bestimmungen der Druckjahre der DB und des KŽ gut überein. Das Druckjahr des KŽ I. (um 1740) steht vielleicht schon in Beziehung zu Karls VI. Türkenkrieg (1736—39), möglicherweise auch erst zu den beiden ersten Schlesischen Kriegen (1740—42, 1744—45); DB I. ist höchstwahrscheinlich im Jahre 1747 für die Kölnfahrt von 1748 erschienen, möglicherweise auch erst 1754 für die Kölnfahrt von 1755. Die DB II. (1810) war für die Kölnfahrer des Jahres 1811 bestimmt. Die DB I² und die št. DB (um 1820, 1835) wurden wohl für die nach Italien ziehenden Fuhrleute bereitgestellt — die Sicherheit der Straßen ließ damals viel zu wünschen übrig (vgl. das Rokovnjači - Räuberwesen) — der KŽ II. (um 1830) war für die Soldaten bestimmt, die an den Metternichschen »Interventionen« im unruhigen Italien teilnehmen mußten.

II. Die slowenischen Vorlagen der DB und des KŽ.

Die DB und der KŽ sind nicht erst von den Herausgebern ins Slowenische übersetzt worden. Die einzelnen Bestandteile, nicht so sehr ganze Heftchen (G. Sch., Segen zu W. u. L., G. Sch.-W. u. a.), aus denen die bestehen, als die einzelnen Segen, Gebete und Beschwörungen, waren schon vorher handschriftlich im Umlauf und wurden von Abschreibern (bukovniki) in Büchlein zusammengetragen. Einzelne dieser Bestandteile sind schon längere Zeit nachgewiesen; aufschlußreicher aber als diese sind einige Texte, die Prof. F. r. Ramovš und Dr. Janko Kotnik aus Handschriften aus der Mitte des 18. Jahrh. herausgegeben oder beschrieben haben.

(1.) »Die sieben Himmelsriegel« aus dem Vermerkbuch eines Lieschaer Abschreibers (LR = Leški rokopis), von J. Kotnik veröffentlicht (Anm. 16), und im Anhang der DB sind nicht unmittelbar voneinander abhängig, doch stammen sie von demselben slowenischen Urtexte ab. Die sprachliche Grundlage ist in beiden Texten die Schriftsprache der slowenischen Protestanten des 16. Jahrh. unterkrainischen Gepräges (im LR vorherrschend), durchsetzt mit Spuren des Oberkrainischen und Untergailtalerischen; ganz klar tritt aber das westliche Rosentalerische hervor, in der DB vorherrschend, im LR mit eingesprengten Formen und Lauten des Mießtalerischen.

(2.) Noch mehr Aufschlüsse bietet die von Fr. Ramovš (Anm. 14) zuerst besprochene Handschrift aus Sadniker's Sammlung (SR), wohl aus dem Bereich des westlichen Rosenalerischen stammend. Sie enthält unter anderem eine ältere Fassung des Segens zu W. u. L., umfassend eine kurze Gebrauchsanweisung, die Johannesperikope 1, 1—14 und Gebete zum leidenden Heiland, in der DB I, S. 64—84 (s. Anhang, I, S. 112—125). Auch da stehen die Texte des SR und der DB in keinem unmittelbaren Zusammenhang, sind aber aus demselben slow. Urtext geflossen. Im Text des SR ist die ursprüngliche Sprachform noch recht gut erhalten; sowohl im Wortgebrauch als in den Lauten und Formen ist die altprotestantische slow. Schriftsprache noch durchaus vorherrschend, allerdings etwas beeinflußt vom Oberkrainischen und Untergailtalerischen, stärker vom westlichen Rosentalerischen. Alle diese Sprachelemente finden wir auch im Texte der DB wieder; zwar ist da die alte Schriftsprache von den Lauten und Formen des westlichen Rosentalerischen stark überdeckt, die ursprüngliche Sprachform schimmert aber doch auf Schritt und Tritt durch. Die Johannesperikope, auch selbständig als Wettersegen gebraucht (es ist die letzte Perikope bei der Frohnleichnahmsprozession, wo ihr der kirchliche Wettersegen folgt), weist in beiden Texten gemeinsame Lesearten auf aus Dalmatins Bibelübersetzung (1584), aus Hren's und Schönleben's Evangelienbuch (EB) (1612/13, 1672); eine gemeinsame Beeinflussung durch Hippolyts EB (1715) und dessen Wiederdruck (1730) ist nicht nachzuweisen; aus dem EB des P. glavec (1741) haben beide Teile nur noch jeder für sich Lesearten entlehnt. (Die DB I ist somit nach dem J. 1741 gedruckt worden.)

Die Johannesperikope ist also zwischen 1672 u. 1705 in den Segen aufgenommen worden; als dessen Bestandteil ist sie von einer aus der Zeit vor 1715 stammenden Vorlage auf verschiedenen Wegen in SR und die DB gelangt. Dieser Befund bei der Johannesperikope gibt uns auch Aufschluß über die Herkunft der Übersetzung des Segens. Sie ist nicht etwa von einem kroatischen Protestant des 16. Jahrh. verfaßt worden, sondern von einem Untergailtaler Katholiken, der fleißig Dalmatins protestantische Bibelübersetzung las, aber auch die nach dessen Text herausgegebenen katholischen EB-er des 17. Jahrh. Untergailtalerische, auch oberkrainische Laute und Formen sind also wohl schon in den Urtext eingeflossen. Der Einfluß des westl. Rosentalerischen ist auf Rechnung der späteren Abschreiber zu setzen.

Der Einfluß dieser Bukovniki ist auch aus der Schreibweise des LR, SR und der DB ersichtlich. Sie alle hielten sich zwar an Bohorič's Buchstabenschrift, der Lieschaer Abschreiber hat aber den Unterschied von *f* = *s* und *s* = *z*, von *fh* = *š* und

sh = *ž* gänzlich aufgegeben, da er nur das kurze *s* gebraucht; der Schreiber des SR und der Herausgeber der DB behielten aber die Schreibweise ihrer jeweiligen Vorlagen bei. Aus dem verschiedenen Verhältnisse zwischen richtigem und unrichtigem Gebrauch des *f* - *s* geht hervor, daß der Herausgeber der DB den Himmelsriegelsegen (r. : unr. = 1, 2 : 1) aus anderer Quelle hat als die Johannesperikope (r. : unr. = 8, 7 : 1), diese aus anderer Quelle als den Segen selbst (r. : unr. = 1 : 5, 5); ja sogar die »Sieben Worte Jesu am Kreuze« (r. : unr. = 1, 7 : 1) sind aus einer eigenen Vorlage genommen (der übrige Segen r. : unr. = 1 : 11, 3). Dies gilt mit einiger Beschränkung auch für den S. z. W. u. L. in SR (»Segen« samt Perikope r. : unr. = 1 : 2, 1; Perikope 1 : 2, 3; Sieben Worte 1, 1 : 1).

(3.) Für den textlichen Zusammenhang des »Gebetes nach den Sieben Wörten Jesu am Kreuze« in SR und im KŽ (Anhang II, S. 126—129) und dessen Sprachelemente gilt dasselbe wie für den S. z. W. u. L. Der mundartliche Einschlag tritt aber gegenüber der zentralslowenischen Schriftsprache stärker hervor, ohne sie jedoch zu verwischen. Im SR sind die untergailtalerischen Merkmale stärker als die westrosentalerischen, im KŽ umgekehrt. Die Schreibweise des *f* - *s* ist im SR hier wesentlich besser als im S. z. W. u. L. (r. : unr. = 2, 2 : 1), die Vorlage des Gebets stammt also aus anderer Quelle. Im KŽ sind solche Unterschiede nicht zu erkennen, denn er gebraucht das kurze *s* für das heutige *s* und *z* und schreibt *f* nur vor *t* (*ft*). — Im SR folgt noch ein der Hagada ähnliches Gebet »O 7 božjih ključencah« (7 Himmelschlösser, Anhang III, S. 129); die alte Schriftsprache ist stark untergailtalerisch überdeckt mit rosentalerischen Anklängen; die Rechtschreibung des *s* ist schlecht (r. : unr. 1 : 39).

(4.) Die zweite, später hinzugefügte Hälfte des Segens zu W. u. L. hat zwar in der DB sprachlich denselben Charakter wie der erste Teil und das ganze Büchlein, die Schreibweise des *f* - *s* ist aber nicht einheitlich; das Verhältnis r. : unr. schwankt zwischen 2 : 1 und 0 : 3. Der Herausgeber hat also Beiträge von recht verschiedenartigen Abschreibern verwendet. Die Segen und Gebete dieses Abschnittes sind auch inhaltlich sehr verschiedener Art; sie stammen aus verschiedenen Quellen (Gebetbüchern und »Briefen«, s. die Angaben in den deutschen Drucken des »S. z. W. u. L.« und in der DB) und waren auch in slowenischer Übersetzung als besondere Stücke handschriftlich im Umlauf.

(5.) Wie Inhalt und Form zeigen, war die erste Hälfte des »Segens zu W. u. L.«, wie er in SR steht, der ursprüngliche Kern des ganzen Segens. Er ist vor 1715 ins Slowenische übersetzt worden, wenn auch die Abschrift in SR erst nach 1741

(Paglovec's EB) entstanden ist. Jünger ist auch die im deutschen Druck des Segens vom Jahr 1705 und in der DB dem Segen vorangestellte apokryphe Einleitung über die Herkunft des Segens.

(6.) Auch der G. Sch., der erste Teil der DB, ist nicht einheitlicher Herkunft. Die erste Hälfte — es ist der ursprüngliche Kern — erhielt der Herausgeber aus anderer Quelle als die zweite, die aus Segen verschiedener Herkunft besteht, und ist auch wohl früher übersetzt worden. Die Schreibweise des *f*-*s* in der ersten Hälfte (ohne die Johannesperikope) zeigt das Verhältnis r. : unr. = 2, 1 : 1, in der zweiten das Verhältnis r. : unr. = 1 : 2,8.

(7.) Die Übersetzung des dritten Teiles der DB (Duhovna vahta — G. Sch.-W.) geht auf eine ältere Gestalt der G. Sch.-W. zurück als die Ausgabe vom J. 1705. Das Reuegebet des Markus von Aviano, das sich in der Ausgabe von 1705 findet und offenbar erst nach dessen Tod (1699) in die G. Sch.-W. Aufnahme gefunden hat, fehlt in der DB (und dessen Vorlage); auch ist der Text der DB an einigen Stellen richtiger als in der G. Sch.-W. vom J. 1705. Die Schreibweise des *f*-*s* ist ziemlich einheitlich und nicht gerade schlecht, im Durchschnitt r. : unr. = 1 : 1,2.

Der G. Sch.-W. folgen noch vier ursprünglich selbstständige Segen (darunter die »7 Himmelriegel«) und fünf magische »Charaktere«, die in den deutschen Büchlein nicht zu finden sind. Die Schreibweise des *f*-*s* ist ziemlich einheitlich, ungefähr 1 : 1.

(8.) Eine Tabelle der Schreibweise des *f*-*s* in den einzelnen Abschnitten des SR, der DB, im KŽ und LR gibt eine Übersicht über die größere und geringere Bekanntschaft der Bukovniki mit der zentralslowenischen Schriftsprache und deren Rechtschreibung.

(9.) Aus sprachlichen Merkmalen ist zu ersehen, daß auch der Herausgeber des KŽ außer dem »Gebet« nach den 7 Worten Jesu am Kreuz auch andere Abschnitte des KŽ von anderen Abschreibern erhalten hat. Von einzelnen mehr persönlich gefärbten Abschnitten, die einen etwas grobkörnigen Humor verraten, ist es wahrscheinlich, daß sie vom Herausgeber des KŽ selbst stammen; in der DB sind solche Stellen nicht nachzuweisen.

(10.) Die Tätigkeit des Herausgebers der DB beschränkte sich im Wesentlichen auf die Redaktion der von anderen Abschreibern erhaltenen Segen und Gebete. Er hat die einzelnen Bestandteile der DB nach einer deutschen Ausgabe geordnet und wohl auch verbessert. Diese Vorlage war nicht

identisch mit den uns bekannten Drucken des G. Sch. (Gedruckt zu Mainz), des »Segens zu W. u. L.« (Erstlich gedruckt zu Prag) und der G. Sch.-W. (Gedruckt im Jahr Christi 1705). Der G. Sch. und der S. z. W. u. L. waren darin in ein einheitlich gedrucktes Bändchen vereinigt, in dem dem Titelblatte des G. Sch. eine Schlußseite am Ende des »Segens« entsprach, während der Segen selbst kein eigenes Titelblatt hatte, sondern nur eine längere Aufschrift; an allen drei Stellen aber war der Druckvermerk angebracht »Gedruckt zu Köln am Rhein im Jahr 1740«. Die DB hat das getreulich übersetzt und nachgedruckt; sie selbst ist im Jahr 1747 oder 1754 erschienen.

(11.) Die št. DB ist nach den uns bekannten deutschen Bändchen (S. Kap. 10) von einem Übersetzer aus den Windischen Bücheln neu übersetzt worden; er hat die kärntner-slowenische DB wohl gekannt, aber nur selten benützt.

(12.) Die kulturhistorische Bedeutung der kärntner-slowenischen DB liegt im Beweis, den sie liefert, daß selbst solche halb ethnologische Schriftchen von allem Anfang an (16/17. Jahrh.) in Fühlung standen mit der Literatur und Kultur des slowenischen Volkes in den anderen »Kronländern« Österreichs und sich dessen Schriftsprache zu eigen machten.

Anhang

Am Schluß sind die in der Abhandlung besprochenen Texte des SR (I. Segen zu W. u. L., II. Gebet nach den Sieben Worten Jesu am Kreuze, III. Die 7 Himmelschlösser [wohl: -schlüssel] abgedruckt, die Johannesperikope I, 1—14 mit den Parallelstellen aus Schönlebens EB (1672) und der DB I, der »Segen« selbst mit dem entsprechenden Abschnitt aus dem deutschen Segen zu W. u. L. (Gedruckt zu Prag) und der DB I, das Gebet nach den Sieben Worten mit dem 25. Kapitel des KŽ.